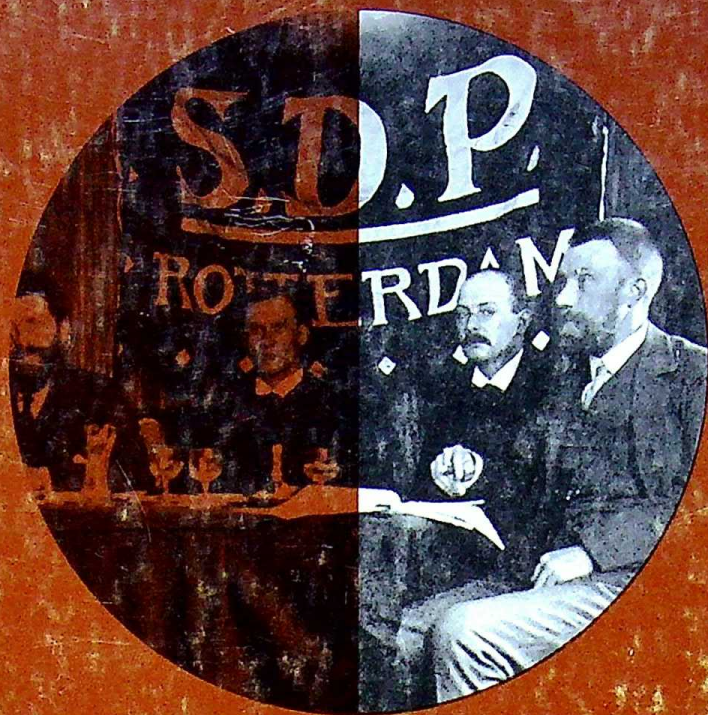

www.MinisterieVanPropaganda.org

CAHIERS

4

Over de geschiedenis
van de CPN

**CAHIERS OVER DE
GESCHIEDENIS VAN DE
COMMUNISTISCHE PARTIJ
VAN NEDERLAND**

4

**CAHIERS OVER
DE GESCHIEDENIS
VAN DE
COMMUNISTISCHE
PARTIJ VAN
NEDERLAND**

Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek

Prijs f 11,50

Inhoud

Een aanzet tot discussie over de problematiek van de SDP-geschiedschrijving <i>Joop Scheerman</i>	9
De geschiedenis der CPH <i>J. Knuttel</i>	28
De oprichting en ontwikkeling der SDP. Kanttekeningen op het artikel van Koejemans <i>J. Knuttel</i>	51
De SDP en de Tweede Internationale 1909 - 1912 <i>Hans van Dijk</i>	59
De SDP in de geschiedschrijving van de CPN <i>Joost Wormer</i>	86

PERSONALIA

Hans van Dijk, student geschiedenis aan de VU.
Joop Scheerman, student geschiedenis aan de Universiteit van Nijmegen.
Joost Wormer, student geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht.
allen medewerkers van het IPSO.

Woord vooraf

Het thema van het vierde nummer van de Cahiers over de geschiedenis van CPN is de SDP. De Sociaal-Democratische Partij werd in 1909 opgericht na het roeyement van de redacteuren van de Tribune Wijnkoop, Cebron en Van Ravesteyn op het bijzonder congres van de SDAP te Deventer in februari van dat jaar. Met hen verlieten een vierhonderd anderen de SDAP en richtten de SDP op.

Dit nummer bevat een 'journaal' over de mislukte poging tot herstel van de eenheid tussen SDAP en SDP en over de moeilijkheden die rezen over de aansluiting van de SDP bij de Tweede Internationale. In een introductie op twee tot dusver niet gepubliceerde teksten van J. A. N. Knuttel — lid van de SDP en CPN vanaf het eerste uur — wordt een beschouwing gegeven over de beperkingen van de professionele geschiedschrijving over de SDP en worden zowel teksten als de figuur Knuttel belicht. Tenslotte volgt een korte bijdrage over geschiedschrijving vanuit de CPN over de SDP in het verleden.

De lezer zal merken dat er in verschillende artikelen uiteenlopende visies worden gegeven over enkele vraagstukken uit de geschiedenis van de SDP. Wij zien dit als vanzelfsprekend in een geschiedschrijving die niet dé geschiedenis van de partij weergeeft, maar ruimte laat voor uiteenlopende interpretaties.

Een aanzet tot discussie over de problematiek van de SDP-geschiedschrijving

---

De Sociaal-Democratische Partij (SDP) plaatst de historicus van de arbeidersbeweging — door het feit dat de SDP is voortgekomen uit de sociaal-democratie en de voorloper van de CPN is — voor twee problemen. Ten eerste, in hoeverre ontwikkelde zij zich uit en na haar officiële oprichting tegenover de SDAP? Ten tweede, in hoeverre is ze in haar aard, organisatorische structuur, politiek en strategie vergelijkbaar met de latere Communistische Partij van Nederland? Met de vraag of de huidige historiografie in staat is op deze probleemstelling een antwoord te geven, willen we ons in het kort bezighouden.¹

Daarvoor is het zinvol allereerst een onderscheid te maken tussen de z.g. memoires-literatuur en de — laten we het gemakshalve noemen — academische/professionele literatuur.² De geschiedschrijving over de Nederlandse arbeidersbeweging is lange tijd ter hand genomen door mensen die in die beweging zelf een voorname en actieve rol gespeeld hebben. In memoires-vorm gegoten of meer als een soort officiële en/of partijgeschiedschrijving gebracht, hebben deze bij de arbeidersbeweging nauw betrokken amateur-historici hun ervaringen en hun kijk op gebeurtenissen op papier gezet. Ook voor de geschiedschrijving van de SDP en voor het daaraan voorafgaande Tribune-conflict in de SDAP geldt deze traditie. Naast de bijdragen van professionele historici staat een aanzienlijk gedeelte van de literatuur over de Tribune-kwestie en de SDP op naam van (gewezen) SDP-ers en SDAP-ers.

Dat deze personen hun ervaringen, herinneringen en eigen inzichten op papier hebben gezet, en zo voor een latere generatie hebben bewaard, kan alleen maar worden toegejuicht. Ondanks de sterke partijdigheid, over het algemeen kenmerkend voor de memoires-literatuur, zijn zowel de informatie die van binnenuit over de socialistische beweging wordt ver-

strekt als de samenhang van de feitelijke gegevens en de betekenis van bepaalde gebeurtenissen en handelingen, waar in deze werken op wordt gewezen, vaak onmisbaar voor de meer professionele historicus. Deze vorm van geschiedschrijving zou, in combinatie met het gebruik van meer primair en secundair bronnenmateriaal en met inachtneming van afstand door die latere generatie van historici, ons historisch beeld een stuk hebben kunnen verduidelijken. Daarnaast werkt de memoires-geschiedschrijving voor historici die zich met de arbeidersbeweging solidair voelen, ook stimulerend.

Helaas blijkt bij het lezen van de academische geschiedschrijving dat deze in het reconstrueren van de geschiedenis van de SDP te weinig vooruitgang heeft geboekt. Een gevoel van teleurstelling en ontevredenheid ontstaat over het daarin naar voren gebrachte deel van de SDP en de conclusie dat de academische geschiedschrijving zowel methodisch als qua resultaat op bepaalde punten is blijven steken, lijkt reëel. Niettegenstaande uitgebreider en nauwkeuriger bronnenonderzoek is de academische geschiedschrijving dan ook verre van in staat de in het begin genoemde probleemstelling te beantwoorden.

Daarvoor zijn wel enkele oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats stuit men dan op problemen die de geschiedschrijving van de Nederlandse arbeidersbeweging in het algemeen met zich meebrengt. Zoals de achterstand van die geschiedschrijving in vergelijking met andere Westeuropese landen,³ m.a.w. het vele onderzoek dat hier nog nodig is. Ook met betrekking tot de geschiedenis van de SDP zijn nog veel vragen onbeantwoord en veel onderwerpen blijven liggen. Zoals bijvoorbeeld de vraag naar de sociale samenstelling van de partij en haar kiezersaanhang,⁴ de visie van de SDP op de internationale politiek en de daarin liggende verhoudingen, de relatie tussen de SDP en de vakbeweging, haar standpunt t.a.v. de kiesrecht⁵ en vrouwenbeweging.⁶ Ook het onderzoek naar de revolutionaire activiteiten van de SDP in de Eerste Wereldoorlog is een nog vrijwel braakliggend terrein.⁷

Daarbij werkt het tekort aan onderzoek op andere terreinen van de geschiedenis van de arbeidersbeweging ook stagnerend op de geschiedschrijving van de SDP. Zo vormde de (ver)houding ten aanzien van het NAS tot in de jaren twintig een wezenlijk onderdeel van de vakbewegingspolitiek van SDP/CPN. Een juiste historische beoordeling van deze politieke hangt mede af van wat er in de geschiedschrijving over het NAS zelf bekend is. Het probleem is echter dat de NAS-geschiedschrijving in veel onderdelen nog nauwelijks van de grond is gekomen en ons hiervoor te weinig informatie verschaft. Een weer ander voorbeeld zijn de be-

stuursbonden. De houding die de NVV-leiding tegenover de bestuurdersbonden innam betekende, al voor de Deventer-scheuring in 1909, een deuk in het aanvankelijk zo sterke vertrouwen van de Tribunisten in de moderne vakbeweging; een belangrijk gegeven voor de latere ontwikkeling van de vakbewegingspolitiek van de SDP. Het verantwoord en nauwkeurig afwegen van dit onderdeel blijft echter steken, omdat er tot nu toe geen serieuze publikatie over de bestuurdersbonden is verschenen. Weer een ander probleem dat op professionele geschiedschrijving van de SDP stagnerend werkt, is de keus en het gebruik van bronnenmateriaal. In de eerste plaats hoe weinig de geschiedschrijving gebruik maakt van primaire maar vooral van secundaire bronnen, waaronder in het bijzonder De Tribune.⁸ Terwijl juist dit blad in het onderzoek naar de SDP van onschatbare waarde is. Dit omdat de uitgave ervan, zeker tot 1914, de voornaamste activiteit van de SDP was. In het blad werd haar politiek uiteengezet en het was dus niet verwonderlijk dat de SDP al haar energie stopte in haar streven de uitgave van het blad mogelijk te maken en later zelfs twee in plaats van één keer per week te verschijnen.⁹

Het te weinig putten uit secundaire bronnen is overigens een tekortkoming die niet alleen zijn weerslag heeft op de geschiedschrijving van de SDP, maar ook op die van de Nederlandse arbeidersbeweging in haar geheel. Het is opvallend, zegt Johan Frieswijk, hoe weinig in het onderzoek naar de geschiedenis van de arbeidersbeweging gewerkt wordt met de arbeidersbladen. Slechts incidenteel worden ze gebruikt en van een systematische bestudering is geen sprake.¹⁰ De oorzaak hiervoor kan onder meer gezocht worden in het belang dat universiteiten van oudsher stellen in primaire bronnen, zoals archieven. Met name vanuit onderwijskundig oogpunt wordt in de doctoraalstudie op het gebruik van primair bronnenmateriaal veel nadruk gelegd. Maar de vraag of zoiets in een onderzoek naar de geschiedenis van de arbeidersbeweging niet ten koste gaat van de bestudering van de zo belangrijke secundaire bronnen lijkt gerechtvaardigd.

Veelbetekend in dit verband is de stelling die mevr. J. M. Welcker, hoofd van de afdeling Nederland van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, aan haar dissertatie toevoegde: 'Het onderzoek van zogenaamde secundaire bronnen, zoals contemporaine boeken, brochures en de pers, is, wanneer het een onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse arbeidersbeweging betreft, van minstens even groot belang als archiefonderzoek in de strikte zin van het woord. Soms zijn de secundaire bronnen zelfs van groter belang, afhankelijk van het onderwerp en het bewaard gebleven archiefmateriaal.'¹¹ Met betrek-

king tot een onderwerp als de verhouding tussen de SDP en de vakbeweging lijkt deze stelling volkomen juist te zijn. De informatie die het bevaard gebleven SDP-archiefmateriaal ons verschaft over de vakbewegingspolitiek, is zowel in kwantitatief als kwalitatief opzicht bijzonder karig te noemen. De ruim 600 artikelen in de Tribune (tot 1914) waarin geheel of gedeeltelijk de vakbeweging ter sprake komt, krijgen dan in het onderzoek naar de vakbewegingspolitiek van de SDP een nog veel groter gewicht.

Het tekort aan primaire en vooral het niet daarnaast en/of in de plaats daarvan gebruiken van secundaire bronnen voor een SDP-onderzoek heeft voor de academische geschiedschrijving van de SDP het onvermijdelijke gevolg dat de memoires-literatuur onevenredig veel betekenis krijgt. Het in hoofdzaak steunen op deze memoires-geschiedschrijving is in grote lijnen kenmerkend voor de academische geschiedschrijving van de SDP. Distantie en een voorzichtige benadering, met name bij het gebruik van de memoires-literatuur noodzakelijk, worden bij afwezigheid (van het gebruik) van primaire en secundaire bronnen bemoeilijkt. Waardoor de vaak partijdige, gekleurde en subjectieve visie in de memoires-geschiedschrijving een grote kans krijgt in de academische geschiedschrijving sterk door te werken. Een overheersing van sociaal-democratische opvattingen over feiten, handelingen en gebeurtenissen is dan ook te verklaren, gezien het feit dat met name de memoires-literatuur voornamelijk door sociaal-democraten is geschreven. Deze overheersing vormt één van de grootste problemen in de academische geschiedschrijving van de SDP.

Ook hier hebben we weer te maken met een probleem waar niet alleen de SDP-geschiedschrijving mee kampt. Het is een algemeen heersende opvatting dat in de academische geschiedschrijving van het Nederlandse socialisme en de arbeidersbeweging het door de sociaal-democratie geschapen beeld sterk doorwerkt. Jacques Giele en Johan Frieswijk hebben in hun respectieve publikaties over het socialisme in de 19e eeuw en de socialistische beweging in Friesland, aangetoond hoe even hinderlijk als onjuist die sociaal-democratische visie kan zijn.

Met name t.a.v. de SDAP-voormannen Vliegen en Troelstra mag de vraag worden gesteld of het door hen geschetste beeld niet vertekend heeft gewerkt op de geschiedschrijving van de SDP en speciaal op die van de Tribune-kwestie. Opvallend is bijvoorbeeld hoe Vliegens opvatting over het Tribune-conflict, dat 'persoonlijke elementen die zelfs nu en dan het principiële karakter van den strijd op den achtergrond drongen'¹² over het algemeen in de academische literatuur, zij het nog minder genuan-

ceerd, in de benadering van het conflict is terug te vinden.¹³ De persoonlijke kant in de Tribune-kwestie: de karakters van Wijnkoop en Troelstra, de eigenschappen en kenmerken van de Tribunisten, de voor de SDAP-ers zo schokkende toon van de Tribune, weegt in de academische literatuur zwaarder en schijnt van meer betekenis te zijn dan de politiek/strategische kant: wat stond de Tribunisten met hun oppositie in de SDAP voor ogen, wat waren hun concrete doelstellingen, wat voor betekenis had het blad De Tribune daarbij, wat voor gevolgen had dit weer voor de inhoud van dit blad, in het bijzonder welke kritieken werden erin op de SDAP geuit? Dit soort vragen worden in de academische literatuur nauwelijks gesteld.

Natuurlijk speelden er persoonlijke elementen in het conflict en waren die op bepaalde momenten zelfs overheersend. Maar de vraag of door het benadrukken van die persoonlijke elementen het politiek-strategisch karakter van het conflict niet wat op de achtergrond is geraakt, lijkt bij het lezen van de academische literatuur reëel. Wat in de geschiedschrijving bijvoorbeeld niet voldoende of helemaal niet uit de verf komt, is het feit dat de reformistische vleugel al jaren vóór 'Deventer' met de marxisten wilde afrekenen, maar wist dat dit pas mogelijk werd toen hij in Troelstra een dankbare bondgenoot vond.¹⁴ Hetzelfde geldt voor het feit dat Troelstra's opvattingen — in de kwesties Leeuwarderadeel en Gulden, enkele maanden voor 'Deventer' — dat onderwijzers geen loonsverhoging mochten eisen en ambtenaren niet mochten staken, de Tribunisten nog veel meer tergeden dan diens werkloosheidsinterpellatie van oktober 1908. Ook de vraag of de voor Troelstra bedreigende situatie in zijn kiesdistrict (A'dam III) — waar Wijnkoop en Ceton, in de lijn van hun oppositiestrategie, hem van een volgende Kamerkandidatuur wilden afhouden¹⁵ — niet een veel doorslaggevender rol speelde dan het Rotterdamse colportage-incident, waar Troelstra in zijn gedenkschriften zo'n ophef over maakt, wordt in de academische literatuur of niet gesteld of nauwelijks van betekenis geacht. Niet alleen ten aanzien van de sociaal-democratische literatuur mag de vraag worden gesteld of zij de geschiedschrijving van de SDP door een partijdige opstelling en een gekleurde visie negatief beïnvloed en vertekend heeft. Een werk ten aanzien waarvan dat zeker ook moet worden gedaan is Henriëtte Roland-Holsts 'Kapitaal en Arbeid' (deel 2). Een bijzonder werk. Het is één van de meest gerenommeerde historisch-materialistische studies over Nederland en het naar voren gebrachte beeld werkt nog steeds door in de bestaande geschiedschrijving. 'Kapitaal en Arbeid' schijnt in de beoordeling van de SDP in vergelijking met de sociaal-democratische literatuur objectiever, omdat de schrijfster een belangrijk aantal

jaren betrokken is geweest bij de Tribune en de SDP. Toch is het juist Henriëtte Roland Holsts visie op de SDP die zeer behoedzaam moet worden benaderd. In een kritische herwaardering van 'Kapitaal en Arbeid' stelt Bob Reinalda over het door Roland-Holst geschetste beeld dat we 'zowel haar begrippen en gedachtengangen als haar bronnen met de nodige argwaan moeten benaderen'.¹⁶

Bij het verschijnen van 'Kapitaal en Arbeid' in 1932 viel het de recensent D. de Lange op hoe dit overigens 'magistraal werk' bij de beoordeling van de SDP en de Tribunisten een uiterst gekleurde en negatieve wending kreeg. 'Niet geheel juist' en 'niet geheel rechtvaardig' noemde De Lange de beoordeling van Roland-Holst over de SDP en het driemanschap.¹⁷ Misschien wat eufemistisch uitgedrukt door De Lange, als Roland-Holst de mensen met wie zij tussen 1916 en 1923 in één partij zat, aanduidt als de 'geboren sektariërs' en de 'ultra's van links' en het verder heeft over het 'dogmatisch-fanatieke type van den doorsnee Tribunist'.¹⁸ Termen die in wezen niet zo veel verschillen van die welke Vliegen gebruikt als typeringen voor Wijnkoop, nl. 'een sloopster van nature' en 'een terrorist van de ergste soort'.¹⁹

Opvallend in 'Kapitaal en Arbeid' is de discontinuïteit tussen het Nieuwe Tijd- en Tribune-marxisme; de breuk die Roland-Holst forceert tussen de Nieuwe Tijd- en Tribunegroep als zijnde respectievelijk de 'goede' en 'kwade' marxisten.²⁰ Sporen van deze benadering zijn duidelijk in de academische geschiedschrijving terug te vinden. Zoals het ontbreken van elke vorm van samenhang tussen de marxistische oppositie voor oktober 1907 (oprichtingsdatum van De Tribune) en die daarna,²¹ en vooral ook het negativisme — mede beïnvloed door de sociaal-democratische geschiedschrijving — ten opzichte van de Tribune-marxisten en hun wijze van oppositie.

De Tribunisten hebben zowel in de beoordeling van hun oppositiemogelijkheden als in de uitvoering van hun oppositietactiek fouten gemaakt. Het heeft echter in de geschiedschrijving nogal makkelijk tot de opvatting geleid dat Wijnkoop c.s. min of meer bewust op een scheuring zouden hebben aangestuurd en/of deze zouden hebben gewild. Ook Knuttel zegt dat.²² De vraag is echter, gezien het feit dat zoiets nauwelijks gedocumenteerd is aangetoond, of de Tribunisten zoiets in de schoenen kan worden geschoven en of hier niet bepaalde zaken te gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Harmsens 'bewijs', waaruit zou blijken dat de Tribunisten op een scheuring hebben aangestuurd, bestaat uit twee citaten.²³ Allereerst de bevestiging van Wijnkoop op een vraag aan hem van de marxist Wibaut tijdens

het Deventer congres: 'Gij wilt dus worden uitgesloten uit de partij, en een nieuwe partij oprichten?'²⁴ Ten tweede Wijnkoops opmerking tegenover de journalist P. H. Ritter jr.: 'Wij, zuivere Marxisten, hebben de organisatorische scheiding reeds in 1907 gewild, in 1909 zijn wij niet langer voor de consequenties teruggedeeind'.²⁵

Maar kan zo'n belangrijke kwestie aan deze beide citaten worden opgehangen? Wat het eerste betreft: is dit citaat wel historisch betrouwbaar? Immers, Wibaut maakte het openbaar in 1936, toen hij al lang afstand had genomen van het marxisme en een politiek tegenstander van de SDP/CPN was geworden. Maar ook al zou het citaat wel historisch betrouwbaar zijn, heeft het dan ook die historische betekenis die er aan wordt toegekend? Wijnkoops bevestiging dateert namelijk, zoals gezegd, van tijdens het Deventer congres, dus in een uiterst emotioneel geladen stemming in de SDAP. Waarin uitlatingen van betrokkenen bij het conflict meer in een persoonlijke dan in een politieke context moeten worden geplaatst.

Maar zelfs als de geciteerde bevestiging van Wijnkoop geheel overwogen geweest zou zijn, dan is dat in ieder geval nog geen bewijs voor het feit dat Wijnkoop al in 1907 de scheuring bewust gewild zou hebben. Het bewijs daarvoor tracht Harmsen te geven door Ritter te citeren. Maar ook daarvoor geldt dat uitspraken in hun historische context geplaatst moeten worden, m.a.w. gezien moeten worden in het licht van het moment waarop ze gedaan worden. De uitlating van Wijnkoop tegen Ritter dateert van het eind van de jaren '30, een periode waarin enerzijds de politiek tegenover de sociaal-democratie en anderzijds Wijnkoops positie in de CPN — na de verikkelingen in de 20-er jaren — hem tot een dergelijke uitspraak zouden hebben kunnen brengen. Want tegenover deze uitlating staat zijn opmerking uit 1918 over de achtergrond van de scheuring: 'Onzerzijds leefden we in de onmogelijke gebleken illusie dat met een kalme, maar harde kritiek, met een kritiek onverbiddelijk in zijn wezen maar niet te hard van vorm, de Tribune wel in de SDAP zou kunnen bestaan'.²⁶ Uit dit citaat, uit een periode waarin Wijnkoop minder bevangen tegenover de scheuring kon staan, blijkt dat de Tribunisten dachten binnen de SDAP oppositie te kunnen voeren, en waarom zou iemand met een dergelijke veronderstelling bewust op een scheuring aan hebben willen sturen?

De twijfel aan de opvatting dat de Tribunisten al vanaf 1907 op een scheuring hebben aangestuurd wordt verder gevoed door het feit dat de Tribunisten met een compromis instemden, in december 1908, waarin ze beloofden persoonlijke aanvallen op SDAP-leiders achterwege te laten.²⁷ En kan het mislukken van de bemiddelingspoging van internationaal se-

cretaris C. Huysmans de Tribunisten wel in de schoenen worden geschoven? Stelde deze zich wel zo onafhankelijk op door aan de Tribune-redactie voorstellen te doen, die in essentie hetzelfde waren als de zogenaamde compromis-voorstellen van Troelstra tijdens het Deventer congres? Zogenaamd omdat Troelstra daarover zelf later nota bene heeft gezegd dat het een schijncompromis was, en alleen maar de bedoeling had om een splitsing in het marxistische kamp te veroorzaken.²⁸ Verder kan men zich afvragen of vanuit internationaal oogpunt het zich neerleggen bijvoorstellen een marxistisch oppositie-orgaan op te heffen en daarvoor in de plaats het marxisme als 'bijvoegsel' te laten functioneren in de Europese sociaal-democratieën, niet even ongebruikelijk als uniek was. En tenslotte of de geschiedenis Wijnkoops scepsis tegenover het Weekblad-voorstel (een marxistische bijlage in de zaterdag-editie van Het Volk als alternatief voor De Tribune) niet gelijk heeft gegeven, omdat Het Weekblad binnen de SDAP een kwijnend bestaan leidde tot aan zijn einde in de Eerste Wereldoorlog.

Een andere tekortkoming van de SDP-geschiedschrijving, niet alleen de academische maar ook die van de CPN, is het hanteren van stereotypen en oppervlakkige oordelen. Begrippen als sektarisme en impossibilisme kunnen tot op zekere hoogte terechte conclusies over de SDP-politiek zijn. Maar als ze niet onderbouwd worden door een gedocumenteerd onderzoek en daarbij niet serieus rekening wordt gehouden met de vrij uitzonderlijke en moeilijke situatie van de SDP in haar beginjaren, degraderen zulke begrippen tot losse, nietszeggende typeringen. Hetzelfde geldt voor de constatering dat de SDP in de beginjaren nauwelijks binding had met de massa van arbeiders en dat het ledental en kiezersaantal stagneerden. In een serieuze geschiedschrijving moet daar wel de vraag aan worden gekoppeld waarom de SDP in de beginjaren in haar groei zo stagneerde en waarom er geen doorbraak gevonden kon worden naar grote groepen arbeiders. Helaas gebeurt dit in de geschiedschrijving te weinig. Een laatste mankement in deze geschiedschrijving is de neiging de politiek van de SDP te beoordelen alleen vanuit latere ontwikkelingen. Met name bij de vakbewegingspolitiek van de SDP valt dit te constateren.²⁹ Het toegroeien naar het NAS en het als zodanig langzaam loslaten van de steun aan het NVV was voor de SDP-leiding *in de tijd* dat daarvoor werd gekozen een gefundeerde en beargumenteerde stap. Mensen als Louis de Visser, David Wijnkoop, Barend Luteraan, Jan Ceton en Johan Visscher, SDP-ers die zich met de vakbewegingspolitiek bezighielden, kunnen onmogelijk kennis en inzicht ten aanzien van de toenmalige vakbeweging ontzegd worden. Dat hun vakbewegingspolitiek *achteraf* gezien niet juist

bleek, voor *later* een bepaalde onlogica bevatte — met als gevolg politieke moeilijkheden voor de CPN in de twintiger jaren — doet niets af aan de historische omstandigheden, de realiteit van het moment waarop Wijnkoop c.s. hun beslissingen namen. Een toch simpel gegeven, dat echter in de geschiedschrijving onoverkomelijke moeilijkheden schijnt op te leveren.

Het beoordelen achteraf wordt ook door Knuttel aan de orde gesteld. In zijn reactie op het artikel van Koejemans (het hieronder voor het eerst gepubliceerde 'Kanttekeningen') zegt hij diens kritiek, waarin het verwijt dat de SDP niet leninistisch was centraal staat, niet juist te vinden. Hij stelt dat men meer rekening zou moeten houden met de problematische situatie waarin de SDP in haar beginperiode verkeerde.

Weliswaar werd de strijd tussen reformisme en marxisme in alle Europese sociaal-democratieën gevoerd, maar had met uitzondering van Rusland en Bulgarije, nog nergens geleid tot een organisatorische scheiding tussen beide stromingen, in de zin van eigen, losstaande partijverbanden. En juist dit aspect vindt Knuttel van fundamenteel belang. De SDP moest het nl. zonder voorbeelden doen. 'Op welke praktijk konden de Nederlandse actieve marxisten steunen?', vraagt Knuttel in dit verband in 'Kanttekeningen'. Niet op Lenin en zijn bolsjewiki. Wel had de SDP voor Lenin en de bolsjewistische partij grote bewondering. Maar het gezag van Lenin en zijn bolsjewiki was voor de Eerste Wereldoorlog nog niet zo groot en de waarde van zijn partij had zich nog niet zo bewezen dat het voor de Nederlandse marxisten redenen gaf Lenins partij bij de opbouw van een eigen partij als voorbeeld te gebruiken. Een essentieel gegeven, waar Knuttel op wijst, maar dat binnen de CPN te lang over het hoofd is gezien.

'Nee, om de geringe groei van de SDP te verklaren hoeft men niet na te gaan in welke vraagstukken haar leiding nog achterstond bij Lenin. Dan komt men bij vraagstukken, die in het geheel nog niet in de massa leefden, van welke beantwoording zij geen notitie nam, laat staan dat zij haar partijkiezen er door zou laten bepalen,' zegt Knuttel in 'Kanttekeningen'. Vraagstukken die volgens hem wel van belang zijn ter verklaring voor het stagneren van de SDP in haar beginjaren, zijn de ontwikkeling van de produktieverhoudingen en de verhouding tussen SDP en SDAP. In 'Om het Leninisme (zie verder en noot 35 en 36) zegt Knuttel over die ontwikkeling van de produktieverhoudingen: 'De strijd van de arbeiders, waarvoor de situatie zeer gunstig was, omdat de moderne industrie niet met gepauperiseerde arbeiders kon werken, had in ongeveer één generatie de levensstandaard zeer voelbaar omhoog gebracht. Bij de grote meerderheid, ook de klassebewuste arbeiders, was daardoor de illusie geschapen dat deze

ontwikkeling zou doorgaan en leiden tot een ingroeien in het socialisme. Zij hadden het volste vertrouwen in het reformisme.'

Over de verhouding tussen SDP en SDAP kan ter aanvulling bij Knuttel nog het volgende gezegd worden. Volgens de SDP-leiding lagen groei-mogelijkheden voor de partij in de ontwikkeling van de SDP als het juiste sociaal-democratische alternatief voor de door reformisme besmette SDAP. Maar ook hierin ontmoette de partij moeilijkheden, omdat de ruimte, noodzakelijk om zo'n alternatief te ontwikkelen, voor 1914 wel erg klein was. Daar de SDP het beginselprogram van de SDAP vrijwel volledig had overgenomen — juist om duidelijk te maken dat daar de tegenstellingen niet lagen — bleef voor haar slechts de politieke praktijk over om zich tegenover de SDAP te kunnen profileren. De SDAP echter ging uit concurrentievrees voor de SDP na 1909 een actief-radical politiek voeren, waarvan het organiseren van de 'Rode Dinsdagen' een onderdeel vormde. Deze SDAP-politiek nam de SDP de politieke wind uit de zeilen.

'Op concrete vragen ben ik altijd bereid in te gaan', laat Knuttel in een brief aan Joop Morriën (waarover straks meer) weten. Wat bij het lezen van Knuttels stukken dan ook opvalt is zijn poging onderdelen van de SDP-geschiedenis zo veel mogelijk nuchter en realistisch te benaderen. Een oppervlakkig oordeel wil Knuttel daarbij vermijden, door de feiten en gebeurtenissen in hun historische ontwikkeling en vanuit een bepaalde politieke achtergrond te zien. Verder worden handelingen en opvattingen van SDP-leden, al zijn ze controversieel, door Knuttel openhartig beschreven.

Tenslotte valt op hoe bewust Knuttel de geschiedenis van de SDP ervaren heeft en met hoeveel zelfvertrouwen hij daar blijk van geeft. 'Als één van de weinige nog levenden die de periode van de SDP en CPH geheel hebben meegemaakt en daarbij in geregeld persoonlijk contact hebben gestaan met Wijnkoop en Van Ravesteyn', zo begint Knuttel zijn artikel 'Om het Leninisme'. Waaraan later de opmerking wordt toegevoegd: 'Dit is geen oordeel uit de studeerkamer, maar de ervaring van veelvuldige debatvergaderingen, colportage en verspreiding aan fabriekspoorten, huisbezoek en straatvergaderingen.' Een zinsnede niet alleen karakteristiek voor Knuttels stukken, maar voor de gehele memoires-geschiedschrijving door de mensen uit de arbeidersbeweging. Niet de theorie, de vraagstelling, het onderzoek en de belezenheid zijn in deze vorm van geschiedschrijving het belangrijkste, maar de in de strijd voor een betere

maatschappij verzamelde informatie en opgedane ervaringen en inzichten. Het is juist deze bijzonderheid die de memoires-geschiedschrijving in het algemeen, en dus ook de artikelen van Knuttel, — ondanks de eerder genoemde reserves — zo positief en onmisbaar maakt.

Enkele biografische opmerkingen³⁰

Johannes Adrianus Nelinus Knuttel werd op 14 mei 1878 in Delft geboren. Na zijn gymnasiumopleiding studeerde Knuttel Nederlandse letteren aan de universiteit van Leiden, een studie die hij in 1901 afrondde. Na enkele jaren leraar op een gymnasium in Rotterdam te zijn geweest keerde hij in 1907 naar Leiden terug, waar hij, inmiddels getrouwd, (zijn vrouw was voordien korte tijd gehuwd geweest met Sneevliet) tot zijn dood bleef wonen.

Inmiddels was Knuttel ook, in 1906, gepromoveerd op de dissertatie 'Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de kerkhervorming'. In datzelfde jaar werd Knuttel benoemd tot redacteur van het 'Woordenboek der Nederlandse Taal', een functie die hij tot 1945 uitoefende. Jarenlang is Knuttel lid geweest van de 'Commissie voor Taal- en Letterkunde van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde' en zowel voor het tijdschrift dat ze uitgaf (Tijdschrift voor Taal en Letterkunde) als voor andere periodieken (De Gids, Groot Nederland, De Nieuwe Tijd, De Communistische Gids, Klassenstrijd, de Communist, De Tribune en Politiek en Cultuur) leverde Knuttel literair-historische en -kritische beschouwingen. Bekendheid verwierf Knuttel zich met zijn Bredero-activiteiten. Vanaf 1918 nam hij het in studies en polemieken voor Bredero op. Tussen 1921 en 1929 verscheen in drie delen de volledige uitgave van Bredero's werken, door Knuttel verzorgd en door hem van aantekeningen en een inleiding voorzien. In 1949 verscheen bovendien een aan Bredero gewijde monografie van zijn hand (2e druk: 1968/Pegasus).

Knuttel was ook communist. Volgens Van Ravesteyn was het juist dit dat Knuttel van een hoogleraarsbenoeming afhield. Al in zijn jeugd kwam Knuttel in aanraking met het socialisme. Socialistische periodieken zoals 'Recht voor Allen' van Domela Nieuwenhuis en 'De Vooruit', het socialistisch dagblad in Vlaanderen, werden in het gezin Knuttel gretig gelezen. De artikelen van Frank van der Goes in De Nieuwe Gids oefenden op de jonge Knuttel invloed uit. Knuttels studie viel in een periode die zich kenmerkte door een ontwakend sociaal besef onder studenten en kunstenaars; het was de tijd waarin een groot aantal intellectuelen lid werd

van de SDAP; ook Knuttel. Samen met anderen richtte hij een afdeling van de SDAP in Leiden op, aan het politiek leven van de afdeling nam hij actief deel. Na het vertrek van Anton Pannekoek, in 1906 naar Duitsland, draaide de Leidse SDAP-afdeling geheel op hem.

Knuttel stond aan de basis van waaruit later de SDP en CPN ontstond. Toen zich rond de eeuwwisseling binnen de SDAP steeds duidelijker een marxistische en reformistische vleugel begonnen af te tekenen, koos Knuttel zonder omwegen voor de eerste. Vanuit zijn wijsgerige belangstelling begon hij over theoretische problemen van het marxisme te schrijven. In de discussie over de spoorwegstakingen van 1903 stond hij naast Gorter en tegenover Troelstra. Bij de oprichting van het weekblad 'De Tribune' in oktober 1907 was Knuttel vanaf het begin betrokken. Van de marxistische oppositie was hij één van de eersten die zich achter het blad schaarde. Hij behoorde tot de eerste honderd landelijke inschrijvers op en contribuanten van De Tribune, waardoor de uitgave van het blad ook financieel mogelijk werd. Onder het pseudoniem Van Schie werkte hij aan De Tribune mee. Verder was Knuttel één van de 13 leden van de onderleiding van Wijnkoop staande z.g. permanente commissie, die de vergadering in Amsterdam bijeenriep waarin de SDP werd opgericht.

Voor de SDP en later de CPN was Knuttel op verschillende manieren actief. In 1919 belastte Knuttel zich op verzoek van Wijnkoop met het verzorgen van de kunstrubriek in De Tribune. Eind 1923 nam hij zitting in de redactie van het theoretisch orgaan van de CPN, 'De Communistische Gids'. Verder hield Knuttel zich intensief bezig met de jeugdbeweging en de partijvorming; 'Het ABC van het communisme' van N. Boecharin werd door hem in de twintiger jaren vertaald en bewerkt. Van 1928 tot het congres in 1930 maakte Knuttel deel uit van het partijbestuur van de CPN. Maar toch, het meest op zijn gemak voelde Knuttel zich in het plaatselijke partijleven. Meer dan twintig jaar had hij de leiding over de Leidse CPN-afdeling en vertegenwoordigde de partij van 1919 tot 1935 en van 1946 tot 1949 in de gemeenteraad. Door ziekte en het feit dat de CPN eind 1933 tot een verboden organisatie voor ambtenaren werd verklaard, was Knuttel in de loop van de jaren dertig gedwongen zich meer op de achtergrond te houden. Aan het eind van de oorlog leefde Knuttel ondergedoken en door zijn labiele gezondheid was hij niet actief voor de CPN. Aan het eind van de oorlog schreef hij op verzoek van het CPN-partijbestuur een studie over het nationale vraagstuk, die later in verkorte en gewijzigde vorm in Politiek en Cultuur verscheen.

In 1945 was Knuttel betrokken bij een der groepen van de zogenaamde Juli-oppositie. Hij gaf zijn naam aan een brochure: 'Offensief voor het so-

cialisme; een analyse om te komen tot een juiste communistische politiek', van een in Leiden en Den Haag optredende oppositiegroep, die geleid werd door N. Olivier en Rh. Feith. In zijn autobiografie kenschetst Knuttel dit later als 'onmiskenaar een poging tot fractievorming'. Eind '45 en begin '46 is hij enkele maanden geschorst geweest als lid van de CPN, maar op het eerste naoorlogse congres van begin '46 was Knuttel als gast aanwezig. Daarna schreef hij nog artikelen in Politiek en Cultuur en vertegenwoordigde, zoals al gezegd, de CPN tot 1949 in de Leidse gemeenteraad.

Eind jaren '50 werd het rond Knuttel, mede door zijn ouderdom en slechte gezondheidstoestand, langzaam stiller. Al bleef ook Knuttel niet gespaard voor de Hongaarse furie in 1956. Op 78-jarige leeftijd werd Knuttel ondanks zijn verdiensten en werkzaamheden voor de 'Maatschappij der Nederlandse Letterkunde' als communist voor roeyement voorgedragen. Het zou een zware klap voor hem zijn geweest als het zou worden uitgevoerd. Maar gelukkig kreeg het voorstel uiteindelijk geen meerderheid. Aan het eind van zijn leven raakte Knuttel steeds meer geïsoleerd. Het plaatselijk contact met de CPN ging rond 1960 vrijwel verloren toen de arts hem verbood vergaderingen van de partij te bezoeken. Op 5 februari 1965 overleed Knuttel in het Diaconessenziekenhuis te Leiden. Bij de crematie in Westerveld sprak Henk van Welzen namens de Leidse CPN-afdeling en Theun de Vries vertegenwoordigde het partijbestuur van de CPN.

Over Knuttels 'Geschiedenis der CPH'

Voor de oorsprong van Knuttels 'Geschiedenis der CPH' moeten we terug naar de jaren twintig. De jaren 1916-1926 werden gekenmerkt door het verschijnen van verschillende oppositionelen en oppositiegroeperingen tegenover het driemanschap Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton. In die periode kwam Knuttel naar voren als iemand die zich duidelijk achter het driemanschap opstelde en hen vaak door dik en dun verdedigde. Herman Gorter, Henriëtte Roland-Holst en Jacques de Kadet stonden in hun kritiek niet alleen tegenover Wijnkoop c.s. maar ook tegenover Knuttel. Typerend voor diens houding tegenover het driemanschap in deze jaren waren de bewoordingen waarin hij hen prees: 'De mannen die door hun ijzeren volharding, hun klare zin voor werkelijkheid, hun warsheid van alle demagogie in jaren moeilijker dan de jongeren in ons midden ooit kunnen beseffen, de bedding hebben gegraven, waarin de revolutionaire beweging van Holland zich slechts had te storten.'³¹

Maar uiteindelijk slaagde een oppositie, met steun van de Komintern-leiding erin, Wijnkoop c. s. op het congres van 1925 tot aftreden te dwingen. Knuttel kon het moeilijk verwerken. Hij bleef op het standpunt staan dat het zo geschoolde en politiek ervaren driemanschap nauwelijks vervangbaar was en dat daarom hun terugtocht betreurd moest worden.

Op het partijcongres in 1926 werden Van Ravesteyn en Wijnkoop geroeyerd, en formeerden een eigen partij. (Wijnkoop hief die partij in 1930 weer op en keerde terug naar de CPN). Zo ver heeft Knuttel hen niet gevolgd, want inmiddels was 't ook tussen hem en het driemanschap tot een breuk gekomen. Ondanks de trouw naar buiten toe had Knuttel in persoonlijke brieven aan Van Ravesteyn en Wijnkoop duidelijk gemaakt toch wel kritisch tegenover hen te staan. Knuttel wilde een compromis met de oppositie sluiten en in ieder geval een conflict met de Komintern vermijden, omdat voor hem de verhouding met en de houding tegenover de Sowjet-Unie in het algemeen boven alles ging. Omdat Wijnkoop en de zijnen tot geen enkel compromis met de oppositie bereid bleken, en daarbij ook nog de Kominternleiding tegenover zich kregen, hield dat voor Knuttel het breekpunt met hen in. Mede door de wijze waarop Van Ravesteyn na het partijcongres van 1925 de nieuwe partijleiding in het nauw probeerde te drijven en hem (Knuttel) daarbij probeerde te gebruiken (Knuttel spreekt in dit verband van 'stoken' en 'sabotage'), koos Knuttel openlijk voor de nieuwe partijleiding en tegen het driemanschap.

Maar weinigen uit het partij kader stapten pas tijdens de laatste fase van de partijstrijd van het ene naar het andere kamp over. Er zal bij Knuttel een behoefte ontstaan zijn zich op de een of andere manier te verantwoorden en aan anderen in de partij zijn houding duidelijk te maken. Knuttel schreef een korte partijgeschiedenis tot en met de breuk in 1926, overigens volgens eigen zeggen op verzoek van Louis de Visser.

Het is belangrijk op deze achtergrond te wijzen. De opmerkingen van Knuttel nl. over het driemanschap moeten vooral in het licht worden gezien van die ontwikkelingen in een latere periode en met name die in verband met de partijstrijd van rond 1925. Juist uit de manier waarop hij zijn visie op de gebeurtenissen rond de Deventer scheuring weergeeft, blijkt hoe gekleurd en door de politieke omstandigheden van het moment beïnvloed iemands visie kan zijn. Volgens Knuttel in 'De Geschiedenis' hebben Wijnkoop en Van Ravesteyn de scheuring uitgelokt en, zo laat hij daar meteen als een soort bewijs op volgen: 'Hun optreden in de CPH, in 1925-1926, waarbij zij herhaaldelijk een parallel hebben getrokken met den tijd voor Deventer, wijst dit duidelijk uit. Ook dat eierzuchtige bedoelingen, het spelen van een rol waarop de SDAP geen uitzicht bood, de

voornaamste drijfveer waren.' De laatste opmerking is een regelrechte aantijging tegen de persoon Wijnkoop te noemen. Nog duidelijker wordt de invloed van het politiek gebeuren op Knuttel als men weet dat hij in zijn 'Kanttekeningen' (1949), dus lang nadat Wijnkoop in de partij was teruggekeerd, stelde: 'Wijnkoop had haar (de scheuring — JS) tenslotte liever vermeden.'³²

De bedoeling was de partijgeschiedenis als brochure uit te geven, maar zover is het nooit gekomen. Het manuscript bleef 35 jaar in het bezit van Knuttel, zonder dat er iets mee gebeurde. Wat meer uit de vergetelheid kwam het manuscript naar aanleiding van enkele artikelen die Waarheid-redacteur Joop Morriën onder het pseudoniem Henk de Vries eind 1961 in Politiek en Cultuur schreef, waarin o.a. aandacht werd besteed aan de SDP.³³ In deze artikelen stond Morriën positiever tegenover de SDP, in die zin dat reëel-historische aspecten in de SDP-geschiedenis meer erkend werden. Na wat Knuttel eerder over de SDP gelezen had, en waar hij, zoals nog zal blijken, ook op gereageerd had, was hij daar enthousiast over. Hij schreef Joop Morriën een brief — waarin hij hem uitnodigde voor een bezoek aan Leiden — die met de volgende woorden begon: 'Je artikel in P en C van november heeft mij bepaald plezier gedaan. Het brengt partijgeschiedenis op een hoger peil dan we gewoon waren en wekt goeie verwachtingen voor het vervolg.' (Knuttel, toen al 84, was door ouderdom en reumatiek gedwongen de brief met een tussenpoos van enkele dagen te schrijven.)

Het bezoek aan Leiden leverde volgens Joop Morriën een interessant gesprek op, waarin Knuttel in een sfeer van partijbegrip en vertrouwen vertelde over zijn persoonlijke en politieke ervaringen, over de SDP en de CPN, over de onderlinge verhouding Wijnkoop, Ceton en Van Ravesteyn. Aan het eind van het gesprek gaf Knuttel Joop Morriën een studie en een boek over Bredero mee, een bundel gedichten over 'een ongelukkige, niet beantwoorde liefde' en de in eigen handschrift geschreven partijgeschiedenis uit de twintiger jaren, door Louis de Visser van aantekeningen voorzien.

Toelichting bij de polemieken

Knuttel heeft zowel binnen als buiten de partij, op literair en politiek gebied talloze polemieken gevoerd. Bijv. na de oorlog in 1947 met N. Kof (pseudoniem voor J. Voogd) in de Vrije Katheder over de communistische ethiek en over de verhouding determinisme en vrijheid. In 1955 de-

batteerde hij met F. Baruch en Dr. J. de Leeuwe in *Politiek en Cultuur* over de directe daling van de levensstandaard van arbeiders, en in 1957 met dezelfde De Leeuwe over het neo-malthusianisme in het weekblad *Uilenspiegel*.

Ook bij de verschillende gelegenheden binnen de CPN waar de geschiedenis van de partij ter sprake kwam, ging Knuttel in discussie. Zijn kritische instelling en historische belangstelling konden hem niet weerhouden met degenen die verschillende onderdelen van de partijgeschiedenis naar voren brachten een pennestrijd aan te gaan. Zo is het hieronder gepubliceerde artikel: 'De oprichting en ontwikkeling der SDP; kanttekeningen op het artikel van Koejemans' een reactie op A. J. Koejemans' artikel in *Politiek en Cultuur*: 'Lenin en de oprichting der SDP'.³⁴ In het stuk 'Om het Leninisme' reageerde Knuttel op een artikel van Annie Averink eveneens in *Politiek en Cultuur*: 'Tegen het linkse en rechtse opportunisme'.³⁵ Knuttels artikelen werden door zijn, laten we zeggen, nogal eigenzinnige kijk op de SDP door de toenmalige redactie van *Politiek en Cultuur* met gemengde gevoelens ontvangen. In een begeleidend briefje bij 'Om het Leninisme' wees Knuttel al op de andere visie die hij had op de geschiedenis van de SDP. Zo schreef hij dat hij zijn opvattingen wilde 'laten horen tegen historisch onjuiste beschouwingen over de eerste fasen van onze partij. (...) Nu een in menig opzicht onjuiste kijk op de feiten de officiële dreigt te worden.' Terecht of onterecht, Knuttels polemieken met Koejemans werd door de redactie van *Politiek en Cultuur* niet geplaatst en aan hem teruggezonden. De redactie achtte de opvattingen van Knuttel te controversieel. Knuttels reactie op Annie Averinks artikel werd wel geplaatst, maar werd fel door haar teruggewezen.³⁶

Joop Scheerman

1. Dit inleidend artikel geeft zeker niet een volledig overzicht van de literatuur en van alle problemen en aspecten die aan de SDP-historiografie kleven. Daarvoor is veel meer nodig. De bijdrage is in de eerste plaats een soort bundeling van eigen ervaringen en indrukken die bij het lezen van de literatuur zijn opgedaan en van onderzoek naar de vakbewegingspolitiek (1907-1914) van de SDP in het kader van mijn studie geschiedenis aan de universiteit van Nijmegen. Voor nuttige opmerkingen en aanwijzingen ben ik dank verschuldigd aan mijn vriend Fred Greve.
2. Een uitgebreid overzicht van de literatuur over de SDP en van de Nederlandse arbeidersbeweging in het algemeen geeft: Harmsen, G., *Idee en beweging*, Nijmegen 1972. Een belangrijke omissie hierin is: Wijnkoop, D. J., *De SDP, haar geschiedenis en haar beginselen*, Baarn 1918. Enige belangrijke na 1972 verschenen werken zijn: Liagre Böhl, H., Herman Gorter. Zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende communistische beweging in Nederland, Nijmegen 1973; Hansen, E., *Crisis in the Party: The Tribune Faction and the origins of the Dutch Communist Party (1907-1909)*. In: *Journal of Contemporary History*, 11 (1976); Jon-

ge, A. A. de, *Het communisme in Nederland. De geschiedenis van een politieke partij*, Den Haag 1972 en Struik, D., *Mijn socialistische jaren in Nederland. Herinneringen uit 1914-1924*. In: *Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland*, 1977, pp. 191-246.

Vrijwel onbekend — vooral vanwege het feit dat ze in het Russisch zijn geschreven — zijn de publicaties over de Tribunisten en de SDP van de Russische historicus Herman H. Bauman. (Ros-tov aan de Don.) Naast zijn publicaties — waarvan het IPSO een overzicht heeft — heeft Bauman nog twee manuscripten, waaronder een dissertatie over de Tribunisten geproduceerd.

Overigens moet bij het onderscheid tussen memoires- en academische literatuur nog opgemerkt worden dat het niet altijd even gemakkelijk is bepaalde werken in één van de genoemde categorieën in te delen.

3. Harmsen, *Idee en beweging*, a. w. p. 7.
4. Zo bevat het Van Ravestejn-archief een namen- en adressenlijst van SDP-leden in Rotterdam (van waarschijnlijk ca. 1910). In: W. van Ravestejn jr. — archief, Onderdeel: Openbaar optreden, Map 77 (IISG, Amsterdam).
5. Een van de doelstellingen van de Tribune-oppositie was de SDAP tot meer strijd voor het algemeen kiesrecht te bewegen. Zo werd 1908 door de Tribune tot strijdjaar voor het algemeen kiesrecht uitgeroepen. De SDAP moest volgens de Tribunisten haar samenwerking met de liberalen in de kiesrechtcomités opzeggen, omdat het zowel voor de SDAP als voor de kiesrechtbeweging nauwelijks voordelen bood. Samenwerking moest de SDAP volgens de Tribune met het NVV zoeken. Doorslaggevend voor het nut van die samenwerking moesten de massaal opgezette kiesrechtacties zijn. Het zou mobiliserend werken onder de bevolking, het zou de SDAP in contact brengen met het stedelijk proletariaat en aldus grote mogelijkheden bieden voor een politieke doorbraak.
6. Aan de vrouwenbeweging werd ook in de Tribune de nodige aandacht besteed. De SDP schaarde zich achter veel eisen, die de vrouwenbeweging in die tijd formuleerde. Maar het toenmalige 'feminisme', waaronder de Tribunisten de burgerlijk-liberale vrouwenbeweging verstonen, wisten ze niet op zijn waarde te schatten. Zo valt in het verslag van het Internationaal Congres voor Vrouwenkiesrecht in de Tribune het gepeperde taalgebruik op. Volgens de verslaggever-(geefster) 'wemelde' het op dit congres van 'professoren en jonkvrouwen'. Aletta Jacobs heette 'erg ouderwetsch' met daaraan de toevoeging 'zoals feministen nu eenmaal zijn'. Verder lagen de 'Dames', volgens het verslag, 'als oude wijven te raaskallen uit onbestemde angst voor de vrouw uit het volk'. Wat het 'ultra-deftige Congres' ten opzichte van de laatste op het oog had en wat voor methoden daarbij gebruik werden was duidelijk. Er werd gezocht naar 'nieuwe frases om de proletarische vrouw uit te lokken, die ze toch klein willen houden'. De activiteiten van de 'bourgeois-vrouwen', volgens het verslag gericht op 'Beperk-Dames-Kiesrecht', werden in de volgende poëtische bewoordingen samengevat: 'Stoute wereld kom eens hier, Laat U hervormen voor mijn plezier!'. In: *De Tribune*, 1e jrg. no. 36 — 20 juli 1908, p. 1 kolom 1-2.
7. Een artikel waarin iets over die activiteiten terug te vinden is, is: Berghuis, C. e. a., *Van SDP tot CPN*. In: *Cahiers over de geschiedenis van de Communistische Partij van Nederland* (2), Amsterdam 1979 (IPSO).
8. Zie bijv. A. A. de Jonge, a. w. Uit diens notenapparaat blijkt dat hij bij zijn verhaal over de SDP en de CPN tot 1930 (pp. 9-59) geen gebruik heeft gemaakt van *De Tribune*.
9. Vanaf 1 oktober 1913 (7e jrg. no. 1) verscheen *De Tribune* tweemaal per week.
10. Frieswijk, J., *Rüters spoorwegstakingen nabeschouwd*. Kanttekeningen en vraagtekens. In: *Jaarboek voor de geschiedenis van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland* 1979, pp. 222-223.
11. Welker, J. M., *Heren en arbeiders in de vroege Nederlandse Arbeidersbeweging 1870-1914*, Amsterdam 1978 (stelling 3).
12. Vliegen, W. H., *Die onze kracht ontwakende deed*, dl. II, Amsterdam, z.j., p. 124.
13. Over de persoonlijke benadering in de geschiedschrijving zegt Sam de Wolff: 'Vergeeflijk is het, dat men in de hitte van het gevecht aan de invloed van bepaalde individuen zo'n zwaar gewicht hecht en in zijn betoog daarop zeer nadrukkelijk wijst. Maar als jaren, vele jaren, zijn verlopen, dan kan men van al die persoonlijke dingen zich toch wel een weinig distantiëren, in ieder geval eist een minimale objectiviteit dit reeds. Men komt anders onvermijdelijk tot de theorie der 'gro-

te mannen', die of als godsgezanten, of als boze geesten de historie hebben gemaakt.' In: En toch...!, A'dam, 1951, p. 173.

Volgens Louis de Visser was het 'persoonlijke' voor de reformistische vleugel tijdens het Deventer congres een belangrijk politiek wapen. Over de Utrechtse resolutie (1906) zegt hij namelijk: 'Zoals men ziet een zeer eenzijdige resolutie, waarin de strijd der twee richtingen als een strijd van personen wordt voorgesteld! De resolutie was bedoeld als een wapen voor de toekomst en als zodanig is ze ook gebruikt. Zodra het Marxisme kwam om zijn eigen tactiek voor te stellen, dan werden de Marxisten beschuldigd van hun opzet 'andere partijgenoten' te beledigen en te grieven en werd de Utrechtse resolutie naar voren gehaald'. In: Herinneringen uit mijn leven, Amsterdam, Pegasus-reprint 1978, p. 136.

14. Het is met name Sam de Wolff die op de betekenis van het wegvallen van de 'middenfactor' Troelstra wijst, waardoor de scheuring een feit kon worden. Wolff, S. de, En toch...! a.w. en Voor het land van belofte. Een terugblik op mijn leven, Bussum 1954.
15. Het is vooral P. Hoogland, in zijn werk 25 jaar sociaal-democratie in de hoofdstad (Amsterdam 1928), die op deze kant van het conflict wijst.
Een vergelijking tussen Harmsens uitleg in zijn Historisch overzicht van socialisme en arbeidersbeweging in Nederland (deel 1), Nijmegen 1973, pp. 54-56 en die in zijn Hamer of aambeeld, Amsterdam 1979, p. 43, laat zien dat ook hij nu meer belang hecht aan Hooglands visie.
16. Reinalda, B., Uit de geschiedenis van een eenzaam gebleven boek. In Jaarboek geschiedenis arbeidersbeweging (afk.) 1976, p. 243.
17. Lange, D. de, Boekbespreking. Enkele beschouwingen naar aanleiding van den vierden druk van Kapitaal en Arbeid in Nederland door Henriëtte Roland-Holst. In: De Nieuwe Weg, 8e jrg. 1933, p. 62.
18. Roland-Holst, H., Kapitaal en Arbeid in Nederland, dl. 2, SUN-reprint 1973, respectievelijk p. 89, 90 en 91.
19. Vliegen, W. H. a.w. p. 322.
20. De terminologie die Roland Holst in Kapitaal en Arbied (dl. 2) gebruikt is het 'academisch plan' (p. 87) waarop de Nieuwe Tijd-groep haar discussies voerde en daartegenover de 'hatelijke, kleineerende schaperheid' van de Tribune (p. 88).
21. Iemand die de samenhang tussen de Nieuwe Tijd- en Tribune-oppositie juist formuleert is Louis de Visser: 'Het congres te Haarlem in 1907, waar Gorter en Troelstra in zeer uitvoerige redevoeringen de verschillende standpunten uiteenzetten, bracht bij de jongeren onder de Marxisten duidelijk het besef, dat de revisionisten zo'n voorsprong hadden bij het beïnvloeden der partijgenoten omdat ze over functies en bladen beschikten, waarmee zij de massa der leden bereikten, terwijl de Marxisten slechts door het wetenschappelijke tijdschrift De Nieuwe Tijd en door het uitgeven van brochures hun mening kenbaar konden maken. (...) Daarom overwogen zij over te gaan tot het uitgeven van een marxistisch weekblad, dat niet met breed-wetenschappelijke beschouwingen zou worden gevuld, maar aan de hand van de gebeurtenissen van de dag de nodige Marxistische voorlichting zou geven'. In Visser, L. de, a.w., pp. 136-137.
22. Dat deze mening van Knuttel in 'De geschiedenis der CPH' ook door andere zaken wordt beïnvloed, wordt verderop aan de orde gesteld. Maar ook in 'Kanttekeningen op het artikel van Koejemans' houdt Knuttel vol — overigens ook hier zonder enige bewijsvoering — dat er op scheuring is 'aangestuurd'. Zijn opvatting dat Troelstra de scheuring 'liever niet wilde' is aan de hand van veel feitelijke gegevens geheel onjuist te noemen.
23. Harmsen, G., Historisch overzicht (afk.), a.w. p. 56.
24. Wibaut, F. M., Levensbouw. Memoires, Amsterdam 1936, p. 393.
25. Ritter jr., P. H., Over Wijnkoop. Baarn, z.j., p. 14.
26. Wijnkoop, D. J., a.w. p. 8.
27. Veelbetekend is naar onze mening de houding die het NAS-orgaan De Arbeid tegenover het Tribune-conflict innam.

De Arbeid vindt tot december 1908 dat de Tribunisten in hun oppositie te ver zijn gegaan. Aan het gezond functioneren van de partij heeft men schade toegebracht, congresbesluiten zijn overtreden, waardoor maatregelen van de SDAP-leiding tegen De Tribune, aldus De Arbeid, terecht worden geacht.

Opvallend is de ommekeer in De Arbeid na de bemiddelingspoging van de SDAP-leiding. De

- Tribunisten worden in bescherming genomen tegen Troelstra en de reformistische vleugel, die naar de mening van De Arbeid kost wat het kost een scheuring wilden veroorzaken en op deze manier met hun tegenstanders wilden afrekenen.
28. De toenmalige SDAP-er Daniël de Lange zegt daar in 1933, terugblikkend op Troelstra's 'compromis-voorstel' tijdens het Deventer congres, het volgende onthullende over: 'Het kwam er slechts op aan de scheiding zoo te doen plaatshebben, dat waardevolle elementen behouden zouden blijven, terwijl men de fanatici buiten de deur zette. Troelstra heeft dit in de eerste openbare vergadering na het Deventer congres zonder blikken of blozen meegedeeld, waarbij hij zichzelf als slim tacticus een pluim op den hoed zette en daarmee tevens verried, dat hij op genoemd congres slechts krokodilletranen geweend had.' In D. de Lange, a. w. p. 62.
  29. Zoals bij A. A. de Jonge, die het loslaten van de steun aan het NVV door de SDP het 'schade berokkenen' van de 'enige serieuze vakbeweging in Nederland' noemt en het toegroeien naar het NAS omschrijft als het 'aanpappen met de onverantwoordelijke warhoofden die in het NAS de dienst uitmaakten'. Jonge, A. A. de, a. w., p. 25.
  30. Deze biografische schets is ten dele gebaseerd op: Harmsen, G., Dr. J. A. N. Knuttel, Neerlandicus en communist. In: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, 1968-1969 (Leiden 1971), pp. 144-164.
Onlangs is een autobiografisch manuscript van Knuttel gevonden, helaas te laat om het hier volledig te verwerken.
Ook de informatie over de oorsprong van Knuttels artikelen is voor een deel gebaseerd op de Knuttel-biografie van Harmsen.
  31. Harmsen, G., Dr. J. A. N. Knuttel, a. w. p. 153.
  32. Voor alle duidelijkheid: Knuttel handhaaft in zijn 'Kanttekeningen' de stelling dat er op scheuring is 'aangestuurd'. Maar met dit verschil dat hij t. a. v. de rol van Wijnkoop in de scheuring van mening is veranderd.
  33. Vries, H. de, De Nederlandse arbeidersbeweging en de strijd voor Neutraliteit en Vrede, I en II. In Politiek en Cultuur 1961, respectievelijk pp. 465-476 en pp. 513-521.
  34. Koejemans, A. J., Lenin en de oprichting der SDP. In: Politiek en Cultuur, 1949, pp. 149-161. Het artikel van Knuttel bevindt zich in de collectie van Ger Harmsen, die het ons ter beschikking stelde.
  35. Averink, A., Tegen het linkse en rechtse opportunisme. In: Politiek en Cultuur 1951, pp. 508-517.
  36. Averink, A., Om het Leninisme. In: Politiek en Cultuur 1952, pp. 118-124.

De geschiedenis der CPH

In de eerste jaren van deze eeuw begonnen zich in de SDAP duidelijk de tegenstellingen af te tekenen tussen degenen die de propaganda voor het einddoel, de socialistische maatschappij, alleen door revolutie te bereiken, voorop stelden en hen die van de partij een radicale hervormingspartij wilden maken, voor welke revolutie en socialisme niet meer waren dan woorden. De eerste grote geschilpunten waren de agrarische kwestie, waarbij de partij de eis stelde van het verschaffen van grond aan landarbeiders, terwijl de marxistische oppositie betoogde dat daardoor én het privaatsbezit werd versterkt én de lonen zouden worden gedrukt.¹ Een tweede strijdpunt was de schoolkwestie. In de beruchte Groningen-motie van 1902 verklaarde de partij zich voor subsidie aan de christelijke scholen, wanneer deze slechts aan bepaalde technische eisen voldeden; zij meende daardoor de stemmen van de christelijke arbeiders te winnen. De marxisten stelden daartegenover de eis van de verplichte neutrale staatsschool.²

Scherper karakter kregen deze tegenstellingen door de spoorwegstaking van 1903, de grootste en in haar strekking meest revolutionaire stakingsbeweging die Nederland tot nu toe heeft gekend: een schitterend ingezette politieke staking, geleid door 'Comités van verweer', waarin de SDAP een grote rol speelde. Midden in deze staking, toen hij enigszins ongerust begon te worden over de afloop, schreef Troelstra plotseling, buiten de stakingsleiding om, in *Het Volk*³ zijn artikel 'Wat nu?', waarin hij de raad gaf de politieke staking op te geven. Het resultaat van dit artikel was een volkomen desorganisatie van de actie. Een deel hervatte het werk, zij die volhielden vielen als slachtoffers. De verontwaardiging van de revolutionairen kende geen grenzen en van dit ogenblik af voelde men zich onverzoenlijke tegenstanders.

Steeds nieuwe geschilpunten kwamen naar voren: in 1905 de vraag of men bij de herstemmingen alleen de voorstanders van algemeen kiesrecht of over de hele lijn de liberalen tegen de klerikalen zou steunen; of men de eis van de wettelijke acht-urendag zou vervangen door die van de tien-urendag, als een eerste stap om te komen tot de acht-urendag;³ het stemmen voor of tegen een verlaagde oorlogsbegroting, enzovoort. Bovendien kreeg men de strijd op theoretisch gebied, vooral sedert Bernstein in Duitsland zijn grieven tegen het marxisme had gepubliceerd. Het ging om de verhouding van hervormingen en revolutie, over de onafwendbaarheid van crisissen, over de vraag of de economische positie van de arbeidersklasse, in verhouding tot die van andere klassen, beter werd of niet, enzovoort, enzovoort.

Aanvankelijk werden deze geschillen voornamelijk behandeld in het marxistische maandblad *De Nieuwe Tijd*, de reformisten antwoordden een enkele maal daarin, soms uit de hoogte in *Het Volk*, soms niet. Maar in elk geval ging de strijd over de hoofden van de arbeiders heen. De meeste marxisten woonden in het Gooi en namen weinig deel aan het afdelingsleven (uitzondering: Pannekoek te Leiden). Dat dit een grote zwakte was werd ingezien door jongeren als Wijnkoop, Ceton en Van Ravesteyn, die vooral in de afdelingen actie voerden en er zekere aanhang verwierven. Wijnkoop kwam zelfs een tijdlang in het partijbestuur. Plaatsing van hun stukken in *Het Volk* verkregen zij steeds moeilijker en toen het Haarlemse Congres van 1907 teleurstelde, doordat de hevige, gedocumenteerde aanval die Van der Goes tegen Troelstra voorhad, niet werd doorgezet (de brochure werd alleen voor enkele uitverkorenen als strikt vertrouwelijk stuk gedrukt) besloot de oppositie onder leiding van de drie genoemden, een eigen marxistisch weekblad, *De Tribune*, uit te geven. De oudere marxisten hielden zich afzijdig of gingen slechts schoorvoetend mee, sommigen schreven alleen in een onbewaakt ogenblik een artikeltje, alleen Gorter en Henriëtte Roland Holst werkten geregeld mee, evenals De Visser. Pannekoek had een partijfunctie in Duitsland aangenomen. In *De Tribune* werd nu week aan week het optreden van de Volk-redactie, van Kamerfractie en raadsleden nagegaan en aangetoond waarin het tekort schoot en van de beginselen, in het program van de partij aanvaard, afweek. In verband daarmee ontmaskerden zij de burgerlijke democratie; de internationale verhoudingen en de internationale klassenstrijd werden grondig behandeld. Met *de Tribune* werd ijverig gewerkt, in tal van afdelingen ontstond voor het eerst een marxistische oppositie en zo werd de toestand voor de telkens en telkens gediskwalificeerde partijleiding en haar aanhang zeer onaangenaam. Aan de hand van een in 1906 op het con-

gres te Utrecht aangenomen motie, die matiging eiste in de kritiek op de revisionisten, werd de Tribune herhaaldelijk bedreigd en in de partij stemming tegen haar gemaakt. Men durfde haar echter niet goed aan, omdat men moest vrezen met haar de hele marxistische fractie (waaronder Wibaut, Van der Goes, Mendels) af te snijden en ook omdat de Tribune nergens andere standpunten had verdedigd dan in het beginselprogramma waren vastgelegd. Op het Arnhemse congres van 1908 werd dan ook een voorstel de Tribune te verbieden door het partijbestuur ontraden en door het congres verworpen. Na enige scherpe aanvallen op de Kamerfractie en Troelstra en met de verkiezingen in het zicht, riep het partijbestuur in december 1908 de Tribune-redactie ter verantwoording. Deze beloofde haar scherp te matigen en het partijbestuur nam hiermee genoegen. Echter niet de Kamerleden Schaper en Helsdingen, die in deze houding aanleiding vonden voor het partijbestuur te bedanken. Daarmee waren de poppen aan het dansen. Het partijbestuur boog zich voor de Kamerfractie en schreef een referendum uit over de noodzakelijkheid van een buitengewoon congres. Zelf vond het dit niet nodig, maar opgezet door Troelstra, Schaper en Helsdingen nam de partij het aan.

Zo kwam in februari 1909 het congres te Deventer, waar de meeste afgevaardigden kwamen met het vaste voornemen de opheffing van de Tribune of roeyement van de redactie te eisen. Toch zou het moeilijk zijn geweest dit door te zetten, indien alle marxisten zich solidair hadden verklaard met de redactie. In plaats daarvan hielden de bekendsten een voorvergadering met het partijbestuur, Kamerfractie en andere vooraanstaande partijgenoten en aanvaardden daar de opheffing van de Tribune, in ruil voor de oprichting van een marxistisch weekblaadje, als bijlage bij het Volk. Het erge was, dat deze besprekingen plaats hadden buiten de redactie van de Tribune om; het ergste dat Henriëtte Roland Holst, wier artikelen in de Tribune het meest aanstoot hadden gegeven, er aan deelnam en zich als redactrice beschikbaar stelde. De redactie weigerde de opheffing (van de Tribune-red.) en het roeyement werd uitgesproken.

Met de geroyeerden trad de Tribunekring uit, behalve Henriëtte Roland Holst, en met hen nog enkele anderen, onder wie Mendels en Van Eck. In een geestdriftige vergadering, in Plancius, werd de nieuwe partij, de SDP opgericht. Achteraf gezien was het een fout dat wij het zo ver hadden laten komen. De organisatorische opvattingen van de SDAP lieten ongetwijfeld het uitgeven van een oppositie-orgaan toe. De wijze waarop de Tribune de vertrouwensmannen van de partij, week in, week uit, diskwalificeerde, schiep echter een onhoudbare toestand. Wij hadden de kunst moeten verstaan grondig te kritiseren, zonder organisatorische samen-

werking onmogelijk te maken. Toen de Tribune zich had vastgewerkt had het (nieuwe-red.) Weekblad aanvaard moeten worden, dat minder gelegenheid bood tot ongebreidelde kritiek, maar een veel bredere kring bereikte. Het spreekt vanzelf dat, toen eenmaal de SDP bestond, van het Weekblad, onder leiding mede van de halve marxist Wibaut, geen kracht kon uitgaan en dat door het bestaan van een werkelijke marxistische partij, waartegenover zij de hunne moesten verdedigen, de marxisten in de SDAP snel moesten afzakken.

Eveneens achteraf kan men niet betwijfelen dat Wijnkoop en Van Ravesteijn het royement welbewust hebben uitgelokt — hun optreden in de CPH in 1925 - 1926, waarbij zij herhaaldelijk een parallel hebben getrokken met de tijd vóór Deventer, wijst dit duidelijk uit. Ook dat eierzuchtige bedoelingen, het spelen van een rol waarop de SDAP geen uitzicht bood, de voornaamste drijfveer waren.

Fout was de gehele houding, omdat de SDP zich afscheidde wegens verschilpunten, die in hoofdzaak van theoretische aard waren en over de hoofden van de arbeiders heen gingen. Het kleine troepje SDP-ers stond nu als scheurmakers te boek en vond voor zijn propaganda de oren veel meer gesloten dan bij een beleidvol optreden binnen de SDAP het geval zou zijn geweest. Toen later de grote tegenstellingen kwamen, belette de felheid waarmee men elkaar had bestreden dat meer dan enkelen uit de SDAP overkwamen.

De 14e maart (1909-red.) had het oprichtingscongres plaats, waar bleek dat de partij ruim vierhonderd leden had en negen afdelingen. Als beginselprogram werd dat van de SDAP overgenomen, niet omdat men meende dat dit niet voor verbetering vatbaar was, maar als manifestatie (van het feit dat-red.) de SDP het oude program, dat men als oppositie verdedigd had, vasthield en dat het de SDAP was — toen juist met programherziening bezig — die andere wegen insloeg. Tevens werd besloten het onvervalst kiesrecht tot inzet te maken bij de verkiezingen.

Reeds een week later was een nieuw congres nodig. Het bureau van de Tweede Internationale had zich (rijkelijk laat) met de zaken bemoeid en zijn secretaris Camille Huysmans met voorstellen gestuurd, op grond waarvan de eenheid zou kunnen worden hersteld. Een van de redacteuren van de Tribune zou in de redactie van het Weekblad worden opgenomen en er zou bij moeilijkheden beroep openstaan op het Internationale Bureau. De SDP was verzocht, hangende de onderhandelingen, haar propaganda nog te laten rusten. In het partijbestuur was verschil van mening. Gorter (die met Wijnkoop naar Brussel, de zetel van het Bureau, was geweest) en Mendels wilden doorgaan met onderhandelen op de aangebo-

den grondslag en de propaganda nog korte tijd opschorten. Wijnkoop en Ceton zagen in de voorstellen van Huysmans een valstrik en wilden van geen respijt weten. Tenslotte werd een motie-Rotterdam aangenomen waarin verklaard werd dat men eenheid wilde, maar deze eenheid afhankelijk werd gesteld van onvervulbare eisen: Intrekking van de opheffing van de Tribune en van het royement, en ongeremde vrijheid van kritiek.⁴ Persoonlijk herinner ik mij zeer goed hoezeer ik vreesde dat bemiddeling ons weer met de Troelstra's, Schapers, Vliegens, van wie ik met zo'n gevoel van verlichting had afscheid genomen, zou verenigen. Ik begreep dat ik die bemiddeling niet zonder meer van de hand mocht wijzen, maar ik hoopte van harte dat zij mocht mislukken.

Niet allen dachten er zo over en door de aangenomen motie kwam reeds de eerste afbrokkeling van leden die meer om vrijheid van het woord dan om afkeer van de politiek van de SDAP waren uitgetreden, onder hen Mendels. Een nieuwe reden om heen te gaan vormde de uitslag van de Kamerverkiezingen, waarbij de partij op de in vier districten gestelde kandidaten slechts een zeer gering stemmencijfer verenigde. Op het eerste jaarcongres (er waren nog twee tussentijdse gehouden om strijdprogram, statuten en huishoudelijk reglement vast te stellen) kon echter geconstateerd worden dat de partij met honderd leden was uitgebreid. Daar bleef het echter voorlopig bij; al wat de partij vermocht was het niet onbelangrijke verloop door nieuwe krachten aan te vullen.

De internationale positie van de partij was inmiddels ook geregeld. Gestemd door Singer, Vaillant en Lenin had zij aansluiting gekregen bij het Internationaal Bureau, doch niet één van de twee bestuurszetels, waarop Nederland recht had. Op de internationale congressen kon zij afgevaardigden zenden, die deel uitmaakten van de algemene Nederlandse delegatie.

Belangrijke dingen vielen er de eerste jaren niet voor. De Tribune ging voort de binnen- en buitenlandse gebeurtenissen aan het revolutionair marxisme te toetsen. Zij zorgde voor een goede scholing en pittige artikelen, stootte de SDAP-se massa bij voortduring af, wist niettemin haar lezerskring enigszins uit te breiden, onder andere in België. De partij verkeerde herhaaldelijk in geldnood en vond dan de leden steeds offervaardig. Het bezoek aan openbare vergaderingen was niet schitterend, iedere verkiezingsuitslag stelde opnieuw teleur en kostte een aantal leden. Het was een heel ding dat partijleiding en redactie (al te veel dezelfde personen) er de moed in wisten te houden. Aan de andere kant voelden zij die staande bleven meer voor hun partij naarmate zij meer in de verdrukking zat, en waren gelukkig in het besef van haar zuiverheid in de leer. Voor impos-

sibilisme, voor standpunten buiten de werkelijkheid wist de SDP zich vrijwel te hoeden, een zeker zelfgenoegzaam sektarisme, een overschatting van die zuiverheid in de leer, was onvermijdelijk. Iets meer leven kwam er door de actie tegen de, in de jaren voor de oorlog sterk toeneemende duurte, een actie waartoe men de medewerking van alle op de basis van de klassenstrijd staande organisaties inriep en die van het NAS en enkele andere verkreeg. Ook in het steunen van grote door het NVV losgelaten (niet gesteunde-red.) stakingen kwam de partij flink uit de hoek (bijvoorbeeld de Zeeliedenstaking van 1911).

Zo de Tribune ergens met trots op mocht wijzen, dan was het wel de besliste voorspelling, vrij lang van te voren, van de wereldoorlog. Bij het uitbreken van de oorlog bleek eerst echt dat de SDP te vroeg was opgericht. Zeker was het een goed ding dat er, toen Troelstra de nationale eenheid boven de nationale geschillen stelde, een partij bestond, die daartegenover de landsverdediging beslist verwierp. Maar het was uiterst bedenkelijk dat deze scherpe en nu toch duidelijke tegenstelling niet bij machte was een scheuring in de SDAP te veroorzaken. Wel trad Henriëtte Roland Holst met een kleine tweehonderd volgelingen uit die partij,⁵ maar zelfs dezen schuwden de SDP en vormden een Revolutionair Socialistische Vereniging (RSV) die uiteindelijk wel in de SDP zou oplossen, maar toen met heel wat minder leden... Wanneer bij het uitbreken van de oorlog de eenheid nog had bestaan en de revolutionairen toen gezamenlijk waren uitgetreden, dan zou een sterkere organisatie gevormd zijn, die het odium van het sektarisme niet droeg.

De partij toonde in haar houding tegenover de RSV nog geenszins op het latere leninistische standpunt te staan. De Visser en enkele andere Haagse partijgenoten waren er lid van geworden om er propaganda in te maken, maar het congres van 27 januari 1915 'betreurde' deze houding. Dat met dit al de RSV, die zich (...) met zijn handjevol mensen zocht op te werpen, boven de SDP, die als dé algemene revolutionaire organisatie en onze partij haar sektarische karakter verweet, zelf nog veel sektarischer was, behoeft geen betoog.

In andere richting, dat bleek ook nadien, was de partij minder sektarisch. Reeds spoedig na het uitbreken van de oorlog gelukte het het NAS en enige kleinere organisaties te bewegen tot deelneming aan een verbond van Samenwerkende Arbeiders-Verenigingen tegen de oorlog en zijn gevolgen. De hoofdpunten onder de eisen waarvoor men streed waren: produktief werk tegen vol loon, levensmiddelenvoorziening door Rijk en gemeenten, een speciale belasting op het kapitaal en de hoge inkomens en demobilisatie. Een consequentie van deze samenwerking was een veran-

dering in de vakverenigingstactiek. Had de partij aanvankelijk van haar leden aansluiting bij het NVV geëist, thans werd de vrije keus gelaten tussen NVV- en NAS-organisaties.

De oorlog noopte ook het standpunt tegenover het militarisme te herzien. Heel in het vage eiste de partij volksbewapening, nu voelde men de behoefte preciezer te weten wat daaronder te verstaan was. Het kostte heel wat moeite een formulering te vinden die bevredigend uitdrukte dat men bewapening tegen de bourgeoisie bedoelde en om het eens te worden of een dergelijke eis, die een revolutionaire toestand veronderstelde, in het strijdprogramma paste.

Op het congres van 1915, na bijna een jaar oorlog, stond de partij nog op hetzelfde ledental als in 1910. In het laatste jaar was zij van 525 op 528 leden gekomen! Wel een bewijs hoezeer de SDP geïsoleerd was! Maar geleidelijk kwam er toch meer leven: de vergaderingen werden drukker bezocht, de meetings van de Samenwerkende Arb. Ver., weldra omgezet in Revolutionair Socialistisch Comité (RSC), slaagden goed. Het belangrijkste echter was de gang van zaken met de Tribune. Reeds spoedig na het uitbreken van de oorlog was de krant, met het oog op de snel opeenvolgende gebeurtenissen, tweemaal per week gaan verschijnen. Nodig was echter een dagblad en het kwam. Het is de moeite waard na te gaan hoe dit in een partij van een zeshonderd leden mogelijk was: door een gelukkige samenloop van omstandigheden, maar allereerst toch doordat op het juiste moment de man naar voren trad die zich onverzettelijk dit (de Tribune een dagblad-red.) tot doel had gesteld: partijgenoot Hamming. Te Amsterdam was als concurrent van het Volk, als particuliere onderneming opgericht het Volksdagblad, dat zijn lezers in de eerste plaats moest zoeken onder de syndicalistisch en anarchistisch gezinde arbeiders en daardoor enigszins revolutionair uit de hoek kwam. Het blad floreerde echter niet en toen het in het begin van de oorlog dreigde opgeheven te worden, nam het NAS het over en veranderde de naam, om uit te drukken dat er iets veranderd was, in het Volksblad. Nu maakte Hamming de volgende stoute combinatie: er was nog een ander volksblad opgedoekt, het Nieuwsblad voor Nederland. Hiervan kwam een rotatiepers en ander drukkersmateriaal te koop. Hamming zei nu: 'Als ik een kapitaal van f 700,— bijeen kan krijgen, richt in een eigen drukkerij met rotatiepers in. Ik kan dan het Volksblad goedkoper en vlugger drukken dan de tegenwoordige drukker doet, met de winst op het Volksblad kan de Tribune tot een dagblad gemaakt.' Zo zei hij, maar in stilte rekende hij waarschijnlijk al op wat inderdaad gebeuren zou. Hoe het zij, het fantastisch hoge be-

drag van f 1000,— kwam bij elkaar, Amstel 85 (het pand aan-red.) werd gehuurd, het drukken van het Volksblad overgenomen. Maar het Volksblad kon het in weerwil van een vrij hoog aantal abonnees niet houden, het partijbestuur nam onder drang van Hamming, tegen het pessimisme van Ceton in, een kloek besluit en de dag na het verschijnen van het laatste nummer van het Volksblad werden zijn lezers en die van onze krant verast met het verschijnen van het eerste nummer van het dagblad de Tribune (april 1916). Onze partij bleek zuiniger te kunnen werken dan het NAS, want ofschoon lang niet alle abonnees (van het Volksblad) overgingen, konden wij ons blad, zelfs bij stijgende papierprijzen (ook het abonnementsgeld werd herhaaldelijk verhoogd) handhaven.

Voor Hamming bracht het dagblad weinig voldoening. Het bleek dat hij (in zijn vrije tijd) de administratie niet kon beheersen en hij moest als directeur van de drukkerij worden verwijderd. Niet zonder strijd. Hijzelf loochende dat het beheer niet in orde was en een 'Hamming-groep' in Amsterdam en het Gooi sloot zich bij hem aan. Dat de administratie niet deugde stond wel vast, waarschijnlijk echter was de voorstelling van het P.B. (partijbestuur) en de drukkerij-commissie (Van Leuven) wel wat overdreven; of hier geheime diplomatie in 't spel was en zo ja, waarom, is mij nooit duidelijk geworden.

In het jaarverslag voor het congres van 27-28 mei 1916 kon nog niets blijken van vruchten van het dagblad. Niettemin is het merkwaardig dat ook in het tweede oorlogsjaar de partij nog nauwelijks gegroeid was (van 528 op 557). Een opwaartse stoot gaf de op dit congres voltrokken fusie met de Revolutionair Socialistische Vereniging, die enige nieuwe afdelingen en op papier 150 leden (in werkelijkheid heel wat minder) aanbracht. Er was reeds op vooruitgelopen doordat Henriëtte Roland Holst van de eerste dag af in de redactie van het dagblad was opgenomen en dit zich mede het orgaan van de RSV noemde.

Intussen verscherpten zich de duurte en de schaarste van levensmiddelen en vond dus ook de strijd daartegen meer weerklank. Ingezet werd de krachtige actie door het demonstratief congres van 24 april 1916. De oproep daartoe was ondertekend door het NAS, SDP, RSV, Bond van Christen-Socialisten, IAMV (Internationale Anti-Militaristische Vereniging-red.), Soc. Anarch. Actie, Land. Fed. van Rev. Soc., enkele sindsdien bij het NAS aangesloten vakverenigingen, de Zaaier, het Com. van Actie van de Soc. Dem. Jeugdbond en enige leden van de SDAP. De ziel van het Comité, degenen die steeds leiding gaven en naar wier mening allereerst gevraagd werd, dat waren de leiders van de SDP. De actie in dit comité, die grote groepen van arbeiders, die vroeger geheel anarchistisch

of syndicalistisch dachten, onder de invloed bracht van het marxistisch revolutionair socialisme, is een werk geweest van grote betekenis. Niet het minst belangrijk was de invloed op en de toenadering van Domela Nieuwenhuis, van wiens naam nog steeds een soort betovering uitging. Van grote waarde door haar agitatorische gaven was de enigszins avontuurlijke Chr. Koomans-Timmer, voortgekomen uit de Bond van Christen-Socialisten, in persoon en optreden alles eerder dan christelijk, die haar voornaamste werkzaamheid ontplooidde in de door haar opgerichte Rev. Soc. Vrouwenbond. Later, toen Koomans-Timmer veranderd was in Kolthek-Timmer en Kolthek een eigen partijje, de SP, had opgericht, werd deze (trouwens al wat verslapte) agitatrice een gevaar. De wijze waarop toen de Vrouwenbond kapotgemaakt en door een vrouwenorganisatie binnen de partij vervangen is, was echter te zeer door vrees ingegeven en heeft een stuk invloed vernield.

Op het demonstratief congres volgde de grootse betoging in Den Haag, op 11 juli 1916, bij de aanbidding van het duurte-adres aan de Tweede Kamer. Plaatselijke meetings vielen wat tegen, maar bij de opening van de nieuwe Kamerzitting had in Den Haag opnieuw een betoging plaats die er wezen mocht. In 1917 verscherpte de toestand zich opnieuw. Er kwamen spontane oplopen in de grote steden, soms met plundering. Niet zonder succes trachtte het RSC (Revol. Soc. Comité, waarin alle hiervoor genoemde organisaties, waaronder de SDP, zitting hadden-red.) deze wanhoopsuitingen in de banen van revolutionaire actie te leiden en ze agitatorisch te gebruiken. Bloedige botsingen met politie en leger bleven niet uit. Hun hoogtepunt bereikten deze acties in de 'aardappelonlusten', die op 3 juli 1917 begonnen en tot een vrij goed geslaagde stakingsbeweging leidden. Ook het volgend jaar gaf scherpe strijd te zien, bijvoorbeeld de stakingsbewegingen van 4 februari en 15 april en de vrouwenbetoging van 8 april.

Van de grootste betekenis voor de strijd lust in het algemeen en de SDP in het bijzonder was natuurlijk de Russische Oktoberrevolutie. Een van haar belangrijkste vruchten was de oprichting van soldatenraden onder de door de eindeloze mobilisatie op het kookpunt gekomen militairen. Gemakkelijk was het werk niet: verklikkers waren moeilijk te weren, de SDAP-se mobilisatieclubs werkten met alle macht tegen. Aan de andere kant was de verbittering zo algemeen dat de militaire autoriteiten niet doortastend durfden op te treden. De discipline was vrijwel zoek.

Trad de SDP naar buiten steeds krachtiger op en won zij geducht aan invloed, inwendig begonnen zich tegenstellingen te ontwikkelen. Vroeger hadden de meningsverschillen een meer individueel en toevallig karakter

gedragen, maar op het congres van 1917 kon van een oppositie worden gesproken. Deze huisde in Amsterdam (Luteraan, Van Reesema), Den Haag en Bussum. Haar grieven waren: 1. de anti-Duitse gezindheid van de leiding, 2. het niet-deelnemen aan de internationale rev. soc. conferenties van Zimmerwald, Kienthal en (straks) Stockholm, 3. de nauwe samenwerking met de Bond van Christen-Socialisten. Dit laatste (speciaal voor de afdeling Den Haag, een minderheid) was zuiver sektarisme, in de andere grieven zat een kern van waarheid. Van Ravesteyn, door temperament en cultuur, en van de weeromstuit ook Wijnkoop waren persoonlijk zeer gestemd tegen alles wat Duits was en het kon niet uitblijven dat dit ook in hun overwegingen doorstraalde. Aan de andere kant was het waar dat het Duitse imperialisme nauw met het Nederlandse verbonden was en dat de overwinning van het Duitse imperialisme grotere gevaren voor de arbeidersbeweging dreigde te brengen dan die van de Entente (Engeland, Frankrijk en (later) Italië en de Verenigde Staten-red.). En vooral waar was dat de redactie (want daar ging het tenslotte om) zich niet liet verleiden tot standpunten die met de revolutionaire houding tegen de oorlog in strijd waren.* Bovendien zag Gorter, die reeds toen achter de Bussumse oppositie zat en veel bij zijn moeder in Duitsland kwam en tot het laatst op technisch-dogmatische overwegingen overtuigd was van de Duitse overwinning, door een Duitse bril. Wat de (internationale) conferenties betreft: het niet meedoen aan Zimmerwald, omdat daar zoveel onbetrouwbare elementen verschenen, was zeker een fout, gemaakt omdat hetzij inderdaad deze sektarische meningen de doorslag gaven, hetzij omdat Van Ravesteyn en Wijnkoop huiverig waren voor de reis in oorlogstijd naar Zwitserland. Naar Kienthal had men willen gaan, maar het kon niet door pas-moeilijkheden. Het heeft echter geleken dat men (bang voor aanhouding) eigenlijk blij was dat deze (moeilijkheden-red.) zich voordeden. Dat het beter was niet naar de conferentie te Stockholm te gaan, een noodschot van het Duitse imperialisme, door bemiddeling van de sociaal-patriotten, was juist gezien. Het P. B. behaalde de overwinning — maar hoe! Door het overwicht van Amsterdam had de motie van deze afdeling, besluitend wel naar Stockholm te gaan, kans aangenomen te worden. Het P. B. stelde nu de (volgende-red.) motie (op): 'Het congres, van mening, dat de SDP alleen dan op een internationale conferentie vertegenwoordigd kan zijn, als er gegronde kans bestaat, dat op die conferentie daadwerkelijke revolutionairen van verschillende landen elkaar ontmoeten, gaat over tot de orde van de dag.' Dat deze motie, als het verst strekkend, het eerst in stemming kwam, was juist, maar het was al te dol haar een ordemotie te noemen en er hoofdelijk over te laten stemmen! De

oppositie liet zich overduvelen, maar dit is een typisch staaltje van een methode om overwinningen te behalen, die natuurlijk kwaad bloed zette. In de zaak zelve had het P.B., dunkt mij, gelijk, maar het gevoel dat op de congressen Wijnkoop toch altijd met een slimmigheidje won, werkte in de hand dat de opposanten naar onorganisatorische methodes grepen. Dit des te eerder in een partij die uit de aard van haar revolutionair-zijn ook tal van eerzuchtigen en heethoofden tot zich moest trekken. Reeds op het congres van 1917 werd geklaagd over de talrijke hier of daar aangenomen en aan de afdelingen rondgezonden moties, in het vervolg werd dat er niet beter op. In dat jaar ging ook Gorter formeel in de oppositie — weliswaar vanuit Zwitserland, waar hij voor herstel van zijn gezondheid vertoefde. Gelukkig was hij daarbij niet, noch in zijn januari-artikelen (1918) over Duits en Engels imperialisme, waarin hij op ietwat schoolmeesterachtige wijze open deuren intrapte, noch in die van 17 en 18 september (1918), getiteld 'Troelstra-Wijnkoop', waarin Wijnkoop werd toegedicht de partij in contra-revolutionaire richting te willen sturen; dat Wp. hier in zwak verband met Van Ravestejn werd behandeld was al heel vreemd. Belangrijker en met meer nawerking waren enkele omstandigheden in verband met dit laatste artikel: het werd verscheidene maanden na de inzending geplaatst en het werd door Wp. niet beantwoord. Nu was er voor het eerste een geldige reden: het was onmogelijk een zo volledige diskwalificatie van Wp. op te nemen tijdens de verkiezingsactie. Maar zowel het lang laten liggen van onaangename stukken als het doodzwijgen van opposanten waren in zekere mate methoden en ook dat wekte wrevel tegen de almachtige leiding.

De zomer van 1918 bracht opnieuw een belangrijke vooruitgang aan de nu geregeld groeiende partij. In de laatste jaren waren de stemmencijfers bij verkiezingen wel aanmerkelijk vooruitgegaan, maar op zetels (behalve die van de eenling Vader te Weesp) brachten zij nog in lang geen uitzicht. Dit veranderde nu door de invoering van het algemeen (mannen-) kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging — een stelsel door de liberalen voorop gesteld om algehele vernietiging onder het algemeen kiesrecht te ontgaan en dat over het algemeen voor de andere partijen aannemelijk was, omdat het allerlei herstemmingsmoeilijkheden uit de weg ruimde. Hoezeer de revolutionaire gezindheid en vooral het vertrouwen in de SDP was toegenomen, bleek uit de uitslag. 31.000 stemmen werden op de partij uitgebracht, Wijnkoop en Van Ravestejn werden gekozen, ook De Visser zou gekozen zijn indien wij niet, om geen revolutionaire stemmen verloren te doen gaan, onze lijst verbonden hadden met de SP van Kolthek. Nu werd deze gekozen en verder ook de christen-socialist Kruyt.

Voor de ontwikkeling van de partij was dit resultaat van het grootste gewicht, het nieuwe wapen werd met kracht gehanteerd en dit vestigde in brede kringen de aandacht op onze beweging. Echter werd een bestaand euvel in de partij er door versterkt: het feit dat alles draaide om Wijnkoop en Van Ravesteyn. In de aanvang had het wellicht niet anders gekund, maar de leiders waren zich steeds blijven beschouwen als de enigen die politieke leiding konden geven en hadden er zich niet op toegelegd krachten aan te kweken, die hun taak gedeeltelijk over konden nemen. In plaats daarvan werkten zij met opdrachten aan vertrouwenspersonen. Opmerkelijk klein was het vertrouwen in het kunnen van de echte arbeiders, die in de partijleiding al zeer weinig plaats innamen.

Nog veel groter dan de uitwerking van de Russische revolutie was die van de Duitse in november 1918, die de Nederlandse arbeidersklasse als het ware onder haar ogen zag plaatshebben. Wie de Novemberweek, die op de omwenteling in Duitsland volgde, heeft meegemaakt, zal haar niet licht vergeten: de opwindende vergaderingen van het RSC en met de soldatenraad, de indrukwekkende betogingen in Amsterdam, met de schietpartij uit de kazerne, de spanning waarmee de afgevaardigden uit Amsterdam werden teruggewacht, de tamelijk vergaande maatregelen die al genomen waren, zodat alles maar op Amsterdam wachtte — en toen de nacht van Troelstra, waarin SDAP en NVV de revolutie afzwoeren en wij als betrekkelijk kleine minderheid onder de arbeiders machteloos stonden! In deze dagen heeft de Nederlandse arbeidersklasse een kans verspeeld, zoals de geschiedenis wel niet opnieuw zal aanbieden: de bourgeoisie was volkomen op een onvermijdelijke capitulatie voorbereid. Intussen staat het wel vast dat de Nederlandse arbeidersklasse, bij haar politieke onrijpheid, nog minder dan de Duitse in staat geweest zou zijn haar macht te gebruiken.

Het is wel sprekend voor het Hollandse sektarisme, dat het Leidse Congres (van de SDP-red.) dat juist in de dagen van spanning werd gehouden, af moest rekenen met de Haagse oppositie, die de huishoudelijke vergaderingen saboteerde, op de openbare vergaderingen debatteerde en weigerde zich te onderwerpen. Was op vakverenigingsgebied in het begin van de oorlog de voorkeur voor het NVV opgeheven, thans werd een voorkeur voor het NAS uitgesproken. Dit besluit, waartegen, meen ik, geen stem zich verhief, is later als een grote dwaasheid voorgesteld. Mijns inziens ten onrechte. Wij waren in een acuut revolutionaire situatie, die zich, scheen het, nog steeds zou uitbreiden. Het NVV had zich tijdens de oorlog steeds contra-revolutionair getoond, met het NAS had men vruchtbaar kunnen samenwerken en vooral — het NAS groeide snel. Het leek meer

de tijd voor het samentrekken van de revolutionaire krachten dan voor het geduldwerk onder de modernen. Is dit besluit een fout geweest, dan was ook de oprichting, op soortgelijke motieven, van de RVI (Rode Vakbonds-Internationale-red.) er een. Het is de vraag of ook die in de omstandigheden van twee of drie jaar later zou hebben plaatsgehad.*

Op dit congres (november 1918-red.) werd de naam van de partij veranderd in Communistische Partij en in beginsel besloten tot internationale aaneensluiting. Het oprichtingscongres der Communistische Internationale was echter niet te bereiken.

Met de uitwerping van de oppositie was er nog geen einde aan de oppositie in het algemeen; in 1919 begon het wetenschappelijke tijdschrift *De Nieuwe Tijd* tweemaal in de maand te verschijnen, naar het heette om de snelle gang van de gebeurtenissen bij te houden, doch ik meen dat de leiding (van de partij) geen ongelijk had toen zij meende dat het streven het blad als oppositieorgaan (van Pannekoek, Roland Holst en Gorter) bruikbaar te maken (de voorrang had-red.).

Het congres van 1919 (in juli te Groningen) bevestigde de communistische oriëntatie door de aanneming van een uitvoerige motie ten gunste van het radenstelsel, maar hield zich overigens met nagenoeg niets anders bezig dan met de bespreking van partijleiding en redactie. Bij het eerste waren opmerkelijk de sektarische bezwaren (Roodveldt voor Amsterdam) tegen pogingen tot samenwerking met de SP en tegen samenwerking met afdelingen van de SDAP (Bussum). Wat de redactie betreft, aan alle kanten voelde men het bezwaar van de combinatie redacteur-kamerlid, waardoor Van Ravesteyns buitenlandse overzichten uitbleven en Wijnkoop zeer weinig meer schreef. Bovendien kwam Bussum⁸ weer met het verwijt van anti-Duitse gezindheid. Algemeen wenste men een derde verantwoordelijke redacteur, maar wie? Als vanzelf richtten zich de blikken op Sneevliet, kort geleden Indië uitgezet, beschouwd als de man die daar een grote beweging had opgebouwd en wiens agitatorische gaven men kende. Wijnkoop en Van Ravesteyn beschouwden dit als een gevaar, zowel vanwege Sneevliets politiek verleden, dat allesbehalve vertrouwen inboezemde, als vooral omdat in hem voor het eerst een ernstig mededinger naar het leiderschap optrad. Zij wisten het gevaar te bezweren door verschillende beloften, meer tijd aan de krant te zullen wijden en door de toezegging naar versterking van de redactie te zullen omzien. Sneevliet maakte het gemakkelijk door zijn verklaring dat hij wel veel voelde voor het redacteurschap, maar het niet aanvaardde wilde tegen de zin der redactie. Wat hij met deze verklaring voorhad, of hij gedacht heeft dat Wijnkoop anders zou reageren, is mij nooit duidelijk geworden. De strijd die

ontbrand zou zijn door Sneevliet ronduit ongeschikt te verklaren (wat hij inderdaad was en gauw genoeg getoond zou hebben te zijn) werd ontweken, doch Sneevliet was nu voorgoed een niet ongevaarlijke vijand.

De cumulatie van functies werd nog erger na de raadsverkiezingen, die Wijnkoop en Van Ravesteyn ook nog in de gemeenteraad brachten, evenals De Visser en tal van anderen. In Amsterdam, waar vier communisten gekozen werden, vormden deze verkiezingen een geweldig succes. Onder de gekozenen was echter geen enkele arbeider uit de grote bedrijven — evenmin als in het P.B. — en dit was toch wel een uitvloeisel van een systeem dat meer naar toewijding aan de leiding keek dan naar de revolutionaire kracht. In het P.B. en in de raad werd Lisser naar voren gebracht, die hiervoor noch door capaciteiten, noch door invloed onder de arbeiders in aanmerking kwam; als voorzitter van de afdeling Amsterdam (deze functie moest hij (Wijnkoop) wel prijsgeven, liet hij zich opvolgen door Van der Hal, een bescheiden halfintellectueel, die zijn orders stipt opvolgde, maar geen persoonlijkheid voor een dergelijke functie. Later werd Van der Hal ook in het dagelijks bestuur van de partij opgenomen. In de redactie kwam Romein, een goede kracht, maar die niet voor de massa kon schrijven — een intellectueel, van wie geen mededinging te duchten was.

Sprak men Wijnkoop over die dingen, dan was Van der Hal buitengewoon geschikt voor voorzitter, Lisser een uitstekende kracht met een buitengewoon lange staat van dienst en verder was er altijd de machtspreuk 'er is heus niemand anders'. En wat de cumulatie betreft: 'Als jullie een andere voorzitter wilt kiezen', (dat gebeurde toch niet) 'mij goed; het raadswerk, dat zal je toegeven, kan ik aan niemand anders overlaten; in de redactie dito, al lijkt het anders, de krant zoals die er uitziet is tenslotte mijn werk.' (Dit kón niet waar zijn... maar Wp. was toch geen leugenaar?) 'Het liefst zou ik afzien van de Kamer... maar waar moet ik dan van leven?' Deze zaken voor het congres brengen ging ook niet, want dan speelde men in de kaart van een of andere schadelijke oppositie.

Een andere ongelukkige keus was de uitzending van de kunstschilder Jansen als vast vertegenwoordiger naar Rusland. Jansen deed er ongetwijfeld zijn best, maar én zijn persoon én zijn economische positie maakten dat hij er niet het gehoor vond dat wenselijk zou zijn geweest.

Had men het eerste internationale congres niet kunnen bereiken, naar het tweede, in de zomer van 1920, ging een delegatie, bestaande uit Wijnkoop, Van Leuven, schrijver van economische kronieken en bestrijder van Gorter, ziel van Tribune- en drukkerij-organisatie, in Amsterdam Wijnkoops rechterhand, en de christen-socialist Kruyt (geen partijge-

noot dus!), die vooral sinds zijn Kamerlidmaatschap volkomen één was met Wijnkoop en Van Ravesteyn. Opnieuw een zeer eenzijdige samenstelling, zonder één enkele arbeider, die wrevel moest wekken hier en een rare indruk maken ginds.

Was de delegatie eensgezind gegaan, zij was verdeeld teruggekomen en Van Leuven deed daarvan op het Rotterdamse congres verslag. Van Leuven vertelde dat Wijnkoop zich inzake de toelating van de Duitse onafhankelijken en het werken in de 'gele' vakverenigingen tamelijk oppositioeneel had gedragen, zonder opdracht van de partij. Bij de stemmingen was hij (deels onder pressie van Van Leuven) weer bijgedraaid. Wijnkoop ontkende (het verhaal van Van Leuven-red.) en de zaak bleef min of meer in het vage, maar aan deze tegenstand van Van Leuven knopen toch de latere oppositieleiders aan. Men voelde een tegenstelling tussen Wijnkoop en Moskou en dat schokte het geloof in zijn onaantastbaarheid. Buiten het congres liet Van Leuven voelen dat hij nog andere, persoonlijk zeer bezwarende grieven tegen Wijnkoop had meegebracht. Telkens en telkens heeft hij er op gezinspeeld, maar ze nooit uitgesproken. Een vergadering van vooraanstaande partijgenoten (onder wie ik) door Van Leuven bijeengeroepen, weigerde ze aan te horen (disciplinair was dit juist), daar er geheimen bij betrokken waren. Het is duidelijk dat Van Leuven zijn beschuldigingen niet kon publiceren zonder als denunciant op te treden en het was niet moeilijk na te gaan wat ze moesten inhouden. Maar blijkbaar werden ze in Moskou niet zo zwaar geteld dat ze Wijnkoop onmogelijk maakten.

Als gevolg van het Moskouse congres, moest opnieuw de vakverenigingspolitiek herzien worden door opheffing van de voorkeur voor het NAS. Het P.B. kwam met een zeer voorzichtige resolutie, de partijgenoten in NVV en NAS opdragende te werken voor samensmelting op revolutionaire grondslag. Maar zelfs zo ingekleed kwam de zwenking te schielijk. Toegelicht door Van Ravesteyn werd de resolutie scherp bestreden door De Visser en de pas sinds kort toegetreden Bouman. Het bleek onmogelijk de zaak uit te vechten en de beschikking werd tot het volgend congres verdaagd. Van dit congres af vormde de vakverenigingskwesitie het eerste grote strijdpunt in de CPH.

Overigens stond deze toen op haar hoogtepunt. Dankzij de nog steeds revolutionaire situatie, het standhouden van de Sowjets, het aanzien van de Communistische Internationale, de toenadering van een deel van het NAS, was het ledental op 1 april 1920 opgeklommen tot 2431, tegen 1799 een jaar te voren.

De eerste afsplintering niet van individuen, maar van een groep volgde

spoedig. In Duitsland was reeds vóór het internationale congres de K. Arb. P. opgericht, een ultra-linkse partij, die tegen het werken in de bestaande vakorganisaties en tegen de parlementaire actie was. Gorter had het voor deze partij opgenomen, had zijn werk in Holland voor geëindigd verklaard en was naar Duitsland vertrokken. Pannekoek nam het in enige artikelen in De Nieuwe Tijd voor de KAP, wier vertegenwoordigers het congres in Moskou hadden verlaten, op. Ook hun aanhangers neigden naar dezelfde richting. De uitbarsting kwam naar aanleiding van het geval Enschede. Deze afdeling, onder leiding van de (nu) reeds lang weer burgerlijke Dr. Geers, snel gegroeid uit anarchistische en syndicalistische elementen, zond enige kras gestelde moties rond over veranderingen in de redactie, over de samenstelling van de delegatie naar het internationaal congres voor een groot deel uit oppositionele elementen enzv. Het P.B. zond een delegatie naar een ledenvergadering. De vergadering trad zeer ondisciplinair op en toen het P.B. de leiding overnam, liep de grote meerderheid weg, verklarende voor de partij te bedanken. Niettemin bleven zij zich afdeling van de CPH noemen en zonden circulaire rond aan de afdelingen. Het P.B. verbood de partijgenoten verbindingen met hen te onderhouden, Luteraan ging er spreken en werd geroyeerd.

Mede als gevolg van Enschede deed zich een dergelijk geval voor in Zwolle. In het voorjaar van 1921 kwam het nu tot de afscheiding van een Nederlandse KAP, uit kleine groepjes uitgetreden in Amsterdam, Rotterdam, Bussum, Enschede (een paar!) en Zwolle. Hier en daar trad nog een afdeling uit, een deel van de in 1918 verdwenen Haagse oppositie sloot zich aan. Het geval-Enschede was een persoonlijk échec voor Brommert, die sinds kort als propagandist voor Twente daar werkte, waar hij tevens een drukkerij exploiteerde. Weliswaar was de afdeling tegen hem opgezet, toen hij tijdens de actie in de Drentse venen daar voor de partij werkte (volgens sommige Drentenaars op ontactische wijze), doch zijn invloed bleek toch gering. Een eigenaardig licht op het geval-Enschede wierp het feit dat men er geld inzamelde om de Drentse arbeiders van wapens te voorzien!

Het gehele jaar 1921 ging de oppositie in circulaire-vorm door; haar hoogtepunt vond zij in een circulaire van een aantal partijgenoten, onder wie Henriëtte Roland Holst en Mannoury over de onderdrukking van de vrije meningsuiting in de partij, niet in de laatste plaats slaand op Van Leuven, die sedert zijn oppositionele houding werd tegengewerkt. Deze circulaire, ongetwijfeld fractievorming, werd door de leiding scherp veroordeeld. Het ongelijk was ongetwijfeld aan beide kanten. Inderdaad werd de oppositie, uit angst voor de machtsposities teveel óf doodgezwegen óf

neergeslagen, maar de verschillende opposities brachten naast hun juiste grieven zoveel dwaasheden naar voren en traden zo on-organisatorisch op, dat ze moeilijk te verdedigen waren. En wat Van Leuven betreft, van wie sommige stukken wel geplaatst waren, hij kwam niet alleen gewoonlijk te laat met zijn stukken aanzetten, maar hij verviel ook in een vrij onbegrijpelijke orakeltaal.

Op het congres van 1921 was De Kadt de voornaamste woordvoerder van de oppositie, die zich echter liet verleiden meer zijn eigen geschrijf te verdedigen dan in de aanval te gaan. Ook van niet-oppositionele zijde kwamen grieven tegen de ietwat reformistische amendementen van de Kamerfractie bij de grondwetsherziening. Inderdaad waren dit symptomen van een neiging tot opbouw-politiek, waaraan vooral Van Ravesteyn in het parlementaire milieu niet ontkwam. Het verslag van het derde congres van de Communistische Internationale leverde niet veel op, de vakverenigingskwestie werd door een uitvoerige motie, die het werken in NVV en NAS eiste, alsmede het afsturen op een strijdbare eenheid tussen deze beide centrales en hun aansluiting bij de RVI, in de zin van het P. B. en van de Comintern met grote meerderheid beslist. De wijze waarop deze motie voorbereid was door een reeks scherp tegen het NAS gerichte artikelen van Van Ravesteyn, bevorderde niet weinig de moeilijkheden waartoe zij later aanleiding gaf. Als tegemoetkoming aan de grieven over onvoldoende contact tussen leiding en partij werd een partijraad met ietwat vage bevoegdheden ingesteld. Dat er nog een goede geest in de partij heerste, bleek uit de grote offervaardigheid, waarmee f 5000,— voor het tekort van de Tribune werd gegarandeerd, in een tijd dat ook de hongersnood in Rusland grote offers vroeg. Het ledental was inmiddels tot 1904 teruggelopen. Het particuliere wetenschappelijke tijdschrift De Nieuwe Tijd werd door de partij overgenomen, een deel van de eigenaars stond er echter op dat de naam veranderd zou worden. Zo kregen we de Communistische Gids.

De verkiezingen van 1922 hadden onder voor de partij ongunstige omstandigheden plaats: het vrouwenkiesrecht vormde een rechtse factor en de revolutionaire situatie was nagenoeg verdwenen. De actie was echter beter geregeld dan bij vorige gelegenheden. Het stemmencijfer van 54.000 was niet onbevredigend, Wijnkoop en Van Ravesteyn werden herkozen, de zetel van Kruyt, thans partijgenoot, ging verloren.

De oppositie was thans vooral geconcentreerd in de afdelingen Haarlém (De Kadt) en Zaandam (Carvalho), zij gebruikte Henr. Roland Holst waar dit kon, zonder dat deze zich actief liet gelden. Zij weerde zich vooral naar aanleiding van de Rotterdamse roeyementskwestie. Op advies van

de door het P. B. ingestelde en door het D. B. benoemde geheime commissie, was partijgenoot Nap geroyeerd en partijgenoot Hartog van zijn functies ontheven, beiden wegens de nauwe betrekkingen met de politie. Nu was het de laatste tijd meermalen voorgekomen dat partijgenoten om soortgelijke redenen (als spionnen of provocateurs) waren geroyeerd en sommigen zagen daarin een in het belachelijke overdreven vrees, anderen een onderdrukking van opposanten. Het Rotterdamse geval maakte veel gerucht, omdat het hier twee vooraanstaanden in de jeugdbeweging betrof en hun alleen het aanhouden van familiebetrekkingen ten laste werd gelegd.

Verder kwam op het congres van januari 1923 de oppositie met de eis van een betere voorbereiding van internationale congressen, sprak zich uit voor de onverenigbaarheid van Kamerlidmaatschap, redactie en Partijbestuurslidmaatschap (ook Leiden wilde redactie en PB-lidmaatschap onverenigbaar verklaren) en (naar aanleiding van de nieuwe statuten) met het zotte voorstel de logge partijraad tot hoogste instantie tussen de congressen in te verklaren. Niet alleen om zijn technische onmogelijkheid was dit voorstel zot, maar ook om de illusie de macht van de partijleiding, die men niet kon wegkrijgen, door een slimmigheidje te breken.

Het congres werd beheerst door de drie lange huishoudelijke zittingen, waarin de royementskwestie onder enig tumult vrij gauw werd afgedaan en verder een rapport over de drukkerij van Brandsteder, de leider van de actie voor de Tribune, Collij en Van der Glas werd behandeld. Dit rapport wees op talrijke misstanden en stelde voor dat Brandsteder de administratieve, Collij de technische leiding zou krijgen. Het P. B. beweerde dat aanneming de ondergang van de Tribune zou zijn. Mijns inziens hadden de rapporteurs in hun grieven gelijk; of echter Collij en Brandsteder goede leiders zouden zijn geweest is aan gegronde twijfels onderhevig. Aanneming zou een klap voor de leiding zijn geweest, toch dreigde zij (aanneming van het rapport-red.), want Brandsteder had de Tribune-actie goed geleid, het rapport had indruk gemaakt en de stem van Amsterdam was onzeker. Doch Brandsteder praatte zijn zaak dood, Van der Glas trok zich van het voorstel terug en een lange motie van het P. B., reorganisatie belovend en een commissie van de drie beste krachten instellend voor de Tribune, werd aangenomen. Het was klein van Brandsteder zich niet voor deze commissie beschikbaar te stellen.

De Kadet was over de partijleiding de voornaamste spreker. Zijn grieven waren: onvoldoende activiteit, onvoldoende voorbereiding van vraagstukken, het eenheidsfront-aanbod van Wp. aan de SDAP in de Kamer. Het voorstel De Kadet en Vanter (Van het Reve-red.) tot politieke redac-

teuren te maken (Vanter wees dit af) werd verworpen. Van Ravesteyn deed verslag van het vierde internationale congres. Er werd besloten een partijbureau uit te rusten; de bedoeling was dat Brommert, bezoldigd door de Internationale Arbeiders-Hulp, hier zou werken. Het aantal leden was gedaald tot 1488, vooral in het Noorden had de nieuwe contributieregeling grote verwoestingen aangericht.

Was de oppositie op het congres verslagen, zij legde zich daarbij niet neer. Reeds aanstonds ontstond een nieuw conflict, doordat congresbeschouwingen van De Kadt en Bouman niet in de Tribune werden geplaatst (wel die van het oppositielid J. Meyer). Het was geen toeval dat het om deze beide personen ging, want voortaan traden de oppositie van De Kadt en Reesema, die de leus van het democratisch centralisme voerde en naar rechtse afwijkingen speurde, en de vakbewegingsoppositie (vanuit het NAS-red.) van Bouman samen op. Voor De Kadt betekende dit een numeriek belangrijke versterking, maar een morele verzwakking. De enige grote strijdvraag was voor het gevoel der partij de vakverenigingskwestie en mocht de opvatting van de leiding niet volledig juist zijn, die van Bouman, die meer en meer een zuivere NAS-politiek voorstond, was zeker helemaal verkeerd. De Kadt en Bouman bedankten voor de kandidatuur voor het P.B.

Zeer verscherpt werd de strijd door het geval-Collij. Op een der doorgaans onstuimige Amsterdamse ledenvergaderingen was Collij, sedert zijn bezoek aan Moskou in de oppositie, Wijnkoop te lijf gegaan en had ook nog verschillende bedreigingen geuit. Hij was eerst geschorst, later geroyeerd. De oppositie vatte dit op als een bedoeling haar leden stuk voor stuk uit de partij te werpen, organiseerde zich openlijk en eiste in de eerste plaats opheffing van het royement. Na mislukking op formele gronden volgden scherpe maatregelen tegen de georganiseerde oppositie, die haar werk ook over De Zaaier uitstreckte. Het bestuur van het 'Comité voor de Derde Internationale' werd geroyeerd, meerdere royementen in de afdelingen stonden te volgen. Inmiddels had het comité beroep aange tekend in Moskou en vandaar kwam de aanwijzing niet verder te royeren. De Kadt, Van Reesema en Bouman gingen naar Moskou, ook Wijnkoop en De Visser. In Sneevliet, van een zending in China in Moskou teruggekeerd, had de oppositie een vaste pleitbezorger. Op het congres van april 1924 te Rotterdam werd de zaak onder leiding van vertegenwoordigers van de Comintern uitgevochten. Het einde was dat een nieuwe vakverenigingsresolutie werd aangenomen, die in hoofdzaak overeenkwam met de Groningse, maar de organisatorische eenheid niet langer vooropstelde. Verder een compromisvoorstel, dat alle fractievorming verbood en

onder andere voor Bouman en Sneevliet (als de opposanten die iets vertegenwoordigden) een plaats in het P.B. inruimde. De Kadet nam hiermee geen genoegen, trad met de meerderheid van de oppositie uit en stichtte de BKSP (Bond van Komm. Strijd- en Propagandaclubs). Sneevliet en Bouman mochten van de kant van de NAS-leiding hun zetels niet aanvaarden.

Kort na het congres ging Wijnkoop naar de zitting van de Uitgebreide Executieve (het 'EKKI' van de Comintern-red.) naar Moskou, waar nieuwe partijstatuten werden vastgesteld en verschillende richtsnoeren aangegeven. Hij kwam ziek terug en nu kwam aan het licht tot welke toestanden het angstvallig volgehouden persoonlijk regime leidde: maandenlang bleven de opdrachten onbesproken en onuitgevoerd. In november eindelijk werden ze voor de partijraad gebracht, onder aanwezigheid van een vertegenwoordiger van de Executieve. Nu ging een nieuwe oppositie, reeds door Manuel naar aanleiding van de congresbespreking in de Comm. Gids voorspeld, zich aftekenen, aanvankelijk binnen het P.B. en de afdeling-Amsterdam. Grieven waren: het eigenmachtig optreden van de Kamerfractie, onder andere ten aanzien van de eenheidsfrontpolitiek, het afstoten van het NAS en de stille tegenwerking van de bolsjewisatie, de organisatie op de grondslag van bedrijfs- en straatkernen der partij. Inderdaad had Wp. van deze hervorming het verlies van zijn greep op de afdeling-Amsterdam te vrezen.

Weer togen meerderheid en minderheid naar Moskou om daar hun belangen te bepleiten. Ook nu werd een compromis opgelegd, dat echter veel ongunstiger was voor de meerderheid van het P.B., die heel wat kritiek te horen kreeg. Voor de oppositie moesten behalve in het P.B. ook plaatsen ingeruimd worden in de redactie en (op de even plaatsen) op de kandidatenlijst voor de Kamer. Wijnkoop verklaarde samenwerking met de oppositie in de leiding onmogelijk en achtte deze beslissingen onuitvoerbaar. Inmiddels was zijn positie zeer verzwakt, doordat de oppositie in de afdeling-Amsterdam in de meerderheid was gekomen. Op het congres van 9 en 10 mei 1925 (in Amsterdam gehouden), werd de oppositie vooral verweten dat zij in stilte gewerkt had en buiten de partij om naar Moskou was gegaan. De oppositie eiste verwijdering van Wijnkoop en van Ravesteijn uit al hun functies. Wijnkoop had weer de handigheid dit, om een grotere meerderheid te verkrijgen, tot een stemming over personen te verklaren. Tenslotte werd de resolutie van de minderheid van het P.B. verworpen met 975 tegen 706 stemmen en 22 blanco, en aangenomen werd een motie van Rotterdam, die de organisatorische beslissingen van de Executieve voor onuitvoerbaar verklaarde en haar verzocht deze te her-

zien (863 tegen 809 stemmen en 31 blanco). De oppositie weigerde nu elke kandidatuur en een lijst van de Kamerkandidaten uit de meerderheid werd opgesteld. Reeds de 19e maart moest de lijst worden ingeleverd. Waarschijnlijk rekende Wijnkoop erop dat deze termijn te kort was voor de Executieve om deze lijst nog te veranderen. Intussen seinde de Executieve dat het besluit een disciplinebreuk betekende, er kwam een vertegenwoordiger en met het P.B. stelde hij nog een nieuwe lijst op. Daar Wijnkoop zich niet van Van Ravesteyn als tweede wilde laten scheiden, werd De Visser nummer 1, Seegers nummer 2. Enige partijbestuurders van de meerderheid legden hun functies neer. Met spoed werd een partijconferentie belegd. Tevoren was er onder druk onderhandeld met de afgezant van de Executieve en tenslotte was een bevredigend P.B. (zonder Wijnkoop en Van Ravesteyn en daarnaast Ceton als administrateur en Romein als redacteur), in elkaar gezet. Op de conferentie bleek echter dat er een functie te veel was vergeven en toen de minderheid geen afstand wou doen van de verhouding 4-6 en de meerderheid daarin (wegens de vertegenwoordiging van de jeugd en Indië) geen gewaarborgd overzicht zag, sprong alles af. Voor de kleinste groep van de meerderheid bepleitte Knuttel deelname aan de leiding, voor de grootste groep van Burink onthouding. Niet zonder moeite kreeg men een P.B. en redactie bijeen, representatief was de meerderheid niet vertegenwoordigd.

Zo begon het derde jaar, dat geheel door inwendige strijd in beslag werd genomen. Het nieuwe P.B. debatteerde met een manifest, dat zich losmaakte van de oude leiding. In de partij werd dit opgevat als een teken dat de vertegenwoordigers van de meerderheid zich bij de minderheid hadden aangesloten. Het werd beantwoord door een protest van een honderdtal partijgenoten — nieuwe fractievorming.

Na het congres hadden Sneevliet en Bouman met een aantal NAS-mannen voor de partij bedankt. Met de BKSP en andere NAS-mannen stelde men als Rev. Arb. Comité een eigen kandidatenlijst voor de Kamer op, waarop ook Henr. Roland Holst voorkwam. Na de veranderingen in de partij werd de RAC-lijst op slappe wijze ingetrokken (officieel was dit niet toegestaan) en traden de meeste uitgetreden plus een aantal BKSP-ers weer toe.

Niettegenstaande Wijnkoops bedekt uitgegeven raad de verkiezingen te saboteren, en niettegenstaande de 13.000 stemmen die op de RAC-lijst werden uitgebracht, kreeg de CPH-lijst 35.000 stemmen, zodat De Visser gekozen was. Wijnkoop en zijn vertrouwelingen legden het er nu op toe conflicten te schreppen, waar hijzelf en Van Ravesteyn zoveel mogelijk buiten moesten staan. Eerst werd De Zaaier als terrein gekozen, later

vooral de afdeling-Rotterdam (in dezelfde tijd trad Wijnkoop in openbare vergaderingen op tegen de partijtactiek, vóór een anti-NAS-politiek en lokte zo een spreekverbod uit, dat het P. B. echter niet kon handhaven). In Rotterdam leidde het achterhouden van Tribune-gelden tot een schorsing van het (afdelings)bestuur en daar de afdeling weigerde bevredigende verklaringen af te leggen, ook tegenover de Executieve, werd zij als uitgetreden beschouwd. Terwijl deze dingen zich afspeelden schreef Van Ravesteyn in burgerlijke bladen smadelijk over de partijleiding en over de partij zelve en werd het wachtwoord uitgegeven dat het nodig zou kunnen zijn een tijdlang buiten de partij te gaan staan. Een grote fout van de leiding was de vervanging van de Comm. Gids door het particuliere orgaan Klassenstrijd, waarmee de partij de wetenschappelijke voorlichting praktisch uit handen gaf.

Op het congres van 22-24 mei 1926 werd door de (nieuwe) oppositie direct toelating van de uitgetreden afdeling-Rotterdam geëist. Niettegenstaande de buitengewoon tegemoetkomende houding van het P. B. en de vertegenwoordigers van de Executieve eindigde de oppositie met het congres niet te erkennen en heen te gaan. Tevoren was gebleken dat 16 oppositie-afdelingen met 267 leden stonden tegenover 21 meerderheidsafdelingen met 1023 leden. Dat door het niet toelaten van de afdeling-Rotterdam een kunstmatige meerderheid (voor het nieuwe partijbestuur-red.) zou zijn geschapen, was dus onzin. De tenslotte aangenomen resolutie besloot tot het roeyement van Wijnkoop, Van Ravesteyn en Burink en verklaarde dat de heengegane afgevaardigden de partij hadden verlaten. De vakverenigingsresolutie toonde aan, dat de partij er niet over dacht zich naar het NAS te oriënteren. Sneevliet en Bouman traden in het P. B., daar het NAS zich nu bij de RVI had aangesloten kon het daar geen bezwaar meer tegen maken. Indien Wijnkoop echter gemeend had dat de partij nu in handen van Sneevliet en daardoor spoedig in botsing met de Comintern zou komen, dan had hij zich zeer misrekend. Spoedig bleek dat Sneevliet en de zijnen op een nieuw conflict tussen NAS en CPH aanstuurden, met volkomen negatie van de door het NAS op zijn laatste congres aangenomen motie. Als geschilpunt werd opgeworpen de opheffing van de kleine NAS-organisatie, een opheffing waarvan de wenselijkheid door Comintern en RVI was uitgesproken, maar die nooit urgent was gemaakt. In werkelijkheid was het meer te doen om de vraag van het al dan niet overhevelen van de oppositie in het NVV. Het meest ging het echter om de wens van Sneevliet een eigen partij te stichten. Men weet hoe het conflict, alweer na eindeloos geduld oefenen van het P. B., voorlopig eindigde: met uittreding van de NAS-leiders en wat aanhangers uit de partij en het roeye-

ment van een aantal communisten uit het NAS. Het ziet er naar uit dat de partij zich nu, voorlopig niet gestoord door inwendige twisten, geheel aan de uitbouw kan wijden.

J. A. N. Knuttel

NOTEN (van Knuttel)

1. Dit punt heeft het reformisme in 1905 moeten laten schieten.
  2. Sindsdien heeft de praktijk afdoende geleerd welke noodlottige gevolgen het standpunt van de SDAP na zich sleept.
  3. In 1918, toen de bourgeoisie plotseling de 8-urendag invoerde, stond de SDAP nog altijd met haar eis van 10 uur.
  4. Men ziet dat Wijnkoop in 1927 deze houding eenvoudig gekopieerd heeft. Een bewijs dat hij geen verschil ziet of wil zien tussen de organisatorische verhouding in de sociaal-democratie en bij de communisten.
  5. De SDAP verloor in 't geheel een 5.000 leden, natuurlijk in grote meerderheid geen revolutionairen.
  6. In de redactie zaten onze vertegenwoordigers pg. M. de Boer en wijlen pg. Nutters.
  7. Een onjuist woord; de RSV sloot zich eenvoudig aan.
  8. Pannekoek, Gorter en Roland Holst ontbraken.
- * Louis de Visser beoordeelt de gehele passage in het manuscript van Knuttel over de al dan niet vermeende anti-Duitse gezindheid van Van Ravesteyn en Wijnkoop als 'zéér zwak'.
- * Opmerking van Louis de Visser n. a. v. bovenstaande passage: 'Kan niet zó in een officiële brochure van de partij gezegd worden, bovendien hebben de feiten bewezen dat de NAS-voorkeur een fout is geweest en de oprichting (v.d.) RVI niet.'

De oprichting en ontwikkeling der SDP

Kanttekeningen op het artikel van Koejemans

Deze tekst berust op een fotokopie van de originele tekst. Daarin zijn enkele passages doorgestreept, al dan niet van kanttekeningen voorzien, in de trant van: 'typisch voor sociaal-democraten'. Onduidelijk is of Knuttel zelf enige passages heeft doorgestreept en zo ja, welke. Onduidelijk is ook de precieze tekst van de kanttekeningen en van wie (redactielid P&C?) een en ander afkomstig is. Bij de weergave van deze tekst zijn daarom de kanttekeningen weggelaten. Wel vermeld zijn de passages met doorhalingen, evenals de twee noten die van Knuttel zelf afkomstig zijn, zijn aangegeven met kleine letters. De verwijzingen naar het artikel van A. J. Koejemans, Lenin en de oprichting van de SDP (P&C, 1949, p. 149-161) zijn afkomstig van de redactie en met cijfers aangegeven. De noten volgen aan het slot van de tekst van Knuttel. Tot slot zij opgemerkt dat, evenals Knuttels voorgaande tekst, de gangbare spelling is aangehouden.

In zijn artikel over Lenin en de oprichting der SDP geeft Koejemans tal van interessante voorbeelden van de onklarheid, die bij de leiders van die partij heerste over strijdvragen waarover geen werkelijk socialistische partij in het onklare mag zijn.¹ Maar ofschoon in veel opzichten juist, is zijn oordeel toch niet geheel billijk. Zijn kijk is vaak onvoldoende historisch. Op welke praktijk konden de Nederlandse marxisten steunen? Was de actualiteit van de vragen, die zij faalden te doorzien, reeds meer dan theoretisch? Hoe stond het in de andere landen van West-Europa? Had men eigenlijk ergens een groepering als die zich hier om de Tribune schaarde? In het traditioneel revolutionaire Frankrijk had je de Guesdisten, maar wat bleef daarvan over toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak? In Engeland het partijtje van de karikaturale salonsocialist Hyndman, met zijn gravin van Warwick. In België kwam je niet verder dan de weinig geschoolde en niet overstandvastige De Brouckère. Wie, zoals ik, het inter-

nationaal congres van 1904 te Amsterdam heeft meegemaakt, weet hoe weinig er van hem, die daar een hoog woord voerde, is overgebleven. Welke ingrijpende fouten hebben Plechanov, Liebknecht, Luxemburg niet gemaakt!

Men kan nu wel zeggen: maar er waren toch reeds op vele vragen de klare antwoorden van Lenin? Zeker, doch het was er nog verre van dat Lenin het internationaal gezag zou hebben dat voor ons de natuurlijkste zaak van de wereld is. Van zijn geschriften was het meeste niet toegankelijk, wij kenden hem uit zijn vrij talrijke bijdragen aan de Duitse 'Neue Zeit'. En het moet tot eer van de leiders der SDP gezegd worden dat zij onder de eersten zijn geweest om Lenins uitzonderlijke betekenis te onderkennen. Maar nog in ander opzicht is Koejemans onbillijk. Wanneer hij Van Ravesteyns 'geestelijke bagage' nader onderzoekt, haalt hij aan de kenschetsing van het revisionisme, als 'niets anders dan een poging niet-arbeiders onder de vaan van de sociaal-democratie te scharen, althans voor de parlementaire actie aan te wenden'. Een van de quasi-afdoende vondsten, waar v. R. een liefhebber van was! Maar was dat nu zijn laatste woord over het revisionisme? Dat lijkt nergens naar!² In de eerste plaats al kon het dat niet zijn, omdat het hier genoemde doel niet anders dan loffelijk kan heten. Verwerpelijk kunnen eerst zijn de middelen, die er soms voor worden aangewend. Maar vooral omdat de gehele afscheiding van de SDP is voortgekomen uit en haar propaganda zijn middelpunt vond in de strijd tegen het revisionisme.³ En ik, die zelf zoveel cursussen over marxisme en revisionisme heb gegeven, kan verzekeren dat daarbij al de door Lenin genoemde punten behoorlijk tot hun recht kwamen, ook in de Tribune.

Dat Van Ravesteyn niet in zichzelf geloofde kan ik niet toegeven, het zou zeker wat beter zijn geweest als hij wat kritischer tegenover zichzelf had gestaan.³ Dat hij zich verre boven de arbeiders verheven voelde, in hen soldaten zag, die op zijn wenken marcheren moesten, is waar, maar niet-temin was het woord arbeider voor hem vaak voldoende verklaring van de juistheid der drijfveren van een medestander. Zo lang de partij hem volgde, geloofde hij in de partij en tot transigeren (tot een schikking komen/schipperen, -red.) was hij, juist in de moeilijkste jaren, het minst van allen geneigd (op Cetona). Toen hij gemeenteraadslid werd, ging zijn Rotterdamse lokaal-patriottisme en zijn behoefte aan erkenning als gelijke door de Rotterdamse grote bourgeoisie hem wel eens parten spelen.^b

Zijn gering vertrouwen in de arbeiders kwam vooral tot uiting in de meer dan eens uitgesproken geduchtheid voor een te sterke groei van de partij, die hij gevaarlijk achtte voor haar principiële zuiverheid.⁴ In de praktijk wilde dat zeggen: voor het monopolie van de leiding. Daarom mocht ook

de Tribune geen volksblad worden (daargelaten of dat financieel mogelijk was geweest) eer de erfenis van het Volksdagblad ertoe dwong.

Niet anders dan ondialectisch kan ik Koejemans' uitspraak⁵ noemen: 'In het verschil tussen beider politiek, die hier is blootgelegd, ligt het 'geheim' van de grote resultaten van Lenins strijd in die jaren en van het achterblijven van de Hollandse marxistische partij in diezelfde tijd.'

Dus: of in een bepaald land in een bepaalde tijd een revolutionaire partij grote resultaten boekt, hangt niet in de eerste plaats af van de produktieverhoudingen, in engere zin van de klassenverhoudingen, maar van de omstandigheid of toevallig (want zó wordt het toevallig) een Lenin optreedt! Neen, een Lenin moet met een geniale aanleg geboren zijn, als figuur wordt hij gemaakt door de omgeving, waarin hij geplaatst wordt. Ook het geestelijk zijn van Lenin werd door zijn maatschappelijk zijn bepaald. Dat wordt reeds bewezen doordat naast hem een Dzjersjinski, een Swerdlov, een Kalinin, een Stalin en zoveel anderen stonden. Maar waar het vooral óp aankomt: Lenin kon alleen grote resultaten boeken omdat er een massa was die hunkerde naar de verlossing, waarheen hij de weg wees.

De toestand van het Russische en die van het Nederlandse proletariaat vertoonden in het begin van de eeuw hemelsbrede verschillen. In loon, woning, huisraad en kleding, in sociale bescherming en democratische rechten. Het Nederlandse proletariaat was ontevreden, het begon zich van zijn macht bewust te worden, het verwachtte nieuwe hervormingen, maar het hunkerde in overweldigende meerderheid niet naar revolutie.

In het middelpunt van de strijd tussen marxisme en revisionisme stond aanvankelijk de zogenaamde verelendungstheorie, de vraag of het kapitalisme de strekking had de positie van het proletariaat economisch steeds ongunstiger te maken, of dat zijn ontwikkeling juist moest leiden tot een vreedzame en geleidelijke overgang naar het socialisme. Schijnbaar hadden de marxisten hier de feiten tegen zich. De arbeiders zagen dat in hun gezinnen veel meer welvaart heerste dan zij in hun jeugd gekend hadden. Zij waren getuigen geweest van een reeks sociale hervormingen, elk voor zich onbevredigend, maar elke een stap vooruit. Waarom zou aan dat alles een eind komen, nu de organisaties der arbeiders steeds groeiden?

Ons antwoord was tweeledig. De vooruitgang in welvaart viel niet te ontkennen, maar zij weerlegde niet de strekking tot verarming. De produktiekrachten en daardoor de produktie van maatschappelijke rijkdom waren ontzaglijk toegenomen. Een deel daarvan moest wel de arbeiders ten goede komen, maar hun *aandeel* in de maatschappelijke rijkdom was desniettemin kleiner geworden. De verelendung vertoonde zich als een *rela-*

tieve verelendung. De redenering was juist, maar de arbeiders dachten: hebben is hebben en verdiepten zich niet in dergelijke spitsvondigheden. Daarnaast wezen wij erop dat het marxisme nooit ontkend had dat de arbeiders zekere verbeteringen konden bevechten, maar dat deze geen stand konden houden tegenover de geweldige crises waaraan het kapitalisme ten onder moest gaan. Onze tegenstanders spreken spottend van 'de grote kladderadatsch', ons daarmee een mechanische opvatting in de schoenen schuivend. Dit gezichtspunt van ons was meer geschikt om indruk te maken. Maar het was toch te theoretisch en handelde om een te verre toekomst om een massa mee te slepen.

Meer praktische waarde had een derde argument der marxisten dat de bourgeoisie meer of alleen geneigd zou zijn hervormingen toe te staan, wanneer zij achter iedere eis der arbeiders de revolutionaire dreiging als alternatief voelde. De aantrekkelijkheid hiervan ging echter grotendeels verloren doordat het linkse socialisme nog zo ver was van werkelijke machtsvorming, vergeleken bij SDAP en NVV. Trouwens de kiesrechtactie stond voor de ontwakende massa tot 1916 voorop en hierin waren SDAP en NVV, zij het onvoldoende, actief.^c

Neen, om de geringe groei van de SDP te verklaren behoeft men niet na te gaan in welke vraagstukken haar leiding nog achterstond bij Lenin. Dan komt men bij vraagstukken die in het geheel nog niet bij de massa leefden, van welke beantwoording zij geen notie nam, laat staan dat zij haar partijkiezen erdoor zou laten bepalen.

Dit is geen theoretische wijsheid. Ik herinner mij hoe ik week aan week stond aan het hek van een der twee grootste bedrijven — Grofsmederij en Van Wijks Textiel — om de krant te verkopen, ook ons onschuldige linkse blaadje *De Sociaaldemocraat*. Het resultaat? Aan de Grofsmederij drie of vier kranten, bij Van Wijk geen een. Verder strakke of afgewende gezichten en veel spot. Twee vrij geregelde kopers kreeg ik tot het tekenen van een kandidaatstelling, alle verdere stappen stuitten op godsdienstige bezwaren. Bij huisbezoek kwam je niet veel verder. Men zag er niets in of men durfde niet. Onze leden waren voornamelijk bouwvakarbeiders, een paar typografen, sigarenmakers, schoen- en kleermakers, bakkers, losse arbeiders, maar een fabrieksarbeider was een zeldzaamheid. Sommigen hadden enige persoonlijke aanhang, een stroming vertegenwoordigden zij geen van allen. Bij de meesten ging het meer om een nieuw geloof dan om revolutionaire activiteit, als passanten waren er ook warhoofden en intriganten.

In Amsterdam was het iets beter. Hier traden na de bouwvakken de haven en het diamantvak op de voorgrond, niet de eigenlijke grootindustrie.

Een hinderpaal was het syndicalisme van het NAS. Vier grote gebeurtenissen voerden de aanhang van de SDP, weldra CPN, met kleinere of grotere sprongen op; het falen van de sociaal-democratische partijen bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, de Russische Revolutie, de crisis die in 1929 begon, Stalingrad plus de grote illegale activiteit der communisten. Een belemmering en voortdurende bron van strijd vormde lang de overmatige concentratie der leiding in handen van Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton.^d Gezien de werkelijkheid kan ik het niet anders dan een fout vinden dat de Tribune reeds vóór 1909 op scheuring heeft aangestuurd. Van Van Ravesteyn en Ceton mag dit zeker gezegd worden, Wijnkoop had haar tenslotte liever vermeden. Het alternatief was geenszins verzoening met het revisionisme. De SDAP had geen scherp omlijnd beginselprogram, geen straffe organisatie en moest tegen oppositie vrij tolerant zijn. Wanneer de Tribune hetzelfde program verdedigd had in bezadigde vorm en met minder honende beoordeling van personen, van wie sommigen toch een belangrijke staat van dienst hadden, dan had nog wel enige jaren de eenheid bewaard kunnen blijven. En niet alleen dat, maar dan zouden ook niet zovelen, die ons hadden kunnen begrijpen, bijvoorbeeld zijn afgestoten.

Nog in Deventer wilde Troelstra de scheuring liever niet, zowel omdat hij in een nieuwe partij toekomst zag als omdat een marxistische vleugel als tegenwicht tegen Schaper, Spiekman, Helsdingen hem niet welkom was (moet zijn: onwelkom-red.).⁶ Maar toen was het al te laat, toen had de Tribune onaanvaardbare concessies moeten doen. Overrompeld is de SDP met het royementsvoorstel zeker niet. Veel gunstiger zou de Tribunegroep ervoor hebben gestaan als zij in 1914 vrijwillig was uitgetreden. Het antimilitarisme in de SDAP was sterk en de verontwaardiging over de houding der diverse socialistische partijen bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog ging diep. Nu kwamen enkele honderden over, het zouden er allicht duizenden zijn geweest, wanneer niet de SDP reeds de verdenking op zich had geladen geen toekomst te hebben. Men treedt ook liever uit dan dat men er uitgegooid wordt.

Of het mogelijk zou zijn geweest nog vijf jaar als min of meer georganiseerde oppositie in de SDAP te blijven, kan men betwijfelen.

Een gunstige omstandigheid was het bestaan van een georganiseerde christelijke minderheid, de Blijde Wereldgroep. Men vergete anderzijds niet dat zowel Wijnkoop als Van Ravesteyn op den duur hun volle activiteit slechts konden blijven ontplooien als de beweging hun middelen van bestaan verschaften en dat hierop in de SDAP geen uitzicht was.

Koejemans noemt de Tribunisten centristisch.⁷ Op nationale basis kon-

den zij dat reeds niet zijn, omdat er geen méér linkse stroming bestond. Tegenover het revisionisme waren wij eer onnodig hatelijk dan verzoevend. Kautsky beschouwden wij zeer kritisch.⁸ In zijn strijd met Mehring en Rosa Luxemburg stonden wij tegenover hem. Reeds op het internationaal congres te Amsterdam in 1904 waren niet Bebel en Kautsky onze mensen, maar Karsky, Luxemburg en Clara Zetkin.^c Blijft over, dat Wijnkoop en Van Ravesteyn de Russische partijstrijd niet juist beoordeelden. Maar het is al te gek te doen voorkomen alsof zij Lenins strijd als 'sekte-achtig fractie-gedoe' verwierpen. Niet die van Lenin maar die van Axelrod, Dan en Martow.⁹ Vooral uit persoonlijke gesprekken weet ik dat zij geheel aan zijn zijde stonden. Iets anders is dat zij de inwendige strijd bij de moeilijke positie van de illegale Russische partij met te grote bezorgdheid volgden en blij waren toen die ten einde leek. Aan Trotski is wel eens te veel autoriteit verleend, maar welke vertrouwensposities heeft deze ook na 1918 nog in de Sowjet-Unie bekleed!^f

De organisatievorm, ook van de CPH, bleef inderdaad lang links sociaal-democratisch, doch wie durft het ledenverlies schatten dat verdergaande verplichtingen zouden hebben medegebracht?¹⁰

Tenslotte dit. Koejemans schrijft: 'Zeker, Wijnkoop maakte een groot deel van de fouten der anderen mee, zozeer zelfs dat hij tijdelijk met hen tegenover de Communistische Internationale kwam te staan.'¹¹ Wie waren dat, die anderen? Van Ravesteyn, die vaak Wijnkoops kwade geest is geweest, maar verder? Er waren van tijd tot tijd oppositionele stromingen, foutief, doch alleszins verklaarbaar. Een stroming waarbij Wijnkoop zich aansloot, is er nooit geweest. Het handjevol dat tegenover de Internationale kwam te staan, bestond uit lieden meegesleept door hun blind vertrouwen in Wijnkoop en Van Ravesteyn, zonder wie zij zich de partij niet konden denken, plus de eigenaardige 'communist' Roorda met zijn afdeling.⁸

J. A. N. Knuttel

NOTEN BIJ DE 'OPRICHTING EN ONTWIKKELING DER SDP'.

Kanttekeningen op het artikel van Koejemans.

- a. Dat wij al gauw *revisionisme* zijn gaan gebruiken, speciaal voor de prijsgeving van de marxistische theorie en *reformisme* voor de daarmee samenhangende praktijk, doet hier niet ter zake. (voetnoot van Knuttel.)
- b. In de tekst van Knuttel is de passage vanaf 'Dat Van Ravesteyn niet in zichzelf geloofde... tot en met ...hem wel eens parten spelen' doorgestreept. In de fotokopie staan flarden van commentaar in de kantlijn.
- c. In de tekst van de fotokopie is de uitvoerige passage vanaf 'In het middelpunt van de strijd... tot en met ...zij het onvoldoende, actief' doorgestreept.
- d. Doorgestreept in de passage vanaf 'Vier grote gebeurtenissen... tot en met ...in handen van Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton'.
- e. Het ging toen nog niet over organisatievorm, maar over beginselprogramma. (voetnoot van Knuttel.)
- f. Doorgestreept is de zin die begint met 'Aan Trotski is...'
- g. De gehele slotpassage vanaf 'Tenslotte dit.' is doorgestreept.

1. 'De voornaamste oorzaak was, dat de leiders van de nieuwe partij de grote lessen van de strijd der Russische bolsjewisten tegen het revisionisme over het hoofd zagen, dat zij de scheuring met de opportunisten niet consequent genoeg bedreven en in wezen niet de marxistische, maar de 'centristische' positie van Kautsky en Trotski innamen'. (p. 154)

'Lenin bracht echter ook de fouten van de SDP aan het licht, haar nationaal-beperkte blik, haar nationale afgeslotenheid, die haar ertoe bracht om, uitgaande van speciaal-Hollandse omstandigheden, algemene regels op te stellen en deze aan de gehele wereld als algemeen geldend voor te schrijven. Van dit doctrine en sektarische karakter van de SDP waren in het bijzonder de partijbestuurders Van Ravesteyn en Gorter de vertegenwoordigers. Zij zetten in de nieuwe partij de slechte tradities van de aanhangers van de 'Nieuwe Tijd', de zogenaamde 'Hollandse school van het marxisme' voort.' (p. 156)

2. Koejemans citeert een schets van Lenin van het revisionisme, overigens zonder bronvermelding. Dat citaat luidt: 'Aanpassing aan de dagelijkse gebeurtenissen, aan veranderingen van politiek uiterst geringe betekenis, over-het-hoofd-zien van de wezenlijke belangen van het proletariaat, van de voornaamste kenmerken van de gehele kapitalistische ontwikkeling, opoffering van deze wezenlijke belangen terwille van werkelijke of vermeende voordelen van het ogenblik — dat is revisionistische politiek'. Koejemans vervolgt dan: 'De vergelijking tussen beider omschrijvingen is leerzaam en het zal niemand verbazen dat opvattingen als die van Van Ravesteyn over de natuur van het revisionisme ten beste gegeven, tot grove misslagen moesten voeren!

Hoe v. R. tot deze definitie kwam, wordt ons duidelijker, wanneer hij op 10 aug. '09 in De Tribune de Russische Revolutie 'analyseert'. Dan concludeert hij: 'De sociaal-democratie heeft geen enkele bondgenoot, ook waar zij voor de eenvoudigste burgerlijke beginselen van humaniteit opkomt, dat wordt meer en meer waar voor geheel Europa, voor de geheel beschaafde wereld'.

De Russische Revolutie van 1905 had juist het tegendeel bewezen. Zij had de praktische mogelijkheid van het bondgenootschap van de arbeiders met de arme boeren aan de orde gesteld.' (p. 156)

3. 'Reeds drie jaar tevoren, in zijn boek 'Wat te doen?', had Lenin trouwens al op Van Ravesteys 'ontdekking' geantwoord: 'Slechts hij die geen vertrouwen in zichzelf stelt, kan bevreesd zijn voor tijdelijke bondgenootschappen, zelfs met onbetrouwbare mensen, en geen enkele politieke partij zou zonder zulke bondgenootschappen kunnen bestaan'. Maar het was juist zo dat v. R. geen vertrouwen stelde in zichzelf en in de Nederlandse arbeidersbeweging en daarom de mogelijkheid, vooral met de kleinburgerlijke massa's op het platteland en de steden, gladweg ontkende'. (p. 157)

4. Dat aspect roerde Koejemans eveneens aan. Op het eerste jaarcongres van de SDP in 1910 stelde de afdeling Utrecht (rond Jan Hoogcarspel) voor van de Tribune een politiek volksdagblad te maken. Van Ravesteyn antwoordde: 'Voor zover de kritiek bedoelde dat wij een propagandabladd voor de arbeiders in het algemeen zijn, kan ik er niet mede gaan... Wij moeten de nadruk leggen op de socialistische opvoeding van onze leden. Dat is onze eerste taak'. (p. 158). Het congres was het overigens niet eens met Van Ravesteyn. (red.)
5. Deze uitspraak van Koejemans (p. 159) volgt op een uitvoerige uiteenzetting van de wezenlijke verschillen tussen de politiek der Tribunisten en van de Bolsjewiki in houding t.o.v. revisionisme, organisatie-principes, de verklaring van het succes der Bolsjewiki, bondgenoten, parlementaire actie, de voorhoedepartij en de mogelijkheden tot revolutionaire strijd in elk afzonderlijk land. De positie van de SDP in deze kwesties komt ter sprake in de verschillende citaten uit het artikel van Koejemans.
6. Nadat Koejemans betoogd heeft dat de geringe omvang van de SDP zijn verklaring vindt in de verwaarlozing van de grote lessen van de Russische Revolutie door de SDP-leiders, vervolgt hij over de scheuring van 1909: 'En juist deze positie bood aan de reformisten bij hun scheuringspolitiek de gemakkelijkste aanvalskansen. De Tribunisten, die Lenins strijd als een 'inwendige ziekte', als 'sekte-achtig fractie-gedoe' verwierpen, konden er niet in slagen de Nederlandse arbeiders van het belang van hun eigen strijd te overtuigen. Aarzelend als zij stonden tegenover de te volgen weg, konden zij hun aanhangers, noch de grote massa der arbeiders rijp maken voor de vorming van een nieuwe, marxistische partij zoals Lenin dat in Rusland had gedaan. Troelstra had betrekkelijk gemakkelijk spel hen als 'malcontenten', als 'sektariërs' voor te stellen, die de partij slechts tussen de benen liepen bij haar mars naar de macht. Zo werden de Tribunisten veel eerder de nieuwe weg opgedrongen dan dat zij hem hadden gekozen. (...) Deze illusie omtrent de mogelijkheid van een 'samenwerking' met het revisionisme op grondslag van een 'vrijheid van kritiek' was een ernstige verzwakking van de positie van de nieuwe partij en openbaarde het cardinale verschil met de politiek die Lenin in die jaren in de Russische partij doorzette'. (p. 155)
- 7 'De Hollandse marxisten begrepen echter de internationale betekenis van de strijd van Lenin niet. Zij leenden het oor aan en bogen voor het gezag van Kautsky en Luxemburg. In de marxistische oppositie eerst en in de nieuwe partij daarna waren de 'centristische' tendensen zeer sterk. Men zag in de gebeurtenissen in de Russische partij niet anders dan een onverkwikkelijke sektenstrijd'. (p. 153)
8. De Duitse sociaal-democratie 'was, evenals de meeste Westeuropese sociaal-democratische partijen, een mengelmoes van marxistische en opportunistische elementen. De aanhangers van het revisionisme hadden in de Duitse partij volle vrijheid van kritiek. De leiders van de partij, Kautsky en Bebel, 'duldden' hen niet alleen, maar trachtten zich ook (terwijl zij verklaarden marxisten te zijn) met de revisionisten te verzoenen. Lenin vroeg zich af in hoeverre deze diplomatie van het standpunt van de belangen der Duitse partij op haar plaats was, en of in dit geval een slechte vrede wel beter was dan een goede strijd'. (p. 153)
9. 'Op 21-3-'08 bestaat de hoofdredacteur Van Ravesteyn het opportunisten als Axelrod, Dan en Martow als 'bekende veteranen' van de revolutionaire strijd voor te stellen en hun inzichten als een 'bijzonder duidelijke samenvatting van de huidige toestand in Rusland' te presenteren'. (p. 154)
10. In het decembernummer van 1908 van De Nieuwe Tijd schreef Wijnkoop over de Russische sektestrijd. 'In datzelfde artikel keurde Wijnkoop de bolsjewistische organisatieprincipes van Lenin, het democratisch-centralisme en de straffe discipline (eveneens op gezag van Trotski) af. Zij kwamen later, in de statuten van de nieuwe partij, niet voor. Het revisionistisch organisatiebeginsel werd er gehandhaafd. De SDP was ook organisatorisch aanvankelijk een links-sociaal-democratische partij'. (p. 154)
11. In het artikel van Koejemans volgt direct na dat citaat: 'Maar één ding hadden Wijnkoop en De Visser op de anderen voor: hun nauwe verbinding met de arbeidersklasse. Een niet gering voordeel, wanneer men bedenkt dat Stalin dit een hoofdvoorwaarde noemde voor een werkelijk proletarische partij en daarbij het beeld van de Griekse held Antaios ten tonele voerde'. (p. 159)! Daarna volgde een uitvoerig citaat van Wijnkoop uit de Tribune van 1908. Daarin betoogde deze dat de socialisten de vertegenwoordigers zijn van de algemene belangen van het gehele proletariaat. Met deze opvatting onderscheidde hij zich van de SDAP en de meeste leidinggevende SDP-partijgenoten.

De SDP en de Tweede Internationale, 1909-1912

---

1. vooraf

Het verhaal van de contacten tussen de SDP en de 2e Internationale begint negen jaar voor de oprichting van deze partij.

Op het 5e congres van de Internationale in 1900 in Parijs waren de latere Tribune-redacteuren en partijleiders Wijnkoop en Van Ravesteyn al aanwezig. Hier maakten zij kennis met de discussies binnen de internationale sociaal-democratie. Ook op het volgende congres in 1904 te Amsterdam was Wijnkoop, de toenmalige voorzitter van de belangrijke SDAP-afdeling Amsterdam-III, als lid van de Nederlandse delegatie aanwezig.

Jan Ceton, de derde Tribune-redacteur en secretaris van Amsterdam-III, nam aan dit congres deel als afgevaardigde van de Sociaal-Democratische Onderwijzers Vereniging. Toen het volgende congres van de Internationale drie jaar later in Stuttgart bijeen kwam, was Wijnkoop waarschijnlijk weer aanwezig. Hij maakte weliswaar geen deel uit van de SDAP-delegatie, maar in een brief aan Van Ravesteyn gaf hij zijn voornemen te kennen wel te gaan.¹

Achteraf heeft Wijnkoop beweerd dat het contact met de Russische revolutionairen de laatste stoot heeft gegeven tot de oprichting van de Tribune, die twee maanden na het congres voor het eerst verscheen.² Nadien werd deze uitspraak gewijzigd in die zin, dat Wijnkoop met Lenin een gesprek had gehad.³ Het is niet onmogelijk dat dit gesprek inderdaad heeft plaatsgehad. Mogelijk hebben marxisten uit verschillende landen tijdens het congres zelfs een aparte bijeenkomst gehouden. Waarschijnlijk betrof het vooral personen die later tot de links-marxistische vleugel van de Internationale zouden gaan behoren.⁴ Zij hadden elkaar op dit congres gevonden in een gemeenschappelijk standpunt over de houding die de Internationale moest innemen tegenover een mogelijke grote imperialistische

oorlog. Deze heterogene linkervleugel voelde zich echter nog sterk verwant met de overige marxisten, van wie Kautsky de voornaamste ideoloog was. De tegenstelling tussen marxisten en revisionisten vormde op dat moment nog verreweg het belangrijkste ideologische onderscheid binnen de Internationale. Wat er van dit contact ook waar mag zijn, in ieder geval is het een goed geconserveerde mythe dat Lenin invloed heeft uitgeoefend op de oprichting van de Tribune.

In dezelfde brief aan Van Ravesteyn, waarin hij meedeelde dat hij naar Stuttgart wilde gaan, nodigde Wijnkoop zijn vriend uit naar Amsterdam te komen om een concept-redactioneel voor het eerste nummer van de Tribune te schrijven. Dit 'Inleidend Woord' kon dan op een vergadering van contribuanten op 1 september besproken en definitief vastgesteld worden. De oprichting van de Tribune, waartoe direct na het SDAP-congres in het voorjaar van 1907 was besloten, was dus al voor het internationale congres in kannen en kruiken.⁵ Vóór de oprichting van de SDP toonden de leiders dus al veel belangstelling voor de Internationale. Ook Herman Gorter, weliswaar niet direct een man aan de spits van de Tribunegroep en de SDP, maar wel een marxist met internationale contacten, had aan de congressen van Parijs en Amsterdam deelgenomen.

2. Poging tot herstel van de eenheid van SDAP en SDP

Bij de stichting van de partij zelf bleek welke grote invloed er uitging van het internationaal georganiseerd zijn van de sociaal-democratie. Zo kon het gebeuren dat de secretaris van het Internationaal Socialistisch Bureau, C. Huysmans, na de uitwerping van de Tribune-redactie uit de SDAP een poging ondernam de eenheid in de 'Hollandse' partij te herstellen.⁶ Zoals bekend hield de SDAP op 13 en 14 februari 1909 een buitengewoon congres te Deventer, dat geheel gewijd was aan de positie van het oppositieblad de Tribune. Troelstra had er zijn zinnen op gezet de Tribunisten eruit te gooien. Aan de andere kant weigerden de redacteuren elke concessie t.a.v. de vrijheid van meningsuiting voor henzelf. Zij stelden de publicatievrijheid voor de Tribune boven alles, zelfs boven een royement. Dit ging zelfs zover dat zij ook niet toegaven toen zij tegenover Henriëtte Roland Holst en Wibaut kwamen te staan. Troelstra had deze twee zover gekregen dat zij de redactie van een wekelijkse marxistische bijlage bij het Volk op zich wilden nemen. De Tribunisten zagen in het Weekblad een poging van de revisionisten⁷ om de marxisten te disciplineren en wilden hier dus geen genoegen mee nemen. Bovendien wilden zij liever alleen vechten, dan in de schaduw van de oudere marxisten te moeten staan.⁸ Andere kopstukken zoals Gorter en Pannekoek kozen, zij het niet van

harte, de zijde van de Tribunisten. Zij wensten de eenheid van de marxisten te bewaren, maar wezen de toegeeflijkheid van Henriëtte Roland Holst en Wibaut af. Als alle marxisten één lijn zouden trekken, zouden de revisionisten het nooit aandurven hen eruit te gooien. Van der Goes aarzelde. De marxistische minderheid was dus over deze belangrijke tactische kwestie ernstig verdeeld. De meerderheid van de afgevaardigden op het congres was het onderling geruzie tussen partijtop en marxistische oppositie beu en koos de zijde van Troelstra.

Het congres van Deventer sprak zich bijna unaniem voor de oprichting van het Weekblad uit en voor opheffing van de daarna overbodig geachte Tribune. Bij hoofdelijke stemming werd met 209 tegen 88 stemmen bepaald dat de Tribunereditoren geroyeerd zouden worden als zij hun blad niet zouden opheffen. Over deze congresbesluiten moesten de partijleden zich vervolgens per referendum uitspreken waarna ze, bij aanneming, van kracht zouden worden.

De geroyeerden reageerden met het beleggen van een bijeenkomst van de Tribune-aanhang op 21 februari, om te overleggen wat hun te doen stond. In de Tribune van 20 februari kondigde Wijnkoop aan dat het nodig was een nieuwe partij te vestigen. Voor die datum mengde zich Huysmans al in de kwestie. Volgens Huysmans hadden mensen uit alle richtingen van de SDAP hem hiertoe verzocht.⁹ Huysmans stuurde op 18 februari een brief aan de Tribune-redactie, waarin hij hen in bedekte termen opriep geen nieuwe partij op te richten en de Tribune op te heffen nu de partij de mogelijkheid aanbood voor een marxistisch blad.

Toch besloot de vergadering van Tribune-aanhangers, waarop tussen de 200 en 250 mensen aanwezig waren, met overgrote meerderheid een nieuwe partij op te richten, zij het met het voorbehoud dat het referendum de Deventer-besluiten zou bevestigen. Een commissie van negen man (o. a. Wijnkoop, Van Ravesteyn, Ceton, Gorter en Mendels) moest een constituerende vergadering voorbereiden, die op 14 maart gepland werd, meldde de Tribune van 27 februari 1909.

Aan de oproep van Huysmans werd dus voorbijgegaan. Men beschouwde immers het Weekblad als een instrument voor disciplineren. Men volstond ermee Huysmans het genomen besluit mee te delen. Wel was men bereid de beslissing voor het ISB te komen motiveren.

Voor de buitenwacht hield men geheim wat de interventie van Huysmans behelsde. In het verslag van de vergadering, die achter gesloten deuren had plaatsgevonden, stond slechts dat naar aanleiding van een brief van Huysmans was besloten hoe het ISB het best over de gebeurtenissen ingelicht kon worden.

Ook was de eenheid niet zó groot als naar buiten toe leek. Met name een belangrijk man als Gorter waarschuwde ter vergadering voor het gevaar van een nieuwe partij en pleitte voor een afwachtende houding,¹⁰ in de hoop dat door de verdere ontwikkelingen alle marxisten de kant van de Tribune zouden kiezen. Voor Gorter stond de eenheid van alle marxisten centraal.

Toch ging de vorming van de nieuwe partij door. In de week na de 'oprichting onder voorbehoud' vonden in Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Leiden, Zwolle en Leeuwarden bijeenkomsten plaats van groepen die zich direct na het referendum als afdelingen van de nieuwe partij zouden constitueren, aldus de Tribune. Over een vergadering van de afdeling Amsterdam op 2 maart werd in de Tribune al zonder meer gemeld dat het resultaat 155 leden was. Huysmans wist intussen niet goed wat hij moest doen. Hij besloot de mening van Wibaut en Henriëtte Roland Holst te vragen. De redacteuren van het Weekblad adviseerden in een brief van 28 februari in te gaan op het aanbod van Ceton om uitleg te komen geven. Want, hoewel zij het optreden van de Tribunisten in de SDAP afkeurden, bleven zij hen als naaste geestverwanten zien en niet, zoals de Volk-redactie, als vijanden. Zij erkenden het recht van de Tribune om propaganda te maken voor het marxisme getuige enkele artikelen van hen in Het Volk. Wel keerde Wibaut zich tegen deelname aan de verkiezingen van de SDP. Huysmans nodigde vervolgens inderdaad een Tribune-delegatie uit om de toestand serieus te komen bespreken. Tegelijkertijd richtte hij een verzoek tot het PB van de SDAP om de uitslag van het referendum niet te publiceren, voordat het resultaat van zijn gesprek met de Tribunisten bekend zou zijn. Hij voegde eraan toe dat uitgangspunt voor de bemiddeling de eenheid van de 'Hollandse' partij vormde, op basis van de resolutie van Deventer. Dit was natuurlijk wel iets anders dan de, aan de Tribunisten voorgestelde 'bespreking van de toestand'. Tegen dit laatste bestond bij hen geen bezwaar.¹¹ Zij reageerden positief en op 10 maart had in Brussel het gesprek plaats van de afgevaardigden Wijnkoop en Gorter met Vandervelde, Anseele en Huysmans, leden van het secretariaat van het ISB.

Wijnkoop en Gorter zetten hun grieven uiteen. De marxisten in de SDAP werden al jaren in hun vrijheid van meningsuiting beknot. De revisionisten weigerden nu elk compromis. Eigenlijk wilden de afgevaardigden maar één ding: in de partij blijven, maar dan met een blad waarin ze vrijuit konden zeggen wat ze voor juist hielden. Anseele benadrukte namens het secretariaat dat ook marxistische theoretici zich aan internationale resoluties (over partijeenheden) moesten onderwerpen. De Tribunisten hadden

blijkbaar geen vertrouwen in Wibaut en Henriëtte Roland Holst, die toch ook marxisten waren. Toch zag hij wel mogelijkheden voor een voor allen aanvaardbare oplossing.

Na een langdurige discussie kon men het eens worden over een voor Wijnkoop en Gorter aanvaardbare onderhandelingsbasis. De resolutie van Deventer bleef, wat de bladen betrof, gehandhaafd. Maar de Tribune-redactie zou tot de Weekblad-redactie toegelaten worden. Iedere fractie kreeg het recht op beroep bij het ISB als alle binnenlandse oplossingen uitgeput waren.¹² Hoewel de leden van het secretariaat verklaarden dat zij per se binnen de perken van de resolutie wilden blijven, om de soevereiniteit van de nationale partij niet aan te tasten, kwamen zij de Tribunisten nu toch een eind tegemoet.¹³ Dat strookte zeker niet met het doel van de resolutie. Aan de andere kant had Gorter Wijnkoop blijkbaar zover gekregen om de eis van het behoud van de Tribune te laten vallen. Huysmans zou de nu overeengekomen 'punten' tot een voorstel uitwerken en zich daarmee tot de SDAP wenden.

Ondertussen was er in de SDAP onenigheid ontstaan over de opzet van het Weekblad en de houding tegenover de afgescheidenen. Naast ingezonden stukken in het Volk richtten Wibaut en Henriëtte Roland Holst zich door middel van een brief tot het PB, waarin zij nog eens volkomen vrijheid van meningsuiting en onafhankelijkheid voor de redactie eisten.¹⁴ In een aantal artikelen in het Volk was op een manier tegen de Tribunisten geageerd en over de taak van het Weekblad geschreven, die voor hen onverteerbaar was.

Dat de SDAP-leiding blij was de Tribunisten kwijt te zijn en voor herstel van de eenheid niet veel voelde laat zich ook afleiden uit de reactie van de secretaris van het PB, Van Kuykhof, op het verzoek van Huysmans de uitslag van het referendum nog niet bekend te maken. Enige dagen uitstel gaf hij wel, maar toch niet meer dan tot 12 maart. De uitslag van het referendum stond dan ook prompt de dag erna in het Volk. Dat wekt het vermoeden dat men vooral het stichtingscongres van de SDP, dat op 14 maart was vastgesteld, niet wilde verhinderen.

Huysmans intussen was van dit voorgenomen congres helemaal niet op de hoogte. Pas op de 12e kwam hij erachter. Hij richtte zich onmiddellijk tot Wijnkoop en Gorter met het verzoek in het belang van de onderhandelingen het congres te verdagen. Zij antwoordden dat daarvoor geen tijd meer was. Bovendien — maar dat vertelden zij natuurlijk niet aan Huysmans — wilden zij zich door middel van de oprichting van een partij juist een sterkere onderhandelingspositie verwerven.¹⁵ Wel zegden zij toe geen openbare vergaderingen te zullen houden en het congres van de on-

derhandelingen op de hoogte te stellen.

Op het congres sprak Wijnkoop onder luid applaus de bereidheid uit de eenheid te herstellen als de Internationale een bemiddelingsvoorstel kon doen aannemen, waardoor de marxistische praktijk in de SDAP vrijelijk aan het woord kon komen. De vergaderingen zouden opgeschort worden als ook de SDAP dit zou doen. Aan het eind van de vergadering echter, toen tot de oprichting van de SDP was besloten, werd wel beslist dat een verzoek tot aansluiting bij de Internationale zou worden gedaan omdat nog onduidelijk was wat er ging gebeuren. Een PB werd gekozen, bestaande uit Wijnkoop, Mensing, Ceton, Gorter, Mendels en Van Ravesteyn.

Op diezelfde 14e maart sprak Huysmans in Den Haag met Troelstra, die namens de SDAP lid van het ISB was. Troelstra zag de onderhandelingen zwaar in. De Tribune-redacteuren waren volgens hem onorganisatorische elementen en het leek hem beter hen buiten de partij te laten. Door contact met de werkelijkheid zouden zij zich wel aanpassen. 's Avonds in Amsterdam had Huysmans vervolgens een onderhoud met Gorter en met Wibaut.¹⁶

In Brussel was men ervan uitgegaan dat de redactie van het Weekblad één geheel vormde met de redactie van het Volk, die uit vijf man bestond. Wibaut deelde nu mee, dat Henriëtte Roland Holst en hij vasthielden aan hun interpretatie van de resolutie: een zelfstandige Weekblad-redactie. Alleen op deze voorwaarde wilden zij de redactie op zich nemen. Zij hadden hun brief aan het PB geschreven om deze interpretatie gesanctioneerd te krijgen. Huysmans nam deze interpretatie over en wijzigde in overleg met Wibaut het tweede punt van zijn voorstel: er zou één extra Tribune-redacteur aan de Weekblad-redactie worden toegevoegd, terwijl de overige twee, evenals Gorter en Van der Goes, medewerker zouden worden. Een voor de Tribunisten veel gunstiger voorstel dus.

Hiermee ging Huysmans de volgende dag naar het PB van de SDAP. En tot ieders verbazing had het PB er wel oren naar. Men wilde alleen de mening van de Volk-redactie en de parlementaire fractie weten voordat men tot een definitieve uitspraak wilde komen. Wel kon het PB zich al verenigen met de interpretatie van het redactie-besluit die Wibaut en Henriëtte Roland Holst in hun brief van 11 maart hadden gegeven, volgens het Volk op 17 maart.

Waarom was de SDAP-top bereid op dit voorstel in te gaan? Waarschijnlijk was men ervoor beducht dat, na afwijzing van het bemiddelingsvoorstel, een nieuwe stroom marxisten de partij zou verlaten. Huysmans bracht hen dit gevaar onder ogen. Henriëtte Roland Holst had al aange-

kondigd bij afwijzing inderdaad de partij te zullen verlaten.¹⁷ Het was Troelstra's bedoeling geweest alleen de Tribunisten en hun directe aanhang eruit te werken. Het kon nooit de bedoeling zijn ook de gematigder marxisten en hun sympathisanten te verliezen.

Op woensdag 17 maart 's avonds vond het overleg tussen PB, fractie en redactie plaats. Huysmans legde een weer verder bijgewerkt voorstel ter tafel, dat na lange en heftige discussies met een aantal wijzigingen werd aangenomen. Niemand was er tegen en slechts twee aanwezigen onthielden zich van stemming. De tekst luidde als volgt:

1. Als bekrachtiging der principes, geformuleerd door het Internationaal Congres van Amsterdam in 1904 betreffende de noodzakelijke eenheid der arbeidersbeweging en door tussenkomst van het Internationaal Bureau, verklaren de onlangs uitgetreden leden der SDAP verenigd in de SDP, dat zij door hun weder toetreden tot de SDAP, *haar gezag erkennen en haar erkennen in haar program en algemeen streve als de eenige politieke organisatie van het proletariaat*, en de verbintenis aannemen de besluiten van het congres van Deventer inzake de opheffing der 'Tribune', onmiddellijk uit te voeren en verder op kameradschappelijke wijze in de Partij te willen samenwerken.
2. Door het *congres van Rotterdam* zal een der redactieleden van het opgeheven blad naast de aangewezen redacteuren in de Redactie van het nieuwe Weekblad der Partij opgenomen worden, op grondslag van de verklaringen, afgelegd te Deventer, ook wat betreft de verhouding tot de 'Volk'-redactie, verklaringen nader bevestigd in de vergadering van het Partijbestuur op den 15den Maart 1909.
3. Eindelijk wordt aan de minderheid herinnerd, dat zij steeds het recht heeft, na uitputting der partij-instanties of wanneer het erop aankomt een scheidsgerecht te vragen, in beroep te gaan bij het Internationaal Bureau, wanneer zij zich zou gekrenkt voelen in de heusche uiting van haar denkwijze binnen perk en paal van Partijprogram en partijdiscipline.¹⁸

Hoewel de wijzigingen onder 1 formeel heetten te zijn, kan men er ook een instrument in zien om de marxisten in de toekomst aan banden te leggen. Maar de formulering van 2, gebaseerd op het autonomieprincipe van de interpretatie van Wibaut en Henriëtte Roland Holst én 3 gaven de gezamenlijke marxisten een sterkere machtspositie dan die gegeven was door de 'punten' waar Wijnkoop en Gorter in Brussel mee ingestemd hadden.

Huysmans stelde dan ook met recht in zijn aan de SDP gerichte toelichting van het uiteindelijke voorstel, dat dit veel gunstiger was voor de SDP

dan het oorspronkelijke. Ook blijkt uit de toelichting op 2 dat het medewerkerschap van de overige Tribune-redacteuren en van Gorter en Van der Goes gehandhaafd was. Hij hoopte dat de SDP de gunstige regeling zou aanvaarden en geen problemen zou maken over bijzaken.

Toen Huysmans bij het PB van de SDP kwam, kreeg hij meteen te horen dat het voorstel door de meerderheid van het PB (Wijnkoop, Van Ravesteijn, Ceton, Mensing) verworpen was. Wijnkoop deelde mee dat niet voldoende tot uiting kwam dat de hereniging op voet van gelijkheid plaatsvond. De vrijheid van meningsuiting was onvoldoende gegarandeerd. Er stond niet expliciet in dat de geroyeerde redacteuren weer toegelaten werden. Er moest in staan dat de resolutie van Deventer herroepen werd, met name het verbod van de Tribune. Niet het congres van Rotterdam, dat in april gehouden zou worden, maar een referendum moest over de zaak beslissen.

Huysmans vond dat er wèl sprake was van gelijke waardering. Hij toonde aan dat de vrije meningsuiting juist wel gegarandeerd was. Met het toedelen van functies zou het roeyement onmiskenbaar opgeheven zijn. Hij wees de eis van vrijheid voor de Tribune af, te meer daar de redactie eerder al bereid was geweest tot opheffing, als de meningsvrijheid gegarandeerd was. Een referendum was volgens hem feitelijk onmogelijk. Hij keerde zich tegen het stellen van nieuwe eisen, maar was volledig bereid over de vorm van het voorstel verder te onderhandelen. Gorter en Mendels waren voor het voorstel, al deelden zij niet alle overwegingen van Huysmans. Tot diep in de nacht praatte men door zonder het eens te worden, maar blijkbaar ook zonder dat de bemiddeling definitief werd afgewezen.

De volgende dag werd Huysmans een brief overhandigd, ondertekend door Wijnkoop en Mensing die de — door Wijnkoop de vorige avond geformuleerde — afwijzing en de motivatie daarvan nog eens herhaalde. Huysmans wilde na deze brief de onderhandelingen nog wel voortzetten, maar staakte zijn inspanningen onmiddellijk toen bleek dat Wijnkoop aan een persagentschap had meegedeeld dat de SDP het voorstel had afgewezen.¹⁹ Huysmans keerde naar Brussel terug.

Hoe valt de plotselinge verandering van standpunt van Wijnkoop en de bekendmaking van de afwijzing te verklaren? Waarschijnlijk ging Wijnkoop er in Brussel van uit dat de punten waarmee hij daar akkoord ging voor de SDAP onaanvaardbaar zouden zijn.²⁰ De SDAP zou hierdoor het odium van de onverzoenlijke op zich laden en mogelijk zou dit de SDP leden en erkenning opleveren.²¹ Toen echter de SDAP geheel onverwacht met het voorstel akkoord ging, onder bedreiging van het uitreden van Henriëtte Roland Holst en met haar waarschijnlijk van vele anderen,

kwam Wijnkoop voor een onbedoelde keuze te staan. Achteraf heeft de SDP steeds het argument gebruikt dat het conflict op personen betrokken werd en niet principieel gesteld. Mogelijk werd het PB inderdaad door de formulering van 1 afgeschrikt.²² Mogelijk was Wijnkoop door Van Ravesteijn en Ceton aangesproken over zijn meegaandheid in Brussel.²³ De meerderheid van het PB had de zaak nu weer een principieel karakter gegeven en was teruggekeerd tot de stellingname die ten tijde van 'Deventer' was ingenomen: absolute vrijheid van meningsuiting voor de marxisten en dus ook voor de Tribune. Van nieuwe eisen was dus eigenlijk geen sprake, hoogstens was de oude eis tijdelijk verlaten. Gorter bevestigde dit later: 'Onze lui waren halsstarrigen; stelden niet dadelijk hun eigen eischen flink' en 'ik was inschikkelijker omdat ik in het nieuwe blad met ons erbij een wapen zag en eenheid der Marxisten die nu misschien lang (of geheel?) uitblijft.'²⁴ Dit zou de afwijzing van het voorstel kunnen verklaren. Uit niets was echter gebleken dat hier niet verder over onderhandeld had kunnen worden.

Wijnkoop torpedeerde op die ochtend van de 19e maart *bewust* de onderhandelingen door zijn bekendmaking aan de pers van het afwijzen van het voorstel, zonder erbij te vermelden dat de onderhandelingen voortgezet werden.²⁵ Waarom deed hij dit? Dit kan alleen verklaard worden uit de onwil van de Tribune-redacteuren om de redactie van een marxistisch blad te delen met de oudere marxisten. Aanvaarding van het bemiddelingsvoorstel zou weliswaar de eenheid van de marxisten herstellen. Maar de Tribunisten zouden toch nog gedwongen zijn de tweede viool te spelen. Hiertoe waren zij, zoals te Deventer was gebleken, niet bereid. Vrijdagmorgen besloot het PB van de SDP op zondag 21 maart een spoedcongres te beleggen. De afdelingen werden telegrafisch op de hoogte gesteld en congresstukken werden met de Tribune van zaterdag meegezonden, zodat de afdelingen er nog zaterdagavond over konden vergaderen. Het Volk kwam die zaterdag met een fel artikel waarin de zaak uit de doeken gedaan werd. De SDP werd ervan beschuldigd de scheuring te willen. Hiermee was elke mogelijkheid alsnog tot een vergelijk te komen wel definitief verkeken. De halsstarrigen in beide partijen hadden elkaar nu zo geprovoceerd, dat voor de eenheidszoekers geen ruimte meer overbleef. Het spoedcongres werd een farce.

Wijnkoop gaf in zijn openingswoord een scheve voorstelling van zaken. Terecht stelde hij dat er een diplomatiek spelletje was gespeeld, maar hij ontkende de rol die hij daarin zelf in Brussel had gespeeld. Van het voorstel gaf hij een zeer achterdochtige interpretatie. Een motie van afdeling Rotterdam diende vervolgens als uitgangspunt

voor de discussie. Op basis van een aantal voorwaarden konden de onderhandelingen voortgezet worden. De SDAP moest o.a. erkennen dat zij met de resolutie van Deventer een dwaling begaan had. De afdelingen Den Haag en Leiden en de meerderheid van Amsterdam spraken zich ook tegen het voorstel van Huysmans uit. Vader (Weesp) en Voogd (Tiel) spraken zich uit voor het bemiddelingsresultaat en vroegen zich af wat men dan verwacht had. Gorter stelde dat er in 2 meer zat dan men wilde erkennen, maar wilde eerst nog een week onderhandelen voordat hij kon zeggen wat dat meer was.

Mendels hield eveneens een pleidooi voor voortzetting van de onderhandelingen. Ceton keerde zich fel tegen Gorter en Mendels: het revisionisme was hen te slim af. Evenals de grote afdelingen benadrukte hij dat de openbare vergaderingen, die in verband met de onderhandelingen waren opgeschort, onmiddellijk moesten plaatsvinden: 'De arbeiders wachten op ons.'

Het congres nam met 257 tegen 127 stemmen de motie van Rotterdam aan, nadat deze was aangescherpt door amendementen van Amsterdam, die vrijheid voor de Tribune binnen de SDAP eiste. Dat de motie geen zin meer had, omdat Huysmans zijn bemiddeling gestaakt had, kon het congres formeel niet weten. Huysmans had geen bericht van zijn besluit gestuurd. Maar Wijnkoop wist na zijn bekendmaking aan de pers natuurlijk heel goed dat de bemiddeling ten einde was.

De meerderheid van het PB had het congres achter zich. De overhaaste bijeenroeping en scheve voorstelling van zaken zullen een weloverwogen besluitvorming niet bevorderd hebben. Maar uit de woorden van de afgevaardigden van de grote afdelingen sprak een diep wantrouwen jegens de SDAP. Op langere termijn was dit waarschijnlijk gebleven. De overgrote meerderheid van de SDP wenste een hereniging alleen op voorwaarde van herroeping van de Deventerbesluiten.²⁶

Gorter en Mendels waren niet alleen met hun verzoeningsstandpunt in een onmogelijke positie gekomen, ook persoonlijk zaten ze in de knel. Toen zij aan het eind van het congres niet wilden toezeggen dat ze op de openbare vergaderingen zouden spreken, kwam hen dit op een felle uitval van Wijnkoop te staan. Dergelijk individueel optreden was onaanvaardbaar. Een vreemde opmerking uit de mond van een redacteur van de Tribune.

Mendels probeerde door middel van moties van zijn afdeling (Utrecht), die de gang van zaken op het congres afkeurde, nog wel even de strijd in de nieuwe partij voort te zetten, maar haakte toch al snel af.²⁷ Gorter maakte een crisis van enige dagen door, maar besloot vervolgens toch definitief.

met de nieuwe partij in zee te gaan. Doorslaggevend was waarschijnlijk dat hij al een half jaar het gevoel had gehad in de oude partij niets meer te kunnen doen. Op de eerste openbare vergaderingen van de SDP op 28 maart in Rotterdam en op 30 maart in Amsterdam trad hij alweer als spreker op.

In de Tribune van zaterdag 27 maart sloot Wijnkoop de onzekere periode af. In zijn artikel 'Naweeën' stelde hij de scheiding in het brede verband van de strijd tussen marxisme en revisionisme en schetste deze tegenstelling vanuit een historisch perspectief, beginnend in 1905. De hele bemiddeling was een diplomatiek spel van de SDAP geweest. De zaak waar het om ging was uit het oog verloren en de kwestie was op personen betrokken.

De kampen waren weer duidelijk afgebakend. De SDP beschouwde zich van nu af als de hoedster van het marxisme. Als zodanig had de Tribunegroep zich tot 'Deventer' opgevat. Hoewel dit voor de SDP een logisch uitgangspunt voor het toekomstige werk was, werd hiermee de werkelijkheid (verdeeldheid van het marxistische kamp en het bestaan van een marxistische minderheid in de SDAP) miskend. Wibaut was er namelijk in geslaagd Henriëtte Roland Holst en Van der Goes te overreden in de SDAP te blijven.²⁸

Ondertussen maakte de reformistische meerderheid van de SDAP, via het Volk, een handig gebruik van de wending die de bemiddeling genomen had. De schuld van de mislukking kon op de onverzoenlijkheid van de scheurmakers van de SDP afgewenteld worden. Het PB bevestigde zijn eenheidswil door het bemiddelingsvoorstel nog eens formeel te aanvaarden. Het zou aan het congres van Rotterdam voorgelegd en aanbevolen worden.

Op dit congres is het voorstel echter helemaal niet meer aan de orde geweest. Wel sprak daar als gast Camille Huysmans, nadat zijn rapport over de bemiddelingspoging in de dagen voor het congres in het Volk was gepubliceerd. Hij sprak namens 't ISB,²⁹ erkende alleen de SDAP als vertegenwoordiger van het Hollandse proletariaat en prees deze partij om haar correcte houding. In de conclusies van het rapport had het secretariaat al voor elke verdere bemiddeling bedankt en had het zich uitgesproken tegen aansluiting van de SDP bij het ISB.

Het secretariaat had dus duidelijk partij gekozen voor de SDAP. Internationaal gezien was deze keuze nog geen uitgemaakte zaak. Het Duitse partijblad Vorwärts en de marxistische Leipziger Volks Zeitung (LVZ) keerden zich tegen het secretariaat, dat met zijn uitspraken zijn boekje te buiten was gegaan. Zij kozen de kant van de SDP. Dit bracht het Volk tot

heftige agitatie tegen deze bladen. Het PB van de SDAP diende een klacht bij het ISB in tegen de Duitse partijpers.

Maar ook het Weekblad keerde zich in een redactioneel van 7 mei tegen het voorstel van het secretariaat de aanvraag van de SDP tot toetreding tot het ISB niet in behandeling te nemen. Het had pas een oordeel kunnen vellen wanneer het zich op de hoogte had gesteld van de voorgeschiedenis. Het Weekblad vertrouwde erop dat de SDP die voorgeschiedenis uiteen zou zetten en zag geen aanleiding de aansluiting van de SDP bij de Internationale te weigeren.

Inderdaad liet de SDP de meningsvorming in de Internationale over de wenselijkheid van aansluiting van de nieuwe partij in Holland niet op zijn beloop. In de Tribune van 15 mei werd bekendgemaakt dat de brochure 'Die Gründung der Sozialdemokratische Partei in Nederland, Adresse an die Internationale' was verschenen. Deze brochure, die in twee vreemde talen verscheen,³⁰ was door Van Ravestejn, Gorter en Pannekoek gezamenlijk geschreven.³¹ Weer werd de tegenstelling tussen marxisten en revisionisten in breed historisch kader geschetst. Begonnen werd met het geschil in 1901 over de agrarische paragraaf in het partijprogramma; daarna volgde de schoolkwestie (1902), de spoorwegstaking van 1903, het marxistisch partijbestuur van 1905, Troelstra's brochure 'Inzake partijleiding' tegen dat PB, de muilkorfresolutie van het congres van Utrecht (1906), de poging tot herziening van het marxistisch partijprogramma, de oprichting van de Tribune, het werkloosheidsdebat in de Tweede Kamer, de partijcrisis en tenslotte het congres van Deventer.

In het laatste hoofdstuk stond een uiteenzetting over de SDP en de bemiddelingspoging. Het voorstel van Huysmans garandeerde geenszins de vrijheid van kritiek. Van de werkelijke oorzaken van de splitsing was niets in het rapport terug te vinden. Er werd een kwestie van personen van gemaakt. Maar het verbod van de Tribune was een schending van de vrijheid van de marxistische kritiek. Dit raakte de principes van de sociaal-democratie. Dat de Deventer besluiten slechts de afsluiting van een lange serie schendingen van de democratie door de revisionisten vormden, hoopte de SDP met deze brochure duidelijk te maken. In een post scriptum werd tenslotte nog op het rapport van het secretariaat van het ISB ingegaan, dat verscheen nadat de eigenlijke brochure al geschreven was. Hierin werd gesteld dat de SDP haar eisen niet tussentijds had verscherpt en dat deze eisen niets meer inhielden dan de in de Internationale algemeen erkende vrijheid van kritiek voor de marxistische minderheid. Een vrijheid die in Nederland al jaren geschonden werd. Ook nu had de revisionistische meerderheid hem weer via de amendementen op het bemiddelingsvoor-

stel willen beknotten.

De brochure bevatte rake kritiek op de reformistische meerderheid van de SDAP. Het is begrijpelijk dat de SDP na het mislukken van de bemiddeling een dergelijk uitgangspunt koos. Maar in overeenstemming met de feitelijke gang van zaken rond de bemiddeling was de weergave van de SDP niet.

Een week lang (van 10 tot 18 maart) leek de SDP bereid te zijn met een compromis genoeg te nemen. De eenheid van de marxisten binnen of buiten de SDAP leek mogelijk. Pas na die week bleek dat Wijnkoop, door in Brussel met bemiddeling akkoord te gaan, een illusie had gewekt.

De aansluiting bij de 2e Internationale

De Gründung eindigde met de oproep aan alle leden van het ISB en aan alle internationale socialistische organisaties de SDP als sociaal-democratisch te erkennen en daarom de aansluiting bij het ISB te steunen.

In de aanmeldingsbrieven was gevraagd 'tot de samenstellende organen van het ISB' en tot de 'organisaties die in betrekking staan tot uw bureau' toegelaten te worden. Het secretariaat van het ISB had de SDP in het rapport naar de Hollandse sectie verwezen, die gevormd werd door de SDAP. Deze had in eerste instantie over het verzoek te oordelen. Mocht het verzoek vervolgens toch bij het ISB komen, dan zou het secretariaat voorstellen dit verzoek niet in behandeling te nemen.

Hoe het ook zij, de aanvraag stond op de agenda van de jaarlijkse zitting van het ISB op 6 en 7 november 1909. De discussie over dit punt werd door twee zaken vertroebeld. In de eerste plaats mocht de vergadering zich alleen uitspreken over de procedure: hoe moest de aansluitingsaanvraag van de SDP afgehandeld worden? Moest de Hollandse sectie het verzoek eerst behandelen, zoals het secretariaat had gesuggereerd? Of mocht het ISB zich op deze zitting erover uitspreken? Of was het congres dat in 1910 in Kopenhagen zou plaatsvinden de bevoegde instantie?

In de tweede plaats was het aansluitingsverzoek in de brieven onduidelijk onder woorden gebracht. Wilde de SDP alleen toegang tot de congressen verkrijgen en daarmee als sociaal-democratisch erkend worden? Of wilde zij, al dan niet met stemrecht, ook deel uitmaken van het ISB?³²

Een inhoudelijke beoordeling van de splitsing was niet aan de orde. Alleen het congres was gerechtigd hierover uitspraken te doen.³³

Vanzelfsprekend vormde het oordeel dat de gedelegeerden over de splitsing hadden toch de basis waarop zij zich over de formele kant uitspraken.

Natuurlijk had de onduidelijkheid over het verlangen van de SDP invloed op de bereidheid van de ISB-leden om het verzoek in te willigen. De behandeling van dit punt bleef zodoende een vaag politiek spel. Niemand sprak duidelijk uit wat hij eigenlijk bedoelde.³⁴ Bij de zitting waren ook Gorter, als vertegenwoordiger van de SDP met spreekrecht, en Wijnkoop, als verslaggever van de Tribune, aanwezig.

De Duitse delegatie was duidelijk niet anti-SDP en wenste dat zij opgenomen zou worden in de internationale sociaal-democratische familie. Afgevaardigde Singer bleef echter, binnen het politieke krachtenveld in het ISB, formeel en voorzichtig opereren. Over de zaak zelf moest niet gesproken worden. De SDP voldeed aan de toelatingscriteria — een betrouwbare sociaal-democratische partij — en moest daarom tot de congressen worden toegelaten. Over deelname aan de ISB-zittingen en over het aantal stemmen op de congressen moest het congres van Kopenhagen beslissen als de Hollandse kameraden het daar niet over eens konden worden.

Singer kreeg steun van de Franse gedelegeerden Vaillant en Guesde, die benadrukten dat er in Holland van een partijsplitsing sprake was. De eenheid had met meer goede wil misschien behouden kunnen blijven.³⁵ Maar de SDAP behoorde evenzeer als de SDP tot de Internationale en moest in die positie ook erkend worden.

Aan deze stellingname van de Franse partij had Roland Holst een belangrijke bijdrage geleverd. Zij was in oktober naar Parijs gegaan en had daar bereikt dat de beide richtingen in de Franse partij het voorstel van het secretariaat de SPD niet toe te laten, zouden afwijzen. Zij wilden de eenheid van de Nederlandse partij hersteld zien, met voor iedere richting het recht op een eigen orgaan.³⁶

Ook Lenin, die eveneens door Roland Holst geprepareerd was,³⁷ onderschreef de strekking van de Duitse stellingname en deelde namens de SDP mee dat deze niet verlangde aan de beslissingen van het ISB deel te nemen.³⁸

Lenin stond onmiskenbaar sympathiek tegenover de SDP. Blijkbaar had hij ook met Gorter vooroverleg gepleegd. Toch schikte ook hij zich in de formele benadering, hoewel hij later juist deze houding van het ISB bekritiseerde.³⁹

Tegenover hen verwoordde de Oostenrijker Victor Adler het standpunt van de tegenstanders van aansluiting. Ook hij erkende dat de kameraden van de SDP op socialistische grondslag stonden. Daarom had zij in principe het recht op deelname aan de congressen van de Internationale. Maar

— en hier ligt het subtiel onderscheid — het ging om een nieuwe organisatie, die aansluiting bij het ISB zocht. En de aanvraag moest daarom volgens Adler aan de SDAP, als Nederlandse sectie, overgelaten worden, ook al was bekend wat de SDAP zou besluiten.

Deze tegenstelling resulteerde in twee resoluties. Singers resolutie sprak expliciet uit dat de SDP tot de internationale congressen moest worden toegelaten, d. w. z. sprak zich uit voor erkenning van de partij. Adler wilde met zijn resolutie slechts de doorverwijzing van de aanvraag naar de SDAP, met een mogelijkheid van beroep op het ISB, laten vastleggen. Opvallend en vermeldenswaard is ook de rol van de Nederlandse partijen en van het secretariaat.

Aanvankelijk stelde Troelstra voor het verzoek om aansluiting bij het bureau af te wijzen. Het argument hiervoor was dat het niet om een bonafide partij zou gaan. Hij en Van Kol wilden dit illustreren aan de hand van hun ervaringen met de SDP. Dat zou betekenen dat zij op de zaak zelf zouden ingaan. Toen ze het toch probeerden werden zij een en ander maal door voorzitter Vandervelde tot de orde geroepen. Om toch hun standpunt over de splitsing te kunnen verkondigen dienden zij een schriftelijk adres in, dat een antwoord vormde op de brochure van de SDP.

Dit adres was een door Troelstra geschreven stuk, dat op de PB-vergadering van 6 november (!) was aangenomen. Er was de mededeling aan toegevoegd dat de marxistische minderheid in het PB (Wibaut en Van der Goes) het op een aantal punten met het gestelde oneens was. Dit had hen er echter niet van weerhouden zich tegen de aanvraag van de SDP uit te spreken.

Eerder hadden Wibaut en Van der Goes, waarschijnlijk onder druk van Roland Holst,⁴¹ nog geprobeerd een uitspraak over de aanvraag tot na het congres van Kopenhagen uit te stellen. In de tussentijd kon er dan een poging gedaan worden tot herstel van de eenheid. Maar dit voorstel was door hun medebestuurders, op aandrang van Troelstra en Van Kol, afgewezen. Hun inschikkelijke houding kwam en Wibaut en Van der Goes in de Tribune op schampere opmerkingen te staan. De teneur van de Tribune in deze tijd was een zich fel afzetten tegen de SDP. Een uitzondering werd slechts gemaakt voor Henriëtte Roland Holst.

Dit was ongetwijfeld het gevolg van haar opmerkelijke houding. Behalve haar — geheime — interventies in Parijs en bij Kautsky sprak zij zich ook als enige in de SDAP openlijk uit ten gunste van aansluiting van de SDP bij de Internationale in het Weekblad van 5 november.

Nadat Lenin verklaard had dat de SDP van een stem in het ISB afzag en nadat Adler zijn voorstel tot doorverwijzing had gedaan, sloot Troelstra

zich daarbij aan en zag dus verder af van zijn voorstel aansluiting af te wijzen. De leden van het secretariaat handhaafden hun in het rapport gedane voorstel niet. Voorzitter Vandervelde blonk uit in formalisme. Hij keerde zich ook tegen de bevriende SDAP. Anseele keerde zich echter met emotionele uitingen tegen de SDP.

In de eindstemming tussen de moties van Adler en Singer kreeg Adlers motie 16 stemmen en was daarmee aangenomen. Singers motie werd door 11 stemmen ondersteund. Het resultaat voor de SDP was miniem. Er waren geen uitspraken tegen haar gedaan en daarmee was de SDAP in haar oorspronkelijke opzet gedwarsboomd.⁴²

Aan de andere kant was de expliciete erkenning, vervat in de motie van Singer, verworpen. Over stemrecht op de congressen en lidmaatschap van het ISB had de SDAP te beslissen.

De polemiek laaide na de zitting in de partijbladen weer in alle hevigheid op. Scheldkanonnades werden niet geschuwd. Driftig werd gepoogd de eigen overwinning groot voor te stellen en gedane concessies te verbloemen.

Het Volk van 10 november opende de strijd met een triomfantelijk commentaar vol verdraaiingen en halve waarheden.

De Tribune antwoordde op 13 november met rechtzettingen van de onjuistheden, maar ook met het naar zich toe trekken van de moties van Adler. Adler zou vóór toelating van de SDP zijn, maar de eer aan de SDAP willen laten. Verder eiste de Tribune een adviserende stem in het ISB. Dit commentaar én het verslag van de ISB-zitting in hetzelfde nummer ontlokten een lang artikel van Troelstra in het Volk, waarin hij met behulp van de diverse verslagen zijn geheugen opfriste. Hoewel ook hij het resultaat van de bespreking weer naar zich toetrok, bevatte zijn betoog één sterk punt: namelijk de vergelijking van het verslag van de Leipziger Volks Zeitung (LVZ) en de Tribune.

De sterke overeenkomst van beide verslagen bracht hem tot de, waarschijnlijk onjuiste,⁴³ conclusie dat Wijnkoop de schrijver van beide was. Op enkele essentiële punten verschilden de verslagen echter, met name in de weergave van de betogen van Adler en Gorter, die aan het eind van de vergadering een verklaring mocht afleggen.

Adler keerde zich in de Tribune-versie niet zo fel tegen de SDP als in de versie van de LVZ. Gorter zag volgens de LVZ af van elke vertegenwoordiging in het ISB. Volgens de Tribune zag hij alleen af van stemrecht (maar eiste dus een adviserende stem in het ISB).

Troelstra sprak nu de verdenking uit dat de Tribune-versie achteraf was

aangepast, met name om de achterban gerust te stellen. Deze bewering lijkt zeer aannemelijk. Gorter verdedigde zich nog wel door te stellen dat geen vertegenwoordiging in de LVZ hetzelfde betekende als geen stemrecht in de Tribune, maar voor de rest zweeg de SDP over deze beschuldiging. In de Tribune was er geen sprake van kritiek vanuit de achterban. Maar op het eerst jaarcongres van de SDP bleek dat Troelstra toch wel enigszins gelijk had gehad met zijn bewering. Visscher meldde namens Amsterdam, de grootste afdeling, dat er in Brussel niet vasthoudend genoeg was opgetreden. Er had aan een vertegenwoordiging mét stemrecht vastgehouden moeten worden. Wijnkoop zei blij te zijn dat er uit de partij zelf stemmen kwamen die zeiden dat ze niet voldoende op hun stuk hadden gestaan. De partij verlangde in het vervolg de meest volledige aansluiting.⁴⁴

Troelstra liep in zijn artikelen in het Volk ook alvast vooruit op de beslissing van de SDAP over de wijze waarop de SDP op het congres van Kopenhagen vertegenwoordigd zou zijn. Hij wilde de SDP niet het recht ontzeggen aan het congres deel te nemen. Iedere socialistische of vakvereniging, die aan de toelatingsvoorwaarden voldeed, had dit recht. Of de SDP ook één of meerdere stemmen van de Nederlandse delegatie moest krijgen was een andere vraag. Waren er voldoende redenen een officiële minderheid binnen de Nederlandse sectie te vormen? De voorzitter van de SDAP, Vliegen, bevestigde op het jaarcongres van 1910 te Leeuwarden deze stellingname. Het PB zou niet pogen de SDP van het congres van Kopenhagen te weren. De aansluiting bij het ISB, zonder vertegenwoordiger, wilde het PB niet bevorderen. Het congres keurde het door het PB gevoerde beleid inzake samenwerking met de SDP (ook op andere punten) goed en gaf het de vrije hand om verder te gaan.⁴⁵

Niets stond deelname van de SDP aan het congres te Kopenhagen meer in de weg. Het jaarcongres van de SDP benoemde Gorter en Wijnkoop tot gedelegeerden en het PB stuurde een kort overzicht van de partijwerkzaamheden naar het ISB. Merkwaardigerwijs is dit het enige verslag uit de Nederlandse sectie dat in het officiële overzicht over de internationale stand van de sociaal-democratie tussen 1907 en 1910 is opgenomen.⁴⁶ De SDAP diende haar verslag te laat in. Mogelijk gebeurde dit opzettelijk. Het verslag werd nu op het congres afzonderlijk verspreid en kon zo meer opvallen.⁴⁷ Het bevatte niet alleen de gevraagde cijfers over de partijactiviteiten, maar ging ook uitgebreid in op de gevoerde partijstrijd.⁴⁸

Voordat de Nederlandse delegatie, waarvan nu ook Wijnkoop en Gorter

deel zouden gaan uitmaken, aan zijn congresvoorbereiding kon beginnen hadden er nog twee ontwikkelingen plaats, die tot wijzigingen zouden leiden.

Henriëtte Roland Holst trad af als redactrice van het Weekblad en Herman Gorter, een man met goede internationale contacten, maakte bekend dat hij om gezondheidsredenen niet naar Kopenhagen kon gaan. In zijn plaats werd door het PB van de SDP Van Ravesteyn als gedelegeerde aangewezen.

Het aftreden van Roland Holst hing al enige tijd in de lucht. Sinds het SDAP-congres te Leeuwarden was haar positie onmogelijk geworden.⁴⁹ Uit de SDAP treden deed zij echter nog niet. De SDP was haar te geborneerd, hoewel ze de politiek van het partijtje in grote lijnen onderschreef. Ze was van plan geweest partijloos te worden, maar was hiervan door Pannekoek weerhouden.⁵⁰

De SDP maakte van het aftreden dankbaar gebruik. Wijnkoop stelde in de Tribune van 16 juli dat Troelstra nu in Kopenhagen geen demagogie meer kon bedrijven met een beroep op de marxisten in de SDAP en Gorter voegde er twee weken later de conclusie aan toe dat de SDP nu vertegenwoordiging met stemrecht zou eisen.

Roland Holst bleek bereid zelf ook een duit in het zakje te doen. Na overleg met Kautsky en Gorter was zij bereid een artikel in die Neue Zeit te schrijven over het partijconflict in Nederland en de motieven voor haar stap. Zij pleitte voor toelating van de SDP tot het ISB.⁵¹

Mogelijk had het aftreden ook invloed op de stellingname van de SDAP, zij het dan in tegengestelde betekenis. Troelstra had immers laten doorschemeren dat hij de SDP wel aan het congres wilde laten deelnemen, maar haar geen van de acht aan de Nederlandse sectie behorende stemmen wilde geven. Toen de sectie op 22 juli voor het eerst bijeenkwam, bleek de SDAP bereid de SDP een van de stemmen te geven als zij een afzonderlijke delegatie wilde vormen. Op het congres werd door het secretariaat van het ISB echter duidelijk gemaakt dat deze constructie niet mogelijk was. Er werd slechts één nationale sectie erkend. Wijnkoop en Van Ravesteyn werden daarom weer tot de vergaderingen toegelaten. De overige 12 leden (7 van de SDAP en 5 van de NVV) van de delegatie waren onderling al tot afspraken gekomen over de opvulling van de beschikbare plaatsen in de congrescommissies, die de besluitvorming op de plenaire congreszittingen in belangrijke mate voorbereidden. Sectievoorzitter Troelstra constateerde dan ook dat er voor de SDP-ers nog maar in drie van de vijf commissies een plaatsje open was. Toen Wijnkoop tegen deze manier van verdelen protesteerde, stelde Troelstra dat Wijnkoop zich wel moest realise-

ren dat de SDP een kleine minderheid vormde. Een voorstel van Troelstra de commissieverdeling te handhaven, werd aangenomen met de stemmen van Wijnkoop en Van Ravesteyn, maar ook van Mendels en Wibaut tegen. De SDP-ers gingen onder protest met de verdeling akkoord. Van Ravesteyn nam zitting in de commissie voor militarisme, scheidsgerecht en ontwapening; Wijnkoop in de commissie die allerlei resoluties had te behandelen. De SDP behield wel de éne stem in de plenaire zittingen. Hoewel zij in de Nederlandse sectie door de meerderheid van SDAP en vakbeweging in haar hoekje gedrukt werd had de SDP toch enige erkenning gekregen, zij was in de grote sociaal-democratische familie opgenomen.

Wijnkoop claimde deze overwinning als het resultaat van de groeiende werkelijke macht van de SDP. Troelstra en Huysmans hadden hun dreigementen van anderhalf jaar geleden niet ten uitvoer durven brengen. Vliegen stelde later dat de vertegenwoordigers van de SDAP hadden verwacht dat de SDP het punt van de scheuring naar voren zou brengen toen een resolutie aan de orde kwam van de Franse delegatie.⁵² Hierin werden de partijen uit landen waar de beweging verdeeld was, opgeroepen tot partijeenheden te komen, zoals in Frankrijk met zoveel succes gedaan was. Zowel in de commissie — de resolutie werd behandeld in de commissie waarin Wijnkoop zitting had — als in de plenaire zitting deed de SDP er het zwijgen toe. De SDAP had het volgens Vliegen daar maar bij gelaten. Maar de SDP had haar erkenning al binnen en hoefde zich dus niet meer druk te maken over een papieren resolutie. Niet alleen op dit punt zwegen Wijnkoop en Van Ravesteyn. Hun aanwezigheid op het congres heeft ook verder in de officiële zittingen geen waarneembare sporen achtergelaten, of het moest het gegeven zijn dat zij als enigen hun stem uitbrachten tegen een resolutie over de verbruikerscoöperaties.

Het oordeel van de SDP over het congres was vooraf al vrij negatief. Het revisionisme was in de jaren na het congres van Stuttgart erg sterk geworden. Dit kwam door de lange periode van vrede en gelijkmatige kapitalistische groei en door de groei van de beweging in de breedte. De marxistische stroming was door scholing van de aanhang van de partijen ook versterkt. Eensgezind moesten de marxisten een verdere machtstoename van de revisionisten tegenhouden. Anders zou het congres geen gunstig resultaat hebben.

Na afloop was het oordeel uitgesproken negatief: 'De dagen van Kopenhagen zijn voorbij en het dient gezegd, zonder slag of stoot hebben de opportunisten de Internationale veroverd. De theorieeloozen, de heen-en-weer-geslingerden, de compromis-sluiters hebben de roode Internati-

onale te Kopenhagen gecompromitteerd.⁵³ In de resoluties klonk niets van de bestaande verschillen van mening door. De vraagstukken ondergingen een bureaucratische behandeling; eerst door de nationale secties, dan door het ISB, dan door de commissies, dan weer door de secties en uiteindelijk pas in de plenaire zitting. De voorstellen werden zo gaar gestoofd dat ze bijna eenstemmig werden aangenomen. En zo werd de schijn van eenheid hooggehouden. Voor het Volk, dat het congres het beste vond dat tot dan toe gehouden was, was deze eensgezindheid juist het grote winstpunt. Maar het Weekblad kwam tot eenzelfde negatieve conclusie als de Tribune.

Hoewel het oordeel van de SDP over het congres zelf vernietigend was, had de aanwezigheid van de gedelegeerden toch nog wel zijn nut. Er werden contacten gelegd met andere afgevaardigden van de linkervleugel. Er had op het congres particuliere bijeenkomst plaats van een aantal vertegenwoordigers van die linkervleugel. Daarop waren in ieder geval Guesde, Rappoport, De Brouckère, Rosa Luxemburg, Wurm, Karski, Iglesias, Braun, Lenin, Plechanov en Wijnkoop en Van Ravesteyn aanwezig.⁵⁴ Wat er op deze bijeenkomst besproken is, is niet bekend.

Deze contacten hadden o.a. tot resultaat dat Rappoport sprak op een openbare vergadering die de SDP over het internationale congres belegde. Er moet hier van een linkervleugel of een zich vormende linkervleugel gesproken worden, omdat in plaats van de oude tegenstelling tussen revisionisten en marxisten een nieuwe driedeling begon te ontstaan tussen revisionisten, het marxistische centrum en de radicale marxisten. Alle bovengenoemden moeten tot de laatste groep gerekend worden.

Dit ideologische onderscheid binnen het marxistische kamp was in alle hevigheid in de openbaarheid gekomen door de tegenstelling tussen Luxemburg en Kautsky over de massastaking, die in het voorjaar van 1910 aan het licht was gekomen.

Weliswaar hadden de SDP-ers zichzelf al van meet af aan als strijdende marxisten aangeduid tegenover de vredesmarxisten, die in 1909 de partijvrede wilden en in de SDAP waren gebleven. Dit betekende niet dat zij al voor 1910 ideologisch tegenover Kautsky waren komen te staan.⁵⁵

Op het SDP-congres in mei 1910 koos Wijnkoop in zijn openingswoord partij voor de opvatting van Luxemburg over de massastaking. Hij preees Pannekoek omdat deze hetzelfde had gedaan. Hij bekritiseerde Kautsky. Maar hij voegde er onmiddellijk aan toe dat de Nederlandse marxisten veel van Kautsky geleerd hadden en nóg leerden. We kunnen stellen dat de SDP in de loop van 1910 in de zich vormende links-marxistische beweging meegroeide, zonder dat al expliciet afstand werd genomen van het

totaal van de opvattingen van Kautsky.⁵⁶ Bovendien moet erop gelet worden dat die linkervleugel, zoekend naar nieuwe inzichten, onderling sterk verdeeld was. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de tegenstelling tussen de twee belangrijkste vertegenwoordigers van deze groepering: Rosa Luxemburg en Lenin. Luxemburg had in het verleden al Lenins opvatting over partijorganisatie gekritiseerd en zij zou tot aan de Eerste Wereldoorlog de eenheid van de Russische sociaal-democratie blijven bepleiten. Lenin onderschreef in 1910 nog volledig de opvatting van Kautsky over de massastaking.⁵⁷

Kautsky maakte zich van zijn kant op het congres van Kopenhagen zeer verdienstelijk voor de SDP. Weliswaar was de partij door toelating op het congres en toedeling van een stem erkend, maar hiermee had de SDP haar doel slechts ten dele bereikt. Zij verlangde immers ook nog aansluiting bij het ISB, het liefst ook daar met stemrecht.

Kautsky spande zich op de vergaderingen van het ISB, tijdens het congres in voor toelating van de SDP mét stemrecht. Vooraf had hij blijkbaar al bij Gorter en Roland Holst geïnformeerd hoe die zaak precies lag en wat hun opvattingen erover waren.

Gorter legde uit dat de aanvraag door de SDAP afgewezen was. De SDP ging nu bij het ISB in beroep. De partij eiste na het aftreden van Roland Holst ook een stem in het bureau. Maar hij meende dat als het verzoek afgewezen werd er nog niets verloren was.⁵⁸ Roland Holst meende dat van een stem geen sprake kon zijn.⁵⁹ In haar *Neue Zeit*-artikel was ze hier minder duidelijk over geweest.

Tijdens een discussie in het ISB over de wijze van vertegenwoordiging en van stemmen stelde Kautsky de zaak principieel. Iedere partij die op het congres vertegenwoordigd was, had ook het recht op een vertegenwoordiger in het ISB. Hij stelde voor dat er gestemd zou worden overeenkomstig de stemverdeling die op het congres gold. Dit betekende dus dat de SDP ook in het ISB één van de acht stemmen van de Nederlandse sectie zou krijgen. Troelstra verzette zich tegen het voorstel van Kautsky. Het zou van het ISB een permanent congres maken. Het was niet praktisch. Na enige discussie werd besloten het punt te verdagen, omdat het te belangrijk was om snel af te doen. De behandeling van de aansluitingsaanvraag van de SDP werd vervolgens ook uitgesteld. Troelstra had graag gezien dat de aanvraag afgehandeld werd, maar omdat het voorstel van Kautsky een algemene regel stelde, kon dat bijzondere geval pas daarna behandeld worden. Wijnkoop, als toehoorder aanwezig, ging met verdagging akkoord.⁶⁰

Aan het eind van het congres, toen bleek dat het punt niet meer aan de or-

de zou komen, stuurden Wijnkoop en Van Ravesteyn een brief naar het ISB, waarin ze nogmaals meedeelden dat de SDP haar verzoek om vertegenwoordiging met stem handhaafde, maar akkoord ging met uitstel van behandeling tot na de bespreking van het voorstel van Kautsky.⁶¹ De behandeling van de aanvraag om aansluiting werd hierdoor uitgesteld tot de volgende jaarlijkse vergadering van het ISB.

Deze volgende zitting vond onder bijzondere omstandigheden in Zürich plaats. De Franse sectie had namelijk om een spoedzitting gevraagd vanwege de oorlogsdreiging. Door een verscherping van het conflict tussen Frankrijk en Duitsland over de verdeling van invloedssferen in Noord-Afrika (Marokkocrisis) was deze acuut geworden.

Door de snelle convocatie was het onmogelijk geweest de discussie over de wijze van vertegenwoordiging voor te bereiden. Aanvragen tot aansluiting werden derhalve niet in behandeling genomen.⁶² Zodoende werd de aanvraag pas weer op de ISB-zitting van oktober 1912 behandeld.

Ter voorbereiding van de bespreking had de SDAP een adres aan de Internationale uitgebracht. Hierin werd de strijd die de SDAP tegen het sektarisme moest voeren benadrukt. De SDP werd als een clubje van dissidenten en dwarsliggers afgedaan. In hun antwoord op het adres stelden de Tribunisten dat de enige reden voor hun roeyement uit de SDAP hun consequent optreden tegen het opportunisme was geweest.

Wijnkoop en Gorter reisden weer naar Brussel om hun standpunt toe te lichten. Zij vertaalden ter plekke hun antwoord in het Frans, Duits en Engels en bewerkten de afgevaardigden.⁶³ Het mocht niet baten. Het resultaat van de zitting was dat de aanvraag van de SDP werd afgewezen. Er zouden weer pogingen ondernomen worden om de partijeenheid te herstellen.⁶⁴

Lenin, tot 1912 een constante bezoeker van de vergaderingen van het ISB en van de congressen en een trouwe bondgenoot van de SDP, was op deze zitting niet meer aanwezig geweest.

Op grond waarvan men tot hernieuwing van dit streven naar eenheid is gekomen, blijft onduidelijk. Adres en antwoord gaven weinig grond voor de illusie dat zo'n poging kon slagen. Wel hadden Troelstra en Gorter ter vergadering hun wil tot eenheid benadrukt, maar dit moet toch als retoriek beschouwd worden. Aan de andere kant is het bekend dat in de Tweede Internationale het streven naar partijeenheid een van de centrale doelstellingen was,⁶⁵ waaraan zelfs ook Rosa Luxemburg vasthield. Nog in 1913 en 1914 werden er speciale zittingen van het ISB belegd om de eenheid in de Engelse en Russische beweging te herstellen.

Maar wat was er dan geworden van het voorstel van Kautsky over verte-

genwoordiging en stemrecht in het ISB? Door het ontbreken van een verslag is dit onbekend. Maar wel staat vast dat Kautsky na de zitting, in opdracht van het Duitse partijbestuur, zijn diensten heeft aangeboden als bemiddelaar tussen SDP en SDAP.⁶⁶ Mogelijk had Kautsky na de ideologische verwijdering van de afgelopen jaren en vanwege de voortdurende stagnatie van de groei van de SDP zijn welwillende standpunt gewijzigd en zijn voorstel ingetrokken.

De SDP-leiding had weinig vertrouwen in het Duitse aanbod. Gorter antwoordde Kautsky dat de voorwaarde voor hereniging het behoud van de Tribune was met de huidige redactie.⁶⁷ Deze eis werd ook in de Tribune gesteld, in antwoord op een artikel in het Volk. Opheffing van de Tribune en zelfbeperking van de Tribunisten waren hierin als voorwaarden voor hereniging gesteld. Het Volk concludeerde vervolgens dat de zaak als afgedaan beschouwd kon worden en dat de SDAP zich in de toekomst tegen de groep scheurmakers zou weten te verweren. Er is verder dan ook niets meer gebleken van enige bemiddeling van de kant van Kautsky c van het ISB.

De positie van de SDP binnen de internationale had zich nu definitief uitgekristalliseerd. Direct na haar oprichting had zij nog kunnen rekenen op de steun van machtige bondgenoten. Dit had geleid tot een zekere erkenning op het congres van Kopenhagen. Maar sinds die tijd waren de ideologische fronten verschoven. Het marxistische kamp was in 1912 definitief in twee vleugels uiteengevallen. De SDP stond geïsoleerd op de links-marxistische vleugel tegenover het verbond van het marxistische centrum en de revisionistische rechtervleugel.

De zwakke linkervleugel was bovendien onderling verdeeld over tal van strijdvragen: de verhouding tussen klasse en partij, de proletarische revolutie, het bondgenootschap met de boeren, de rol van nationale bewegingen en de aard van het imperialisme.

Voor de SDP was daarom binnen de Tweede Internationale slechts een uiterst marginale rol weggelegd.

Hans van Dijk

GERAADPLEEGDE BRONNEN

1. Alle gegevens over de bemiddelingspoging van Huysmans zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan: *Cam. Huysmans*, Rapport du Comité executive du Bureau Socialiste International sur les dissentiments des socialistes hollandais et les negociations entreprises pour mettre fin au conflict, in: IISG, archief Troelstra, map 774.
2. De gegevens over de congressen van de SDP zijn terug te vinden in: *Congresverslagen der SDP*, uitgegeven in het najaar van 1910.
3. Gegevens over het PB van de SDAP en van de Nederlandse sectie van de Internationale stammen uit de verslagen in het Volk.
4. Beoordelingen van de kant van de SDP zijn doorgaans ontleend aan de *Tribune*, van de kant van de SDAP aan het Volk.
5. De brieven van Herman en Wies Gorter aan Anton Pannekoek liggen in het archief van het Letterkundig Museum. Ik heb deze brieven kunnen gebruiken dankzij de bemiddeling van prof. dr. G. Stuiveling en dr. H. de Liagre Böhl.
De overige brieven waarnaar verwezen wordt zijn afkomstig uit de archieven van K. Kautsky, W. van Ravestejn en A. Pannekoek, die berusten bij het IISG. Archief Kautsky, D XI Gorter, DXIX Henriëtte Roland Holst; archief Van Ravestejn, 6 Ceton, 9 Pannekoek, 21 Wijnkoop; archief Pannekoek, 21 Gorter, 56 Pannekoek.

NOTEN

1. Br. Wijnkoop aan Van Ravestejn z. d. (22-7-1907)
2. D. Wijnkoop, *De SDP, haar geschiedenis en haar beginselen*, p. 8. Deze bewering is in de geschiedschrijving door de CPN klakkeloos overgenomen (*De Leeuw*, Mellink, Koejemans). Koejemans gaat zelfs zo ver, dat hij Lenin de *Tribune*plannen onvoorwaardelijk laat goedkeuren. Zie Koejemans, Lenin en de oprichting van de SDP, in *Politiek en Cultuur 1949*, p. 151.
3. A. J. Koejemans, *David Wijnkoop*, p. 69.
4. Zie O. Hess Gankin en H. H. Fischer, *The Bolsheviks and the World War*, p. 64/65.
5. Zie br. Wijnkoop aan Van Ravestejn d. d. 13-4-1907 en br. Gorter aan Kautsky d. d. 29-5-1907.
6. Het ISB was een jaarlijks in Brussel bijeenkomende vergadering van gedelegeerden uit alle aangesloten landen, die tussen de congressen door beslissingen van organisatorische aard kon nemen. Verder stelde het ISB de agenda van de congressen vast. Bovendien bestond er nog het in Brussel zetelende secretariaat van het ISB, dat de dagelijkse gang van zaken regelde.
7. De toenmalige, door de marxisten gebruikte term wordt hier aangehouden. De term is ontleend aan de internationale verhoudingen. In de Nederlandse sociaal-democratie was eigenlijk alleen sprake van 'revisionisten in de praktijk' (reformisten). Troelstra werd tot de revisionisten gerekend.
8. H. F. L. O de Liagre Böhl (verder: Böhl), Herman Gorter, zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende communistische beweging in Nederland (verder: Gorter) p. 45/46. W. H. Vliegen, *Die onze kracht deden ontwaken* (verder: *Kracht*) dl. 2, p. 302/303. Böhl geeft een voortreffelijke analyse van de verschillende posities rond het congres, waarop deze beschrijving grotendeels is gebaseerd. Zie, Böhl, Gorter p. 37-46. Ook van de bemiddelingspoging geeft hij een goede beoordeling, hoewel daarbij, logischerwijs, vooral op de positie van Gorter is gelet. Zie Böhl, Gorter p. 48-54.
9. De enige aanwijzing hiervoor is br. Henriëtte Roland Holst aan Kautsky d. d. 15-2-1909.
10. Br. Wies Gorter aan Anton en Anna Pannekoek, d. d. 22-2-1909.
11. Br. kt. Ceton aan Van Ravestejn, d. d. 7-3-1909.
12. Of deze 'punten' nu in de officiële vergadering met het secretariaat overeengekomen zijn of erna van persoon tot persoon, zoals de SDP later beweerde, blijft onduidelijk. Het is de vraag of dit bij dergelijke diplomatieke manoeuvres van belang is. Zie Rapport p. 17-19, *Congresverslagen der SDP* p. 32 en p. 40/41 en *Tribune* jrg. 2 nr. 29 en nr. 30.
13. Volgens Gorter was de stemming van het secretariaat zelfs zeer tegen de SDAP. Br. Gorter aan Kautsky d. d. 15-3-1909; en Wies Gorter aan Anton Pannekoek d. d. 16-3-1909.

14. Br. Wibaut en Henriëtte Roland Holst aan PB van de SDAP d.d. 11-3-1909 in Congresverslagen der SDP, p. 33/34.
15. Wijnkoop merkte tenminste tijdens het congres op dat de onderhandelingen veel gemakkelijker waren als het van partij tot partij kon gaan. Congresverslagen p. 30/31.
16. Br. Wies Gorter aan Anton Pannekoek, d.d. 16-3-1909.
17. Br. Wies Gorter aan Anton Pannekoek, d.d. 16-3-1909 en br. Henriëtte Roland Holst aan Kautsky d.d. 14-3-1909.
18. Volk 21-3-1909. De wijzigingen zijn door middel van cursivering aangegeven.
19. Rapport p. 33 en Volk 21-3-1909 en 23-3-1909. Tot hier was de toon van het Rapport zakelijk. Vanaf dit punt wordt hij fel anti-SDP.
20. Huysmans suggereert dit. Zie Rapport p. 20.
21. Wies Gorter aan Anton Pannekoek d.d. 16-3-1909.
22. Ook Gorter en Mendels waren tegen deze formulering. Zie Congresverslagen der SDP p. 41.
23. Dit wordt gesuggereerd in Die Gründung der Sozialdemokratische Partei in Nederland, Adresse an die Internationale (verder: Gründung) p. 40.
24. Br. Herman Gorter aan Anton Pannekoek z.d. (25-3-1909).
25. Br. Wies Gorter aan Anton Pannekoek z.d. (23/24-3-1909).
26. Ook de afdelingen Leiden en Den Haag, met samen 99 mandaten waren tegen Huysmans' voorstel, hoewel zij tegen de motie van Rotterdam stemde. Zie br. PB van de SDP aan Huysmans d.d. 23-3-1909 in Rapport p. 35-38.
De afdeling Utrecht, waar Mendels woonde, vormde waarschijnlijk een uitzondering.
27. Volk 27-3-1909 en 28-3-1909. Een ingezonden stuk van Mendels voor de Tribune van 27 maart werd door de redactie geweigerd onder het voorwendsel van plaatsgebrek. Zie Tribune jrg. 2 nr. 26 (27-3-1909). Mendels trok zich toen uit de partijactiviteiten terug. Zie Tribune jrg. 2, nr. 27 (3-4-1909). Een maand later blijkt hij als lid bedankt te hebben. Zie Tribune jrg. 2 nr. 31 (1-5-1909) bijvoegsel.
28. Zie br. Wies Gorter aan Anton Pannekoek z.d. (23/24-3-1909).
29. Verslag van het 15e Congres van de SDAP te Rotterdam (1909), p. 4. Van het feit dat hij zei dat hij namens het ISB sprak en niet — wat juist was geweest — namens het secretariaat van het ISB, werd in de achterhoedegevechten, die nog tot in de maand mei voortduurden, een groot punt gemaakt. Zie Tribune jrg. 2, nr. 29 (17-4-1909) en no. 32 (8-5-1909).
30. De Duitse uitgave werd door Pannekoek in eigen beheer uitgegeven in Berlijn. De Franstalige uitgave is een waarschijnlijk door de Belg De Man vertaalde weergave van de Duitse versie. Zie br. kt. Herman Gorter aan Anton Pannekoek d.d. 24-3-1909 en br. Herman Gorter aan Anton Pannekoek z.d. (29-3-1909).
De Franstalige versie verscheen in oktober, kort voor de jaarlijkse zitting van het ISB. Zie Tribune jrg. 3, nr. 5 (30-10-1909).
Een Nederlandse uitgave van dit geschrift is er niet. Wel schreef Gorter, met hulp van Pannekoek, zijn brochure Sociaal-democratie en revisionisme, die de onderhavige problematiek voor het Nederlandse publiek uiteenzette. Zie Böhl, Gorter p. 55.
31. Zie br. kt. Herman Gorter aan Anton Pannekoek d.d. 24-3-1909 en br. d.d. 25-3-1909 en br. z.d. (29-3-1909) en br. d.d. 3-4-1909 en br. Gorter aan Van Ravesteyn d.d. 7-4-1909 en br. Van Ravesteyn aan Gorter d.d. 8-4-1909.
32. Ook de Tribune bleef vaag: 'Wij vragen toelating tot de Internationale, niet meer, maar ook niets minder. Hoe het Bureau of het congres die toelating regelen wil is ons natuurlijk niet onverschillig, maar toch bijzaak.' Zie Tribune jrg. 3, nr. 6 (6-11-1909).
33. Bulletin periodique du BSI (verder: Bulletin) jrg. 1, nr. 2, p. 40/41.
34. Dit blijkt uit de verslaggeving van de vergadering. Het officiële verslag is opgesteld door Huysmans. Zie Bulletin p. 39-42. Dit verslag vertoont aanzienlijke verschillen met de uitgebreidere versie van de Leipziger VolksZeitung van 13-11-1909.
De Tribune geeft een verslag dat nagenoeg gelijk is aan dat van de LVZ, zij het met enige essentiële verschillen. Zie Tribune jrg. 3 no. 7 (13-11-1909) Verder is door mij het verslag in het Volk van 9-11-1909 geraadpleegd. In een artikel dat Lenin in de Sociaal-Democraat aan de kwestie wijdde, lopen verslag en beoordeling dooreen. Zie Lenin, Werke, dl. 16, p. 134-138. Het verslag van de LVZ lijkt mij het betrouwbaarst.

Het officiële verslag is te formeel. Het Volk-verslag geeft vooral de SDAP-sprekers uitgebreid weer. De Tribune-versie lijkt op enkele punten te zijn bijgewerkt. Zie ook G. Haupt, *La deuxième internationale 1889-1914* (bronnenonderzoek) p. 267. Haupt noemt de Nederlandse versies niet. Tegenstrijdigheden in de verslagen worden in het onderstaande afzonderlijk weergegeven.

35. Volgens het officiële verslag laat Vaillant de schuldvraag in het midden; LVZ en de Tribune laten hem duidelijk de schuld bij de SDAP leggen. Het Volk laat zich er niet over uit. Wel beschuldigde Troelstra later de Tribune van onjuiste weergave. Zie Volk 20-11-1909.
36. Zie br. Roland Holst aan Kautsky d.d. 14-10-1909.
37. *ibidem*.
38. Onenigheid bestaat over de vraag of Lenin daaraan toegevoegd heeft dat men de SDP wel een adviserende stem kon geven. LVZ en Tribune vermelden dit wel; de andere bronnen niet. Troelstra beweerde achteraf dat dit niet gezegd was. Zie Volk 20-11-1909. Volgens Gorter had hij Lenin de vorige dag aangeraden te zeggen dat men de SDP een vertegenwoordiging moest geven als aan de Russische joodse bond. Zie Tribune jrg. 3 nr. 10 (4-12-1909).
39. Zie Lenin, *Werke* dl. 16 p. 137.
De CPN-historiografie in de dertiger jaren over dit punt (De Leeuw, De Visser) is op deze bron gebaseerd. Ook Koejemans benadrukt de sympathie van Lenin voor de Tribunisten, maar haalt de ISB-zitting en de bemiddelingspoging van dat voorjaar door elkaar. Zie Koejemans, *David Wijnkoop*, p. 82/83.
41. In de PB-vergadering van 4-8-1909 waren zij al met afwijzing akkoord gegaan. Zie Volk 7-8-1909. In een latere PB-vergadering waren zij hier met hun voorstel voor uitstel op terug gekomen. zie verslag verg. PB 25-10-1909 in Volk 29-10-1909. Roland Holst verzocht Kautsky vervolgens dit voorstel te steunen. Zie br. Roland Holst aan Kautsky d.d. 7-10-1909.
42. Zie *Weekblad*, bijlage bij het Volk, 12-11-1909.
43. De Tribune en LVZ ontkenden dit. Wel was Wijnkoop verantwoordelijk voor het verslag in de Tribune, maar de LVZ-correspondent werd onbekend gehouden. Zie Tribune jrg. 3, nr. 8 (20-11-1909) en nr. 10 (4-12-1909).
Waarschijnlijk was deze laatste inderdaad niet Wijnkoop maar de Belg De Man. Zie Bulletin jrg. 1, nr. 2 p. 29. Deze was een goede bekende van de Tribunisten. Hij had nog kort tevoren de *Gründung* in het Frans vertaald. Zie noot 30. De verslagen zullen dus wel in nauw onderling overleg geschreven zijn.
44. Verslag van het eerste jaar-congres op 28 en 29 mei 1910 in *Congresverslagen der SDP*, p. 100 en p. 103.
45. Verslag van het 16e congres der SDAP gehouden op 27, 28 en 29 maart 1910 te Leeuwarden, p. 11, p. 14 en p. 43.
46. Zie Von 1907 bis 1910; Bericht über die Arbeiter- und Sozialistische Bewegung dem Internationale Sozialistische Bureau vorgelegt von den angeschlossenen Parteien. XV Holland (7 pagina's).
47. Tribune jrg. 3 nr. 48 (27-8-1910) suggereert dat dit gedaan was om tegenspraak te voorkomen. Dit was inderdaad een door Troelstra bij zijn brochure *Inzake Partijleiding* (1906) en bij zijn *Adres aan het ISB* (1909) beproefde tactiek.
48. Bericht für den Internationalen Kongress in Kopenhagen zur Lage und zur Geschichte der holländische Sozialdemokratie in den Jahren 1907-1910 (24 pagina's). Het is een omgewerkte versie van het *Adres aan het ISB*. Vgl. *Adres aan het ISB* in Volk 16-11-1909.
49. Zie verslag SDAP-congres 1910 p. 7-14 en p. 34-40. Roland Holst had haar best gedaan mét de andere marxisten eruit gegooid te worden, maar het was niet gelukt. Zie br. Roland Holst aan Kautsky d.d. 11-4-1910.
50. Br. Roland Holst aan Kautsky d.d. 18-7-1910.
51. *Die Neue Zeit*, een vermaard theoretisch weekblad, waarvan Kautsky de hoofdredacteur was, jrg. 28, dl. 2, p. 798-806.
52. *Vliegen, Kracht*, dl. 2 p. 378.
53. Tribune, jrg. 3, nr. 50, (10.9.1910).
54. Zie Tribune jrg. 3 nr. 52 (24-9-1910) en Volk 10-9-1910 en Haupt, *La deuxième internationale* p. 217. Haupt voert Lenins verzamelde werken (5e Russische uitgave) dl. 14 p. 22 als bronverwijzing aan.

55. Böhl, Gorter, p.110.
56. Zie Tribune, jrg. 4 no. 1 (1-10-1910), zie ook Böhl, Gorter p. 107 en p. 110/111.
57. H. Roland Holst - Van der Schalk, Rosa Luxemburg, haar leven en werken, p. 95-100 en G. Haupt, Lenine, les bolchewiki et l'Internationale in: Cahiers du Monde Russe et Soviétique Vol. 7 (1966) no. 3 p. 394.
58. Br. Gorter aan Kautsky, d.d. 31-7-1910.
59. Br. Roland Holst aan Kautsky d.d. 7-8-1910.
60. Verslag van de verg. van het ISB op 27-8-1910 in Compte rendu Kopenhagen 1910, p. 402/404 en Volk 30-8-1910.
61. Tribune jrg. 3 nr. 51 (17-9-1910) en br. Wijnkoop en Van Ravesteyn aan ISB d.d. 4-9-1910 in Compte rendu Kopenhagen 1910 p. 438/439.
62. Bulletin jrg. 3, nr. 8 p. 128.
63. Br. Wijnkoop aan Joosje Wijnkoop-Van Rees, d.d. 28-10-1912 in Kontrast 1964, nr. 5 p. 17.
64. Over de discussie over dit punt mocht niets openbaar gemaakt worden. Opmerkelijk, omdat dit indruist tegen de gangbare praktijk binnen de 2e Internationale. Er is later ook geen officieel verslag van de vergadering verschenen. Het resultaat werd gepubliceerd in het Volk 31-10-1912 en de Tribune jrg. 6 nr. 5 (2-11-1912).
65. G. Haupt, Programm und Wirklichkeit p. 158/159.
66. Zie br. Wijnkoop aan Van Ravesteyn d.d. 15-11-1912.
67. Ibidem en br. Gorter aan Kautsky z.d. (tussen 28-10-1912 en 15-11-1912). Koejemans geeft een volkomen scheef beeld van deze feiten. Hij plaatst Wijnkoop tegenover Gorter en Van Ravesteyn als iemand die wél eenheid wilde. Uit de door mij gebruikte brief van Wijnkoop, die Koejemans zelf citeert, blijkt echter het tegenovergestelde. Zie Koejemans, Wijnkoop p. 120. Ook door wat hij schrijft over de toedracht van het aanbod en over het SPD-congres in Chemnitz geeft hij blijk niet te kunnen lezen en van de werkelijke gang van zaken niet op de hoogte te zijn.

De SDP in de geschiedschrijving van de CPN

In de loop van het nu meer dan zestigjarig bestaan van de CPN is herhaaldelijk de geschiedenis van de Sociaal-Democratische Partij ter sprake gekomen. Voor de eerste maal gebeurde dit nadrukkelijk in het begin van de jaren dertig. Daarna kort na de Tweede Wereldoorlog. Vervolgens werd deze geschiedenis in het begin van de jaren vijftig behandeld in het derde deel van het Leerboek voor de Arbeidersbeweging en een reeks artikelen in Politiek en Cultuur, die de stellingname in het Leerboek toelichtten. In de zestiger en zeventiger jaren wordt de geschiedenis van de SDP meer terloops behandeld. Sinds kort bestaat er hernieuwde belangstelling voor de SDP-periode, waarbij getracht wordt tot een wetenschappelijke benadering te komen en de gebreken van 'instrumentele' geschiedschrijving, d. w. z. geschiedschrijving aangepast aan politiek bepaalde uitkomsten, te overwinnen.

In deze geschiedschrijving was er voortdurend positieve waardering voor de houding van de Tribunisten ten opzichte van Indonesië, voor hun kritiek op revisionisme en reformisme en op de enthousiaste ondersteuning die zij gaven aan de Oktoberrevolutie. Andere aspecten van de geschiedenis zijn in diverse periodes uiteenlopend behandeld. Kritiek op het sektarisme van de SDP ontbreekt nooit.

Over de uiteenlopende interpretaties van de SDP-geschiedenis in de geschiedschrijving vanuit de CPN wil dit artikel een kort overzicht bieden.

Dertiger jaren

In het begin van de dertiger jaren hield vooral A. S. de Leeuw zich bezig met de geschiedenis der SDP. In die tijd streefden de Nederlandse communisten ernaar een partij 'van het nieuwe type' te vormen. Daarvoor werd het nodig geacht om lessen te trekken uit het verleden. Met het con-

gres van 1930, dat voorafgegaan was door enkele bewogen conferenties in de loop van 1929², was een einde gemaakt aan stagnatie en interne partijtwisten. De weg leek nu open voor het ontwikkelen van voorwaarden waaronder een strijdbare partij kon ontstaan die in staat zou zijn een massapolitiek te voeren. In de termen van toen heette dit de 'bolsjewisering' van de CPN. De strijd die gevoerd was in de partij, werd vooral als een overwinning op de erfenis van het Tribunisme en van de SDP gezien.

In dat kader richtte De Leeuw zich met zijn artikelen op de behandeling en veroordeling van de negatieve kanten van de SDP. Hij maakte daarbij veel gebruik van uitspraken van Lenin, die hij afzette tegen citaten uit de Tribune. Zo kwam hij tot het signaleren van een drietal fouten, nl. passiviteit in de strijd tegen de imperialistische oorlog, de voorkeur voor de ene imperialistische rover boven de andere in de Eerste Wereldoorlog en pessimisme ten aanzien van de revolutionaire mogelijkheden van de massa.³ In het scherpst gestelde artikel 'De ontbinding van de Wijnkoopgroep', geschreven na de terugkeer van Wijnkoop in de CPN, karakteriseerde en verklaarde hij deze fouten als volgt: 'Het is het zoeken van 'steile' theorieën, bij voortzetting van de reformistische praktijk van de moederpartij.'⁴ Niettemin had de SDP een verdienste en die lag, aldus De Leeuw, in de vroege breuk met de SDAP. Deze was niet voortijdig. 'De vorming van een oppositie eerst, van een partij daarop die de strijd tegen het reformisme volhield, wat het ook kostte, zonder te bukken voor de zweep van Troelstra, was juist en politiek noodzakelijk.'⁵ Ook hierbij verwees hij uitdrukkelijk naar het oordeel van Lenin.

In het verdere verloop van de dertiger jaren werd slechts enkele malen teruggekomen op de geschiedenis van de SDP. In 1934 verscheen het 'ABC van het communisme', waarvan deel 7, 'Beknopt overzicht van de Nederlandse arbeidersbeweging' is geschreven door Louis de Visser. Dat is een tamelijk feitelijke uiteenzetting. De fundamentele kritiek van De Leeuw op de Tribunisten werd door De Visser gehandhaafd. Maar in onderscheid met de voorgaande artikelen gaf De Visser wel een overzicht van de anti-oorlogsactiviteiten van de SDP. Ook constateerde hij de groeiende invloed onder de massa, waarvan sprake was tijdens de Eerste Wereldoorlog, ofschoon de SDP er niet in slaagde een massa-partij te worden.

Opvallend in zijn overzicht is dat De Visser het congres van november 1918, waarop tot de naamsverandering werd besloten, in het geheel niet noemt. Zodoende sluit niet de CPN maar de SDP zich in 1919 aan bij de Communistische Internationale, lijkt het.

Ook in deze brochure, bestemd voor scholingsdoeleinden, diende het historisch overzicht om het besef te verstevigen dat een bolsjewisering no-

dig was. Een 'gebolsjewiseerde' partij wordt hier omschreven als een partij die een onderdeel is van het internationaal aangesloten proletariaat en die beschikt over het leninisme als 'theorie en tactiek voor de proletarische revolutie en de dictatuur van het proletariaat'.⁶

De Vissers in 1939 verschenen 'Herinneringen' eindigen in 1914. Daar kwam de SDP nauwelijks ter sprake. De Leeuw besteedde aan het einde van de jaren dertig nog enige aandacht aan de SDP. Zowel in artikelen in *Politiek en Cultuur* als in zijn in 1939 verschenen studie 'Het socialisme en de natie' behandelde hij vooral de theorie van het zelfbeschikkingsrecht der naties van Lenin en de ontkenning van dat recht door de Nederlandse Tribunisten. In zijn boek gaf hij een algemene verklaring voor het verloop van de Nederlandse arbeidersbeweging. Zowel de relatieve economische opgang rond de eeuwwisseling als het Nederlandse kolonialisme hebben reformisme onder de arbeiders in de hand gewerkt. De koloniale overwinsten hebben een arbeidersaristocratie in het leven geroepen, die zich van de massa van het proletariaat onderscheidde door een hoger inkomen en kleinburgerlijke levensstandaard. De nederlaag in de spoorwegstaking van 1903 versterkte het reformistische karakter. 'Voor de ontwikkeling van het Marxisme in Nederland was deze historische omgeving dus allesbehalve gunstig'.⁷

In zijn artikelen uit het begin van de dertiger jaren verklaarde hij de tekortkomingen van de SDP enkel nog uit het feit dat zij niet-leninistisch was. In zekere zin kan men ook een zelfkritiek lezen in zijn boek. 'Deze eerste generatie van propagandisten van het Marxisme in Nederland, die wind en stroom tegen had en desondanks moedig stand hield, bezit buiten kijf grote verdiensten — maar zij bezat ook grote zwakheden en het is moeilijk voor ons, gezien de fatale nawerking die deze zwakheden nog altijd uitoefenen, om bij de beoordeling van dit 'Hollandse Marxisme' rechtvaardig te zijn'.⁸

Na de Tweede Wereldoorlog

In de wijze waarop in de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog geschiedenis werd geschreven, klonk de politiek van de CPN om de vleugels breed uit te slaan, sterk door. Er werd gestreefd naar het doorbreken van de politieke scheidslijnen in de Nederlandse arbeidersbeweging. De beginselverklaring, die op het congres van februari 1946 besproken werd, bevat een historische passage. Daarin staat dat de CPN het beste in zich verenigt van hetgeen Domela Nieuwenhuis in zijn pioniersarbeid en Troelstra in zijn strijd voor de democratie, Gorter, Wijnkoop en De Vis-

ser als verbreiders van de marxistische opvattingen hebben gegeven en communisten als Postma en Janssen in de strijd voor de herovering van de nationale onafhankelijkheid hebben gedaan.

Vlak daarna verscheen ter toelichting een brochure van de hand van A. F. Mellink, 'Pioniers der Nederlandse arbeidersbeweging'. Lag in de geschiedschrijving voor de Tweede Wereldoorlog de nadruk op de scheiding tussen sociaal-democratie en communisme, tussen reformisme en marxisme, onder de pioniers neemt nu Troelstra een opmerkelijke plaats in. Weliswaar worden zijn tekortkomingen besproken, maar het eindoordeel blijft opvallend positief. Mellink bestempelde Troelstra als de 'volkstribuun' en als symbool van de strijd voor de democratie van de arbeidersbeweging.

Met de Koude Oorlog en de verscherping van de tegenstellingen tussen CPN en PvdA verdween deze optiek snel.

Koude Oorlog

Aan het eind van de veertiger jaren behandelde A. J. Koejemans in enkele artikelen in P&C en De Waarheid aspecten van de geschiedenis van de SDP. Hij legde nog de nadruk op de betekenis van de oprichting van de SDP in 1909. Daaruit bleek immers dat de breuk van de SDAP met het marxisme, die een 'grenzeloos verval met zich meebracht', ongedaan was gemaakt. Dat was de verdienste van de oprichters van de SDP, maar er moest nog veel gedaan worden om 'al het doctrinaire en sectarische, anarchistische en kleinburgerlijke van het Marxisme van 'De Nieuwe Tijd' af te stropen en een werkelijk bolsjewistische partij te worden'.⁹

De Koude Oorlog was in Nederland bijzonder fel en de PvdA was daaraan zwaar medeplichtig. Dat klonk door in de beeldvorming van de sociaal-democratie. Deze was van begin af 'het sociale steunpunt van de bourgeoisie in de arbeidersklasse met het doel de arbeidersklasse te verdelen en aan het imperialisme ondergeschikt te houden'.¹⁰ Zo'n beoordeling was een internationaal verschijnsel. In de gehele communistische beweging werd de sociaal-democratie benaderd als verlengstuk van de bourgeoisie en van reactionaire politiek. In een adem met de uiterst scherpe beoordeling van de sociaal-democratie werd ook de 'linkse' sociaal-democratie, de SDP, gevonnist. Het was allebei opportunisme.

Dat vond zijn weerslag in het in 1951 onder verantwoordelijkheid van het partijbestuur verschenen Leerboek van de Arbeidersbeweging, (waarvan deel 3 de geschiedenis behandelt) alsook in begeleidende artikelen in P&C.

Weliswaar wees het Leerboek kort naar de positieve en historische betekenis van de oprichting van de SDP, haar strijd tegen het kolonialisme en haar solidariteit met de Oktoberrevolutie, maar dit gebeurt pas na een uitvoerige uiteenzetting van de negatieve kanten van deze partij. Ten aanzien van de belangrijkste fouten ging de kenschets in het Leerboek grotendeels terug op de artikelen van De Leeuw uit het begin van de dertiger jaren. De SDP werd beschreven als een in wezen kleinburgerlijke partij, beheerst door twistzieke intellectuelen en semi-intellectuelen. Ook al beriepen zij zich op het marxisme, zij mochten toch niet als zodanig worden beschouwd, omdat zij niet als leninist konden gelden — een lot dat zij deelden met Bebel, Kautsky en Rosa Luxemburg. Het Leerboek noemde de Tribunisten 'linkse communisten', die de partij tot isolement en het bestaan van een onvruchtbare sekte doemden. De SDP had maar een beperkt gezichtsveld, over de landsgrenzen kon zij niet heen kijken.

De strijd waarbij de SDP was betrokken, de golven van hongeracties in 1917 en 1918, de anti-oorlogsactiviteiten onder de soldaten, alsook de propagandistische activiteit voor het socialisme werd niet vermeld. Dat de SDP althans 'naar links' met succes samenwerking heeft helpen realiseren bleef onbesproken. Geen woorden over de inspanningen om van de Tribune in 1916 een dagblad te maken en dat in stand te houden. Het succes bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1918, waarbij de SDP zelf 2 zetels veroverde, werd niet genoemd. Van het aantal leden werd een verkeerd cijfer gegeven. De SDP had volgens een van de artikelen in P&C aan het eind van de oorlog evenveel leden als aan het begin, nl. zo'n 500. De SDP was echter verdubbeld en telde op het congres van november 1918 ruim 1100 leden.

Opvallend is ook dat opgegeven wordt dat de partij zich aansloot bij de Comintern in 1921, een datering waarvoor geen argument werd gegeven. Ook werd als naam van de partij in die tijd weer CPH opgegeven, een slordigheid omdat toch in 1935 al Anton Struik in een artikel de geschiedenis van de naam had beschreven en had uitgelegd dat de officiële naam CPN was en CPH slechts voortkwam uit het internationale gebruik.

Met de SDP en het Tribunisme had de CPH niets gemeen, concludeerde het Leerboek, 'Slechts in strijd tegen de rechtse sociaal-democratie zowel als tegen het 'linkse communisme', kon en kan de partij zich voorwaarts ontwikkelen. Het 'linkse communisme' is in het geheel niet links en is ook geen communisme. Evenals de rechtse sociaal-democratie leidt het zijn verstokte aanhangers tot verraad aan de zaak van het socialisme'.¹¹

Het Leerboek bood materiaal voor propaganda en scholing over de theorie, strategie en tactiek van de communistische partij. Het behandelde de voorwaarden waaronder deze de arbeidersklasse naar de overwinning kon leiden. Evenals in de dertiger jaren vormde de CPSU het voorbeeld. De 'partij van Lenin en Stalin' had zich slechts kunnen ontwikkelen in strijd tegen afwijkingen naar rechts en links. Het linkse opportunisme was even gevaarlijk als het rechtse, temeer daar het vaker onderschat werd. Het Leerboek moest de strijd tegen het hedendaagse opportunisme ondersteunen. Herkenning en begrip ervan werd vergemakkelijkt door het leerzame negatieve voorbeeld van het Tribunisme. Ook in de rijen van de CPN bestond hedendaags links-opportunisme. Dat uitte zich in de gedachte dat Nederland als klein land tot weinig in staat was in de wereldpolitiek en in de strijd tegen de bewapening. Het denkbeeld dat revolutionaire ontwikkelingen en succes in de strijd in Nederland revolutionaire ontwikkelingen elders als voorwaarde hadden, kon slechts tot 'Tribunistische' passiviteit leiden. Tot links-opportunisme behoorde ook de kritiek die her en der in de partij bestond op de campagne ter gelegenheid van Stalins verjaardag. Voortdurend dreigde het gevaar van ondermijning van de partij van binnenuit. De Amerikaanse geheime diensten legden zich vooral daarop toe. De partij had vijanden in eigen rijen, die zich lange tijd stil hielden en op geschikte momenten voor de dag traden, waarbij zij gebruik maakte van op zichzelf rechtvaardige kritiek. Vaak verbonden zij zich met restanten van vroegere opposities.¹² Kortom, waakzaamheid en strijd tegen rechts en links-opportunisme was geboden. Nalatigheid daarin kon mettertijd slechts de deur openen voor invloeden van de heersende klasse, zo luidde de gedachtengang.

De Koude Oorlog legde een loden last op de eenheid der communisten. Dat de Joegoslavische Communistenbond in 1948 de rijen van de internationale communistische beweging verliet, werd zwaar opgenomen. Het plaatste hen aan de andere kant van de scheidslijn tussen vriend en vijand. Nu maakte ook het 'Titoïsme' deel uit van de internationale samenzwering tegen het communisme. Het Leerboek noemde het de belangrijkste uiting van hedendaags links-communisme.

Een negatieve visie op de SDP bleef de gehele vijftiger jaren gehandhaafd. Laatste duidelijke uiting ervan was de in 1962 verschenen brochure van De Groot 'Schoon schip met slechte tradities', waarin hij zijn licht over de geschiedenis liet schijnen. Centraal stelde hij de houding van de SDP tegenover de SDAP. Deze was uiterst negatief en sektarisch. De SDP gaf alleen maar scheldpartijen in plaats van argumenten.

Ook dat was vooral een politiek oordeel. De partij streefde naar meer samenwerking met sociaal-democratische arbeiders in de strijd. In 1960 was de EVC '58 omgezet in het Centrum voor Vakbondseenheid. De CPN koos voor de eenheid van de arbeiders en het NVV in de vakstrijd.

Weliswaar signaleerde De Groot in het optreden van de SDP ook positieve wapenfeiten. 'Maar wat is in de huidige situatie het belangrijkste? In de tegenwoordige tijd heeft het Marxisme-Leninisme op ideologisch gebied en als materiële kracht in de wereldverhoudingen over de gehele lijn de overwinning op het reformisme in de arbeidersbeweging behaald. Juist nu is het nodiger dan ooit de Tribunepolitiek in de Eerste Wereldoorlog onvoorwaardelijk te veroordelen en de sociaal-democratische massa duidelijk te maken dat onze CPN niets daarmee gemeen heeft of wenst te hebben'.¹³

Overigens viel ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de CPN, dat werd gevierd in 1959, de keuze op april 1919 als datum van ontstaan van de partij, het tijdstip waarop zij zich aansloot bij de Comintern. Bij het 45- en 50-jarig bestaan werd deze datering aangehouden.¹⁴

Zestig en zeventig jaren

In het begin van de jaren zestig was er echter al een kentering merkbaar in de starre benadering van de SDP. In de CPN werden gedachten ontwikkeld over een Nederlandse neutraliteitspolitiek in internationale verhoudingen waarin de wapenwedloop tussen de machten van de NAVO en de SU domineerde. De neutraliteitspolitiek werd gezien als een mogelijkheid tot ontspanning in de internationale betrekkingen.

In dat verband beschreef Joop Morriën onder de naam H. de Vries de positie van de Nederlandse arbeidersbeweging en de communisten. Aan een behandeling van de ideeën in de SDP over de te voeren buitenlandse politiek besteedde hij ruime aandacht. Hij constateerde dat de SDP gedurende deze oorlog altijd het standpunt van de klassenstrijd trouw is gebleven en zich is blijven verzetten tegen de vaderlandse verdediging en de 'godsvrede'. Dat deze positie niet heeft geleid tot een besluitvaardige politiek om van de 'oorlog een burgeroorlog' te maken verklaarde hij uit de in de SDP levende theoretische meningsverschillen over het karakter van de Eerste Wereldoorlog. Weliswaar werd deze gezien als een roofoorlog tussen imperialistische machten. Maar met name de woordvoerder van de SDP over de ontwikkelingen in het buitenland, Van Ravesteyn, kwam tot een sterk

anti-Duitse houding. Duitsland was schuldig aan het uitbreken van de oorlog. Bovendien waren de vooruitzichten van revolutionaire ontwikkelingen in Europa het meest gebaat bij een nederlaag van het Duitse keizerrijk. Dat zou de arbeidersklasse in dat land in stelling brengen. Van een Duitse revolutie zou de vonk naar Nederland overslaan en hier de ontwikkeling versnellen. Zonder hulp van de Duitse revolutie kon de Nederlandse arbeidersklasse niet veel, was Van Ravesteyns pessimistische uitgangspunt.

Deze gedachtengang werd scherp bekritiseerd door Gorter, Pannekoek en anderen. Zij verwierpen een keuze tussen de imperialismen van de oorlogvoerende partijen en pleitten voor bestrijding van het Nederlandse imperialisme in eigen land. Hoe juist hun benadering in die tijd ook was, hun theoretische positie leidde tot verwaarlozing van het zelfbeschikkingsrecht der naties, waarover zij met Lenin polemiseerden, oordeelde Morriën.

Zijn artikel heeft slechts betrekking op de theoretische inzichten en discussies in de SDP over het karakter van de Eerste Wereldoorlog. Ander aspecten van de SDP-politiek komen niet ter sprake. Maar de weerga van de standpunten van de SDP bestaat niet meer uit louter citaten van Van Ravesteyn. De meningsverschillen worden behandeld. De hoofdrollen van toen worden niet als niet-leninisten en dus slechte politici ten tonele gevoerd. De schrijver heeft oog voor de nuances en tegenstrijdigheden in hun opvattingen. Het geheel plaatst Morriën tegen de achtergrond van de erg ingewikkelde situatie waarin Nederland als neutraal land zich destijds bevond. Bovendien kende hij aan deze geschiedenis slechts een indirecte actuele politieke betekenis toe.

In de periode van de zestiger en zeventiger jaren werd sporadisch aandacht besteed aan de geschiedenis van SDP. Wanneer dat gebeurde, was de toon rustig vergeleken bij de felle veroordelende bewoordingen in o.a. het Leerboek. De notie dat het 'niet-leninistische' karakter van de SDP een hinderlijke factor was in de ontplooiing van de strijd in Nederland wordt gehandhaafd. Maar de schets van de SDP wordt reëler. Haar politiek én optreden in de toenmalige situatie krijgen aandacht. Waardering is er voor de inspanningen die verricht zijn om de arbeidersklasse ten strijde te brengen. De sociale verworvenheden uit 1918 en 1919 worden gezien als resultaat van de strijd van delen van de arbeidersklasse. Het is de verdienste van de SDP daarin een bescheiden rol te hebben gespeeld. 'De vraag is echter of er niet meer had kunnen worden bereikt, vooral door in de strijd voor meer rechten het klassebewustzijn en het socialis-

tisch bewustzijn te verhogen. Daarvoor zou echter een revolutionaire partij nodig zijn geweest, die vastberaden en aaneengesloten kon handelen en die beschikte over een duidelijk inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling'.¹⁵

In de keuze voor de begindatum van de CPN werd de naamsverandering uitdrukkelijk als belangrijk punt genoemd. Het belangrijkste bleef de aansluiting bij de Comintern in 1919.

Het verband met de omstandigheden waarin een meer genuanceerd beeld ontstaat, lijkt duidelijk. In de jaren zestig ontwikkelt de CPN haar politiek van autonomie in de internationale communistische beweging. De Koude Oorlog neemt af en er treedt dooi in in de bevroren verhouding met de sociaal-democratie. De druk waaronder de communisten werken, wordt minder.

Na 1978

Met het 26ste partijcongres en de discussies vooraf is een nieuwe periode van historisch onderzoek en beeldvorming ingeluid. In de tot stand gekomen geschiedeniswerkgroep van het IPSO wordt gediscussieerd over de geschiedenis van de CPN en het onderzoek dat opgezet moet worden. Naar aanleiding van het 60-jarig bestaan verschijnen veel artikelen en beschouwingen over de partijgeschiedenis.

Wanneer in de aandacht voor de partijgeschiedenis de SDP ter sprake komt, wordt de continuïteit tussen CPN en SDP aangegeven. Als datum van ontstaan wordt nadrukkelijk het congres van november 1918 genomen, waarop tot de naamsverandering werd besloten. Waarna als eerste belangrijk besluit de aansluiting bij de Comintern wordt gememoireerd.¹⁶ Wijnkoop en De Visser, die doorgaans in de geschiedschrijving over de SDP ontbraken of op de achtergrond figureerden, treden naar voren als politieke leiders van formaat, mét oog voor de internationale ontwikkelingen.¹⁷ De actieve rol van de SDP in de strijd in de oorlogsjaren wordt vermeld en als invloedrijk bestempeld.¹⁸

De erfenis die de SDP aan de CPN heeft nagelaten, wordt genuanceerd weergegeven. 'Als concentratiepunt van uiteenlopende soorten 'anti-reformisme' heeft de Tribunistische nalatenschap de CPN voor lange tijd in haar reikwijdte beperkt en in haar optreden gehinderd. Daar staat tegenover dat de SDP zich kenmerkte 'door onafhankelijk te willen denken, te onderzoeken en een eigen visie te ontwikkelen voor de strijd van de arbei-

dersklasse in de Nederlandse verhoudingen van dat moment en onder moeilijke omstandigheden, als door haar internationalistische opvattingen: En dat niet geringe goed werd overgedragen aan de jonge Communistische Partij van Nederland bij haar oprichting'.

Daarmee zijn enkele belangrijke verschillen opgesomd met de beeldvorming uit het verleden. Deze benadering van de SDP als onderdeel van de partijgeschiedenis staat niet los van de met de congresdiscussies ingezette heroriëntatie van de CPN. Het gevaar van instrumentele geschiedschrijving is uiteraard ook nu aanwezig. Er lijkt een onmiskenbare samenhang aanwezig tussen de keuze om een program voor een Nederlandse weg naar het socialisme uit te werken en de positieve waardering voor 'de wil van de SDP om een eigen visie te ontwikkelen voor de strijd van de arbeidersklasse in de Nederlandse verhoudingen'. De heroriëntatie in de beschouwingen is eerder tot stand gekomen doordat met een andere bril is gekeken.

Van belang is het wetenschappelijk onderzoek dat gestart is, waarbij meerdere interpretaties en discussies daarover mogelijk zijn en het besef dat de geschiedenis zich niet op maat láát snijden voor wat politiek dienstig is. De methode om historisch inzicht te baseren op een verzameling van flarden gebeurtenissen en naar eigen smaak gekozen citaten ter ondersteuning van vooraf vastgestelde uitkomsten is expliciet afgewezen.

Conclusie

Het is riskant om nu al een historiografisch oordeel te geven van de recente geschiedschrijving van de SDP. Wel laat zich uit dit overzicht van de SDP-benadering uit het verleden aflezen dat grote winst is geboekt zowel in aanpak als in de nieuwe thema's die in het onderzoek betrokken worden. In het artikel van Joop Scheerman in dit nummer is een aantal onderwerpen opgesomd waarnaar historisch onderzoek noodzakelijk is. De geschiedschrijving in het verleden beperkte zich hoofdzakelijk tot beschrijving van de politieke koers van de SDP. Deze beschrijvingen hadden in menig geval een uitgesproken partijpolitiek doel. Dat varieerde van afstand nemen van het Tribunisme via bestrijding van actueel 'rechts en links opportunisme' tot kritiek op de sociaal-democratie. De beeldvorming werd zodoende bepaald door het oordeel van de partij over de specifieke politieke situatie waarin zij zich bevond en de eisen die er dientengevolge aan de partij zelf werden gesteld. Bij de scholing en propaganda in-

tisch bewustzijn te verhogen. Daarvoor zou echter een revolutionaire partij nodig zijn geweest, die vastberaden en aaneengesloten kon handelen en die beschikte over een duidelijk inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling'.¹⁵

In de keuze voor de begindatum van de CPN werd de naamsverandering uitdrukkelijk als belangrijk punt genoemd. Het belangrijkste bleef de aansluiting bij de Comintern in 1919.

Het verband met de omstandigheden waarin een meer genuanceerd beeld ontstaat, lijkt duidelijk. In de jaren zestig ontwikkelt de CPN haar politiek van autonomie in de internationale communistische beweging. De Koude Oorlog neemt af en er treedt dooi in in de bevroren verhouding met de sociaal-democratie. De druk waaronder de communisten werken, wordt minder.

Na 1978

Met het 26ste partijcongres en de discussies vooraf is een nieuwe periode van historisch onderzoek en beeldvorming ingeluid. In de tot stand gekomen geschiedeniswerkgroep van het IPSO wordt gediscussieerd over de geschiedenis van de CPN en het onderzoek dat opgezet moet worden. Naar aanleiding van het 60-jarig bestaan verschijnen veel artikelen en beschouwingen over de partijgeschiedenis.

Wanneer in de aandacht voor de partijgeschiedenis de SDP ter sprake komt, wordt de continuïteit tussen CPN en SDP aangegeven. Als datum van ontstaan wordt nadrukkelijk het congres van november 1918 genomen, waarop tot de naamsverandering werd besloten. Waarna als eerste belangrijk besluit de aansluiting bij de Comintern wordt gememooreerd.¹⁶ Wijnkoop en De Visser, die doorgaans in de geschiedschrijving over de SDP ontbraken of op de achtergrond figureerden, treden naar voren als politieke leiders van formaat, mét oog voor de internationale ontwikkelingen.¹⁷ De actieve rol van de SDP in de strijd in de oorlogsjaren wordt vermeld en als invloedrijk bestempeld.¹⁸

De erfenis die de SDP aan de CPN heeft nagelaten, wordt genuanceerd weergegeven. 'Als concentratiepunt van uiteenlopende soorten 'anti-reformisme' heeft de Tribunistische nalatenschap de CPN voor lange tijd in haar reikwijdte beperkt en in haar optreden gehinderd. Daar staat tegenover dat de SDP zich kenmerkte 'door onafhankelijk te willen denken, te onderzoeken en een eigen visie te ontwikkelen voor de strijd van de arbei-

dersklasse in de Nederlandse verhoudingen van dat moment en onder moeilijke omstandigheden, als door haar internationalistische opvattingen: En dat niet geringe goed werd overgedragen aan de jonge Communistische Partij van Nederland bij haar oprichting'.

Daarmee zijn enkele belangrijke verschillen opgesomd met de beeldvorming uit het verleden. Deze benadering van de SDP als onderdeel van de partijgeschiedenis staat niet los van de met de congresdiscussies ingezette heroriëntatie van de CPN. Het gevaar van instrumentele geschiedschrijving is uiteraard ook nu aanwezig. Er lijkt een onmiskenbare samenhang aanwezig tussen de keuze om een program voor een Nederlandse weg naar het socialisme uit te werken en de positieve waardering voor 'de wil van de SDP om een eigen visie te ontwikkelen voor de strijd van de arbeidersklasse in de Nederlandse verhoudingen'. De heroriëntatie in de beschouwingen is eerder tot stand gekomen doordat met een andere bril is gekeken.

Van belang is het wetenschappelijk onderzoek dat gestart is, waarbij meerdere interpretaties en discussies daarover mogelijk zijn en het besef dat de geschiedenis zich niet op maat láát snijden voor wat politiek dienstig is. De methode om historisch inzicht te baseren op een verzameling van flarden gebeurtenissen en naar eigen smaak gekozen citaten ter ondersteuning van vooraf vastgestelde uitkomsten is expliciet afgewezen.

Conclusie

Het is riskant om nu al een historiografisch oordeel te geven van de recente geschiedschrijving van de SDP. Wel laat zich uit dit overzicht van de SDP-benadering uit het verleden aflezen dat grote winst is geboekt zowel in aanpak als in de nieuwe thema's die in het onderzoek betrokken worden. In het artikel van Joop Scheerman in dit nummer is een aantal onderwerpen opgesomd waarnaar historisch onderzoek noodzakelijk is. De geschiedschrijving in het verleden beperkte zich hoofdzakelijk tot beschrijving van de politieke koers van de SDP. Deze beschrijvingen hadden in menig geval een uitgesproken partijpolitiek doel. Dat varieerde van afstand nemen van het Tribunisme via bestrijding van actueel 'rechts en links opportunisme' tot kritiek op de sociaal-democratie. De beeldvorming werd zodoende bepaald door het oordeel van de partij over de specifieke politieke situatie waarin zij zich bevond en de eisen die er dientengevolge aan de partij zelf werden gesteld. Bij de scholing en propaganda in-

tern en extern werd voortdurend de geschiedenis van de arbeidersbeweging en de SDP betrokken ter ondersteuning en bewijsvoering van actuele argumenten en opvattingen. Daarin stond in verschillende periodes de opvatting over de relatie van de CPN met de CPSU, de SU en de Comintern centraal. Tegenover het positieve voorbeeld van de Russische communisten stond het lange tijd negatieve voorbeeld van het Nederlandse Tribunisme in de SDP. Het was lessen trekken uit het verleden. Maar die lessen waren in menig geval wel op maat gesneden en daarom kon deze geschiedschrijving voor een belangrijk deel als 'instrumenteel' beschouwd worden.

Joost Wormer

NOTEN

1. Dit artikel is gebaseerd op de volgende lijst van publikaties, partijbrochures en artikelen uit *De Communist* en *Politiek en Cultuur*, waarin de geschiedenis van de SDP wordt behandeld. Het overzicht heeft niet de pretentie van volledigheid.

Voor de Tweede Wereldoorlog/dertiger jaren

- David Wijnkoop, *De SDP en haar beginselen*, Baarn, 1918.
- Niet ondertekend, *De Kommunistische Internationale sinds tien jaar, en de Kommunistische Partij van Holland*, in: *De Communist*, maandschrift der Communistische Partij Holland, sectie der Communistische Internationale, 1929, p. 65-70.
- A. S. de Leeuw, *Lenin en het Nederlandsche revolutionaire Marxisme*, in: *Communist*, 1930, p. 434-441.
- *De SDP tijdens den oorlog*, in: *Communist*, 1930, p. 530-536.
- A. de Vries, (ps. van A. S. de Leeuw), *De ontbinding van de Wijnkoopgroep*, in: *Communist*, 1930, p. 545-549 (overgenomen uit: *Kommunistische Internationale*, 23 juli 1930).
- A. S. de Leeuw, *De SDP en Zimmerwald*, in: *Communist*, 1931, p. 80-91.
- —, *'De Tribune' vijf-en-twintig jaar*, in: *Communist*, 1932, p. 225-239.
- *Communisme of Sociaal-Democratie?*, 1932.
- O. Pjatitzki, *De Bolsjewisering van de Communistische Partij*, 1932.
- Louis de Visser, *Beknopt overzicht van de Nederlandse arbeidersbeweging, deel 7 van Het ABC van het communisme*, 1934.
- Anton Struik, *De naamsverandering*, in: *Politiek en Cultuur*, 1936, overgenomen in: *Cahiers over de geschiedenis van de CPN*, nr. 2, 1979, p. 80-84.
- A. S. de Leeuw, *Een nieuwe geschiedenis van de Russische Revolutie*, in: *P&C*, 1937, p. 618.
- —, *Lenin in 1915 en 1916. De discussie over het zelfbeschikkingsrecht der naties*, in: *P&C*, 1937, p. 350-355 en p. 401-410.
- Louis de Visser vertelt, naar een gesprek met Theun de Vries, in: *P&C*, 1938, p. 329-342.
- A. S. de Leeuw, *Het socialisme en de natie*, Amsterdam, 1939.
- Louis de Visser, *Herinneringen uit mijn leven*, Amsterdam, 1939.

Kort na de Tweede Wereldoorlog

- Beginselverklaring CPN, De Waarheid, 1946.
- A. F. Mellink, Pioniers der Nederlandse arbeidersbeweging, 1946.

Koude oorlog

- A. J. Koejemans, Dr. W. van Ravesteyn en de wording van het communisme, in: De Waarheid, 23 juni 1948.
- —, Veertig jaar geleden stichtte Wijnkoop een zelfstandige arbeiderspartij, in: De Waarheid, 11 maart 1949.
- —, Lenin en de oprichting der SDP, in: P&C, 1949, p. 149-161.
- De partij, uitg. van het Marx-instituut, cursus 4, zonder datum.
- Leerboek voor de Arbeidersbeweging, door het partijbestuur der CPN; deel 1, hst. 4, De opkomst van de arbeidersbeweging, deel 3, De nieuwe partij van de arbeidersklasse, Amsterdam, 1951.
- G. Geelhoed, Enkele uitingen van de linkse stroming in onze tijd, in: P&C, 1951, p. 448-453.
- A. Averink, De strijd tegen het linkse en rechte opportunisme, in: P&C, 1951, p. 508-517, belangrijkste passages uit een toelichting op het Leerboek voor het partijbestuur, ook gepubliceerd in: Voor de vrede, voor nationale onafhankelijkheid, redes van Paul de Groot en Annie Averink.
- F. Baruch, Enige vraagstukken van de geschiedenis der Nederlandse arbeidersbeweging, in: P&C, 1951, p. 544-552.
- J. A. N. Knuttel, Reactie op 'De strijd tegen het linkse en rechte opportunisme' in: P&C, 1952, p. 118/119.
- Annie Averink, Om het leninisme: Antwoord aan pgt. Knuttel, in: P&C, 1952, p. 119-124.
- Chr. Smit, Linkse frase, een wapen van de reactie, in: P&C, 1952, p. 84-89.
- Harry Verhey, Het partijcongres van 1930 legde de grondslag voor een bolsjewistische partij Nederland, in: P&C, 1952, p. 165-172.
- De huidige klassenstrijd in ons land, 1956.
- Annie Averink, De CPN veertig jaar, in: P&C, 1959, p. 145-155.
- Paul de Groot, Veertig jaar voorhoede der Nederlandse werkers, in: P&C, 1959, p. 222-226.
- —, Schoon schip met slechte tradities. Lectoraat van de ziekenkamer, 1962.

Zestig en zeventig jaren.

- H. de Vries (ps. van Joop Morriën), De Nederlandse arbeidersbeweging en de strijd voor neutraliteit en vrede, deel 1, in: P&C, 1961, p. 465-476, deel 2, in: P&C, 1961, p. 513-521.
- Han van Maren, Deventer, 1909, of de weg uit elkaar, in: Kontrast, 1966, nr. 5, p. 16-23.
- —, Gorter en de Kommunistische Internationale, in: Kontrast, 1964, nr. 5, p. 22-27.
- 45 JAAR, Amsterdam, 1964.
- Henk de Vries, Bij de 100ste geboortedag van Herman Gorter, in: P&C, 1964, p. 470-475.
- 50 jaar CPN, 1919-1969, verklaring van het Partijbestuur van de CPN, in: De Waarheid, 24 december 1969; P&C, p. 1-9, en als brochure.
- Jaap Wolff, De novembergebeurtenissen van 1918, in: P&C, 1969, p. 9-18.
- Annie Averink, De betekenis van de Communistische Internationale (1919-1943), in: P&C, 1969, p. 117-125.
- Jaap Wolff, Lenin en de Nederlandse arbeidersbeweging, in: P&C, 1970, p. 132-140.
- —, De inspiratie van de Oktoberrevolutie, in: P&C, 1977, p. 262-267.

Na 1978

- 60 jaar CPN, Amsterdam, 1978.

- Rinus Haks, 60 jaar strijd, in: P&C, 1978, p. 214-223.
  - Joop Wolff, Een rijke historie — een niet aflatende strijd. Zestig jaar Communistische Partij van Nederland, in: P&C, 1978, p. 381-397. Overgenomen uit 'Vraagstukken van de geschiedenis van de Communistische Partij van de Sowjet-Unie', november 1978.
  - Henk Hoekstra, 60 jaar CPN, rede op openingsbijeenkomst van de viering van 60 jaar CPN, op 24 november 1978, in: Op zoek naar nieuwe wegen, Amsterdam, 1979, p. 134-148.
  - Marcus Bakker, De grote lijnen in de geschiedenis van de CPN, in: De Waarheid, bijlage, 23-11-1978 en: Cahiers over de geschiedenis van de CPN, nr. 1, 1979, p. 7-17.
  - Corrie Berghuis, Wera de Lange, Joost Wormer, Van SDP tot CPN: 'Wij moeten worden de communisten', in: Cahiers over de geschiedenis van de CPN, nr. 2, 1979, p. 7-36.
2. Een aanzet tot de geschiedschrijving van deze periode is gegeven in: Dik Verhaar, De Paasconferentie van 1929, in: Cahiers over de geschiedenis van de CPN, nr. 2, 1979, p. 37-58.
  3. De Leeuw, De SDP tijdens de oorlog, p. 535.
  4. —, De ontbinding van de Wijnkoopgroep, p. 545.
  5. —, 'De Tribune' vijf-en-twintig jaar, p. 231.
  6. ABC van het communisme, deel 7, p. 43.
  7. De Leeuw, Het socialisme en de natie, p. 237.
  8. Idem, p. 238.
  9. Koejemans, Veertig jaar geleden.
  10. Leerboek, deel 3, p. 105.
  11. Idem, p. 117/118.
  12. Zie het Leerboek, maar ook de artikelen van Geelhoed, Averink en Smit.
  13. De Groot, Schoon schip, p. 21.
  14. —, Veertig jaar voorhoede, p. 222.
  15. Jaap Wolff, De novembergebeurtenissen, p. 219.
  16. Bakker, p. 10.
  17. Joop Wolff, p. 384.
  18. 60 jaar CPN, p. 3.
  19. Bakker, p. 10.
  20. Haks, p. 219.
  21. Baruch, p. 544.

IPSO